

~~752~~
~~Ig 20~~
A SZEGEDI
FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
ÉS UJKORI TÖRTÉNETI INTÉZETE
IGAZGATÓ: FÓGEL JÓZSEF

2

3 30328

BALOGH ISTVÁN

VELENCZEI DIPLOMATÁK
MAGYARORSZÁGRÓL

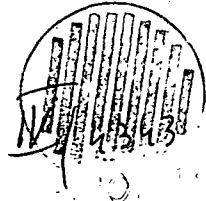
(1500—1526)

(FORRÁSTANULMÁNY)

SZEGED, 1929.

VB 30328

A SZÉGEDİ
MAGY. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS UJKORI TÖRTÉNETI INTÉZETE
IGAZGATÓ: FÓGEL JÓZSEF

2

BALOGH ISTVÁN

VELENCZEI DIPLOMATÁK
MAGYARORSZÁGRÓL

(1500—1526)

(FORRÁSTANULMÁNY)

L. 752

S Z É G E D , 1 9 2 0 .

elt. napló: ca Lsz: 5454
csoport: _____ szám.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000388978

Sz 1/91:

V	D	310/3128
---	---	----------

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Közép- és Újkori Történelmi Intézetének Könyvtára
elt. napló: _____
port: 10 szám.

1724?

Velence az újkor elején.

Az olasz félsziget nagy köztársaságai a XVI. században nagyrészt letörtek, összezsugorodtak, vagy eltűntek a történelem színpadáról. A szabadságszerető Firenze saját szülőtteinek kényuralma alá került. Genova százfelé szakadva Spanyolországgal jött függő viszonyba. Bologna a pápaság, Milánó pedig idegen fejedelem fenhatósága alá jutott. Lucca állandó félelemben hol egyik, hol másik szomszédjának segítségével még tartotta magát. Csak Velence állt szilárdan, dacolva a mozgalmas évszázad ezer veszélyével, és megőrizte függetlenségét, ősi alkotmányát. Itt a tirannizmus nem tudott hatalomra jutni sem egyesek személyén, sem a felzigatott nép tömegein keresztül.

Nem volt itt a lakóság egyes osztálya között nagyobb szabású összeütközés, még kevésbé polgárháború és testvérharc. Az ősi vallástól való elszakadás sokszor végzetes következményei Velencét elkerülték. Az a sok szenvedés, keserűség, mely a vallásküzdelmekkel Európára szakadt, itt ismeretlen maradt. Béke honolt a köztársaságban és megelégedettség, gazdagság és jólét. Az egész világtól irigyelten, mint Nyugatnak és Keletnek összekötő kapcsa.

Itt volt a világ kereskedelmi cikkeinek tárháza. Ezer és ezer hajója szállította keletről azokat a cikkeket, melyeket nyugat drága pénzért vásárolt meg, de hamarosan maga is megtanulta mindazt, amit keleten látott és saját iparával termelte azt, mi eddig kelet titka volt. A selyem, bársony, aranszövetek, csipke, tükrök, pipereszerék, rövidesen nemcsak gazdaságát, de hírnevét is növelték. Hajóépítő ipara, mely tízezerszámra foglalkoztatta munkásait olyan magaslaton állott, mely a mai nagy német és angol hasonló ipartelegekkel szemben is elismerésre méltó.

Kedvező földrajzi fekvése, mely oda helyezte a világ országutjára, olyan forgalmat biztosított számára, hogy az már maga nemcsak jólétet, de gazdagságot is adott Velence minden lakosának. Forgalmának köszönhetette, hogy a legnagyobb kincsek, a legértékesebb ritkaságok, melyeket keletről vagy nyugatról forgalomba hoztak, előbb-utóbb eljutottak Velencébe és többnyire véglegesen ott is maradtak. Templomai, tornyai, palotái, középületei nemcsak világhírű remekai az építészetnek, hanem valóságos gyűjtő helyei a muzeális értékeknek. Ami nagyszerűt a festészet, a szobrászat, a tudomány, az irodalomban abban a korban teremteni képes volt, az Velencében meleg otthonra talált.

Nem volt város, mely akkor kereskedelemben és iparban, művészetben és tudományban felülmulta volna, vagy csak megközelítette volna.¹⁾

Ily gazdasági megalapozottság mellett ügyes külpolitikával, fegy-

¹⁾ Leopold v. Ranke: Zur Venezianischen Geschichte Leipzig, 1878. 33. sköv. II. (Sämtliche Werke 42. Bd, Leipzig 1878.)

vereinek szerencséjével, ha kell ravaszsággal és vesztegetéssel, olyan világhatalomra tett szert, melyet ma csak a londoni City-hez tudnánk hasonlítani.

Már 1276-ban az Adriai tengert saját tulajdonának nyilvánítja. Pénzbeli vagy természetbeni vámot szed minden arra járó hajó után. És volt kellő ereje törvényeinek mindenkivel szemben érvényt szerezni.

1409-ben visszaszerezte Zárát, mely eddig magyar kézen volt.¹⁾

Külön figyelmét érdemel a mindinkább nyugatra törő ozmán birodalommal szemben folytatott politikája. Minden érdeke azt parancsolta volna, hogy a szultánt természetes és legfőbb ellenségének tartsa, akinek növekvő hatalmával fordított arányban áll keleti érdekeinek biztonsága. Mégis, nemcsak kerüli a vele való összeütközést, hanem birtokainak és jogainak épségben tartása céljából önként évi adó fizetését vállalta, mely 1412-ben 20.000 aranyban állapítottat meg. Célját mindenestre elérte, mert kereskedelmi útjait továbbra is békésen bonyolíthatta le, miáltal az önként vállalt évi adó összegét sokszorosan megkereste. Még Konstantinápoly eleste sem idézett elő változást keleti politikájának irányításában: tovább fizette az adót és zavartalanul tovább kereskedett.

Ez időbe esik Cyprus szigetének megszerzése Cornaro Katalin házassága révén. (1489.) E szép és termékeny sziget fekvésénél fogva rendkívül nagy értéket jelent tulajdonosának. Uralkodik a Földközi-tenger syriai öble felett, s közelsége Kis-Ázsiához, Szíriához és Egyiptomhoz, fontosságát adja mind kereskedelmi, mind hadi szempontból.

1500 körül Velence hatalmának és gazdagságának tetőpontján állott. Az Adriai-, Jóni-, Görög-, Márvány- és Fekete-tengeren egyedül uralkodó hatalom volt. Szt. Márk lobogója lengett a Pontus Euxinus partjain Tomi, Lasi s Nicopolis felett, ugyszintén Aigos Potamos, Rodostó, Heraklea s Nikodémia felett a Márvány-tengeren, Sestosban s Abydosban a Dardanelláknál. Övé volt a Peloponesus, vagy Morea királyságának nagyobb része: Argos, Koron, Modon és Patras kikötőkkel. Azonfelül a köztársaságé volt Skio, Tenedos és Euboea-szigetek, továbbá Cyprus, Kréta, Lemnos, Paros, Chios, Naksos stb. A Signoria parancsolt a jóni szigeteknek, Albániának és Dalmáciának legjobb kikötőiben. Neki engedelmeskedett Istria, Friaul, Treviso, Vicenza, Belluno, Udine egész a Pó-ig és az Alpeseig.²⁾

Méltán irhatta Sannazaro:

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
Stare urbem, et toto ponere iura mari.
Hinc mihi Tarpeias quantumvis, Jupiter, arces
Obiice, et illa mihi moenia Martis, ait:

1) Vitaliano Brunelli: Storia della città di Zara dai tempi piu remoti sino al MDCCC XV. Venezia, 1913. 93. nköv.

2) Heinrich Leo: Geschichte der italienischen Staaten III. Theil. Hamburg, 1829. 13 sköv. II. — S. Romanin: Storia documentata di Venezia. Venezia 1853—1861. (10 kötet) IV. 93. sköv. II. — P. Molmenti: La Storia di Venezia nella vita privata etc. I.—IV. kötet. Bergamo, 1903—1908. II. kötet.

Si pelago Tiberim praefers, urbem adspice utramque

Illam homines, dices, hanc possuisse deos.¹⁾

Vajjon Velence volt e nagyszerűbb vagy az Örök város? Olyan kérdés, melyre határozott feleletet adni nem lehet. Mind a kettő egyetlen volt maga nemében. Cossa, az ismert modern költő úgy egyenliti ki az ellentétet, hogy Velencét elnevezi a tenger Rómájának.

Kétségtelen, hogy Velencének az emberiség történelmében elfoglalt, szinte kiemelkedően előnyös helyzetét nem lehet néhány kedvező földrajzi, kereskedelmi vagy politikai előnyre visszavezetni. A szigetváros gazdagságát, jólétét, kulturáját nem szabad kizárólag kedvező tengerparti fekvésének, vagy lakossága szorgalmának és józanságának tulajdonítanunk, sőt tökéletes alkotmányának sem! Mindézek más államoknál is megállapíthatók anélkül, hogy megközelítették volna mindazt, amit Velencénél annyiszor csodálunk.

Feleletre vár tehát itt a kérdés: melyik az a *coefficientens*, mely a signoria életében inkább érvényesült, mint más államokéban, tehát épen az, mely Velencét az akkori államok fölé emelte? Feleletünk ez: Velence nagyszerű alkotmányának sáncain belül az állam ügyeinek vitelét a *kormányzást művészetté* tökéletesítette és ő volt az első, mely külpolitikájának szolgálatába állította a *rendszeres diplomáciát*.

Ismerkedjünk meg tehát Velence alkotmányával és diplomáciai szolgálatának rendszerével és törvényeivel.

Velence államformája.

Velence államformája²⁾ a város megalapításakor tisztán demokratikus volt. Az egyes szigetek tribunjai, fölöttük a főtribun, ezen kívül a községi bizottság tagjai igazgatták az állam ügyeit. A népesség szaporodásával a tribunok hatalma egyre nagyobb terre terjedt ki és ezzel járt, hogy a tribunok némelyike tekintélyének növekedését visszaélésekre használta fel. A nép nem jó szemmel nézte az ilyen visszaéléseket, sőt a tribuni intézmény megszüntetése mellett foglalt állást. Mind általánosabb lett a vélemény, hogy a visszaéléseket kiküszöbölendő, meg kell változtatni az eddigi alkotmányt, illetőleg államformát. Az állam belső szabadságát és külső hatalmi állását

1) Azaz: Neptunus ott látta Velencét az adriai tenger habjain állni és uralkodni az egész tengeren. Ha neám döntened Jupiter a tárpeji sziklát, vagy a város felét, melyet Mars alkotott, akkor is mondom: Ha a Tiberist a tenger elé helyezed, nézd meg mindkét várost, azt fogod mondani: amazt az emberek, ezt maguk az istenek emelték.

2) Velence alkotmányformája mondja legújabb ismertetője »un mirabile edificio logico e giuridico, armonioso, simetrico, perfetto, quanto puo' essere perfetta una cosa umana.« (La costituzione di Venezia dalle origini alla serreta; del Maggiore Consiglio di Giuseppe Maranini. Venezia 1927. 369. sköv. II. — L. v. Rankie: J. m., 31. sköv. III. »Über die Venezianische Verfassung« c. fejezete.

csak úgy látták biztosítva, ha az összes hatalmat egy személyben, a fejedelemben egyesítik és annak méltóságát a választási mód végleges törvénybe iktatásával örökösítik.

Az eddigi demokratikus államformát 697-ben monarchikusra változtatták. Főtribun helyét *doge*, herceg foglalta el, akit élethossziglan választottak és fenségnek címezték. A doge hatalma majdnem korlátlan volt, tanácsosait maga választotta, az állam valamennyi hivatalát ő töltötte be, a háború és béke fölött egyedül döntött.

A doge választása eleinte valamely templomban történt, ahol a megválasztottat a népnek bemutatták. Innen a dogepalotába vonult, melynek legfelsőbb lépcsőjén a legfiatalabb tanácsos a doge fejére illesztette a fejedelmi koronát.

A megválasztott dogék felelőssége igen csekély, ellenben hatalmuk szinte mérhetetlen volt. Megválasztásuk a néptől függött.

1173-ban szükségesnek mutatkozott bizonyos újításokat keresztülvinni és az alkotmányt szélesebb alapokra fektetni. A várost hat kerületre osztották. Mindegyike évenként 2—2 választót szemelt ki a saját területén lakókból. Ezek a város egész lakóságából 470 tagból álló tanácsot választottak. E nagy tanácsból választás útján évente 6 tanácsost titkos tanácsosokként a doge mellé rendeltek. Rajtuk kívül a doge-nak jogában állott több tanácsost is meghallgatni. Ezeket magához kérette s innen származott az elnevezésük: *Pregadi*, »kérettek«. A doge-választást 11 polgár végezte, közülök legalább kilencnek egyhangú szavazata volt szükséges a választás érvényességéhez.

A következő évtizedek több újabb változtatást hoztak a köztársaság alkotmányában. A nagytanácson kívül 60 tagu szenátus is alakult. Három ügyvédet választottak *Avogadori del comune* címen; ezek a kormány tagjai lettek és fontos perekben, mint vádlók, vagy védelmezők szerepeltek. 100 évvel később egy 10 férfiuból álló testület is működik, melynek feladata a politikai kihágások felkutatása és megbüntetése.

A XIII. század alkonyán a lakosság egyes rétegei között fennálló űr annyira kimélyült, hogy a köztársaság arisztokráciája is megalakult. A nemesi kiváltságok bevonultak az alkotmányba. Törvény lett, hogy a doge, vagy a nagytanács tagja csak nemes ember lehet, e tagság pedig örökösödés útján apáról fiúra szállt. A nemesek neve az »Aranykönyvbe« került. Ezt nevezték »*Serrata del Maggior Consiglio*«-nak.

Ettől kezdve Velence alkotmánya hármás tagozású; a köztársaság ügyeinek intéző szervei demokratikus, arisztokratikus és monarchikus tényezőkből alakultak meg. A demokratikus elemet a nagytanács alkotta, melynek tagja volt minden huszadik életévét betöltött nemes (*nobili*). Ebben a tanácsban töltötték be választás útján a legtöbb állami hivatalt, itt alkották az összes fontos állami törvényeket és rendeleteket, bizonyos értelemmel ez volt a köztársaság szuverénitásának központja (*magnum consilium, penes quod summum totius rei publicae jus est*). Ezután következett a szenátus, vagyis a Pregadi-k tanácsa, mely az arisztokratikus elemet képviselte. Ez foglalkozott az állam külpolitikájával, ez állította össze a költségvetést, döntött háború és

béke fölött, sürgős esetekben kijelölte az új magisztrátust, ő bízta meg és hívta vissza szolgálatukból a követeket.

Végül a hatalom egyesült a doge személyében, aki a monarchikus elemet képviselte. Életfogytiglan választották nemesi családból, királyi előjogokkal bírt, az ő nevében történt minden intézkedés, rendelkezés és törvényhozás a velencei köztársaság területén; hogy hatalmával s vissza ne élhessen, titkos tanácsot állítottak melléje.

Általánosan elfogadott hasonlattal élve, Velence alkotmánya egy piramishoz volt hasonló. Alapjai igen széles rétegeken nyugodtak, mely végül is a fejedelem személyében csúcsosodott ki. Az égbetörő csúcson, melyet uraltak az alatta levő széles rétegek, a doge volt hatalmának teljességében.¹⁾

A diplomácia kialakulása.

A nemzetközi jog irodalmában nagyon eltérőek a vélemények arra nézve, hogy mely időponttól kezdve állanak fenn az egyes államok között közvetítő szervek: az állandó követségek.¹⁾

Az egyes városok, államok és nemzetek között felmerülő ügyek lebonyolítására, a fejedelmi családok körében lefolyó ünnepekre nem mindig az államfők mentek el; az utazási viszonyok fáradságos volta mellett ez könnyen érthető. Maguk helyett és képviselőjükben arra alkalmas férfiakat szemeltek ki, akik kellő fényvel és pompával képviselték őket. Ezenkívül az egyes államok között felmerülő kérdések, ügyek rendezésére is a megbízottak voltak a legalkalmasabbak. Ezek képviselték a megbízatás helyén és egy bizonyos ügyben államukat.

Rómában a Forum Romanum-on, a római élet központján külön emelvény (tribün) volt a követek részére és ezt *Graecostasis*-nak nevezték. A császári Konstantinápolyban is megtaláljuk a követek hosszabb-rövidebb ott tartózkodásának nyomait, mert tudomásunk van a *Xenodochium Romanorum* nevű palotáról, amely a követek tartózkodási helye volt kiküldetésük tartama alatt.

A középkorban a többnyire apró államok ugyszólván végtelen száma e kiküldetéseket nagy mértékben megszorította. Az elintézendő ügyek természete azonban még mindig nem vett hosszabb időt igénybe. Amikor azonban az államok kölcsönös viszonyait már szerződések szabályozták, a rendkívüli kiküldetések oly sűrű egymásutánban követték egymást, hogy célszerűbbnek látszott állandó képviselők kiküldése.

A kiküldött követ most már állandóan és bizonyos irányban kapott meghatalmazás alapján képviselte államát és működésének sikerétől függött sok nagy horderejű kérdés megoldása, igen sokszor egy vagy több nemzet békéjének sorsa is. Éppen ezért a követeknek mindazokkal

¹⁾ Alfred v. Reumont: Beiträge zur Italienischen Geschichte Berlin, 1853. 4. és köv. II.

a tulajdonságokkal kellett birniok, amelyek őket ilyen nagy horderejű megbízatás teljesítésére alkalmasakká tette. Magasrangú vagy egyszerű papok, biborosok, püspökök és kolduló szerzetesek, vezetőférfiak, főnemesek és befolyásos polgárok, a jog, vagy a theológia professzorai nyertek követi kiküldetést, de csak a legtrókébb esetben katonák, már csak azért is, mert az akkori katonáskodás zsoldos rendszeren alapult.

A diplomácia fokozatos fejlődésében nagy szerepet játszanak a XV. század eseményei. Ezek voltak megindítóit a nemzetközi érdekek nagy harcainak, amelyek aztán folytonos és lehetőleg állandó érintkezést tételtek föl az egyes államok között. Az állami nagyság eszméje ezidőben egyet jelentett az állam terjedelmének eszméjével. A monarchiák megerősödése együtt járt a területi terjeszkedésre való törekvéssel. Ezek az alapelvek irányították ezentúl az államok bel- és külpolitikáját egyaránt. Állandó készenlétet parancsolt ez az elv, hogy bármely pillanatban meg lehessen ragadni azt az alkalmat, amely a terjeszkedésre lehetőséget nyújt. És ezt csak úgy érthették el, ha biztosítják az államok közötti egyensúlyt. Átlátták, hogy egy hatalomnak tulságos növekedése mérhetetlen veszélyt foglal magában a többi államra nézve, nemcsak azokra, amelyek közvetlen szomszédai, hanem még a távolabb állókra is. Ha ezt a lehetőséget ki akarták zárni, akkor az államok szemének nem csupán a szomszédba kellett tekintenie, hanem még a távolabbi eseményeket sem volt szabad figyelmen kívül hagynia. Ezért látszott célszerűnek Európa minden fontos helyére megbízható őrszemet állítani, hogy kellemetlen meglepetések ne érhessek az államokat, melyeknek érdeke volt idejében ellenőrizni más hatalmak minden külpolitikai tervét. Innen keletkeztek a nemzetközi tárgyalások, a szövetségek, hadi segélyek, garanciaszerződések és innen ered a diplomáciai érintkezések szabályozása, állandósítása is.

Európa államai csak a westfáliai béke után (1648) eszméltek arra a nagy előnyre, amely az állandó követek küldése nyomán jár. Olaszország egyes államai azonban — elsősorban Velence és a római kuria — már előbb keresztülvitték ezt. A pápaság *Reverendissimi Apocrisitarii, Responsales ecclesiasticorum negotiorum*-jai már jóval előbb az állandó követek korának előhírnökei, míg Velence a XV. század második felében már Európa több udvarában állandó jellegűnek mondható követséget tart.

A velencei diplomácia.

A velencei diplomáciának¹⁾ ez a kiforrot alakja hosszas készület eredménye volt. Már 1238. évben találunk diplomáciai szolgálatra vonatkozó rendeletet, amelyben a velencei köztársaság tanácsa kimondja, hogy az idegen udvaroknál járó követek semmiféle hivatalt, állást, javadalmat el nem fogadhatnak sem a maguk, sem mások részére. Kivéve, ha a doge és a tanács erre külön engedélyt és fel-

¹⁾ M. Armand Baschet: La diplomatie vénitienne et les princes de l'Europe au scizième siècle, Paris, 1862. 24. sköv. II.

hatalmazást ad. Ettől kezdve a diplomáciai szolgálatra vonatkozó rendeletek egész sora jelent meg Velenicében egészen 1748-ig.¹⁾

A követek vagy a titkári rangban lévő ügyvivők megbízólevelet kaptak ahhoz az udvarhoz, amelynél hazájukat képviselniük kellett.

Ha visszautasították a tanácsi választás eredményét, amely reájuk ezt a nehéz feladatot bízta és a megbízólevél kiadását határozta el, és e visszautasításra súlyos okot nem tudtak felhozni, akkor 20 söldi büntetéssel sújtották a megválasztottat, ha pedig a megválasztást elfogadta, 14 napon belül utnak kellett indulnia rendeltetési helyére. Aki a választást elfogadta ugyan, de nem ment el rendeltetési helyére, egy évre minden tisztségtől eltiltották. Sőt a tanács jogosan meg is büntethette azt a követet, aki a választás elfogadása után kellő időben nem utazott el.

Egy 1268-iki rendelet szerint elutazásuk előtt esküt kellett tenniük arra, hogy az állam érdekeit minden tekintetben és mindenek előtt szem előtt fogják tartani.

A megbízólevél birtokában a követ megfelelő kísérettel utnak indult. Rendeltetési helyére érve a hivatalából lelépő előd kieszközölteszáma az udvarnál a kihallgatást, amelyen üdvözlő beszéd kíséretében bemutatta megbízólevelét, majd esetleg bizalmas magánkihallgatáson mondotta el az államfővel titokban közlendőket. Ennek végzetével átvette elődjének kezéből a hivatalos teendőket, majd meglátogatta a vezető személyiségeket, akiknek jóindulatára vagy közreműködésére szükség volt megbízatásának kedvező és megfelelő keresztülviteléhez.

Azután 2—3 évi kemény és általában egyszínűnek mondható munkával, megfigyeléssel telített működés következett. A jó követnek mindenről idejekorán kellett értesülnie hazája érdekében. Figyelmét és tudomását semmi sem kerülhette el. Éppen ezért lehetőleg mindennaposnak kellett lennie az udvarnál, ahol az ország politikai életének ütőere lüktetett, de nem maradhatott el a társadalmi élet porondjáról sem, mert sok mindent éppen a társadalmi viszonyok adta körülménykialakulások magyaráztak meg. Minden ünnepségen, az udvarnál, főnemeseknél, zászlósuraknál és az ország vezető embereinél megjelent, hogy megfigyelésben gyakorlott szemie még a vigság, mulatozás és pompa mögött is megkeresse az események titkos rugóit. Amit látott, hallott vagy tapasztalt, azt mind írásba foglalta, amennyiben fontossággal bírt vagy birhatott megbízói számára.

Állandó összeköttetésben állott megbízóival. Kéthetenként sürgönyjelentéseket küldött a Tanácsnak (Signoria) és e jelentésben kimerítő tájékoztatást nyújtott minden olyan ügyről, amit államára nézve fontosnak vélt. Ha azonban az ügy fontossága azt kívánta, hogy ne a ren-

¹⁾ A rendeleteket közzétette L. G. Tentori: *Saggio sulla storia civile, politica ed ecclesiastica dei Veneziani*, Venezia 1785—és E. Alberi: *Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato*. Firenze 1839—62. (6 kötet) — Feldolgozta Dr. Főgel József: *Velencei diplomaták Budán a XVI. sz. elején c. értekezésében* Budapest, 1911—12. (Program értekezés és külön lenyomatai a bpesti VI. ker. áll. főgimnázium Értesítőjéből). Én ez utóbbi értekezésből vettem át őket.

des küldőnccel intéztessék el, hanem sürgősebb intézkedésre volt szükség, akkor minden másnap indult egy-egy lovas hirtívő és vitte magával a titkos (chiffrirozott) irással papírra vetett fontos rendkívüli-jelentéseket.

A követ munkájában egy titkár segédkezett, mert a reprezentálás fáradságos terhe miatt a mindennapi sablonos munkák (levelek, információk, szokásos jelentések szerkesztése stb.) elvégzésére nem igen jutott mindig idő.

A követek, illetőleg a titkári minőségben levő ügyvivők ellátásukat attól az államfőtől kapták, akinek udvarában végezték szolgálatukat. Ez nem mindig volt előnyösnek mondható, mint II. Ulászló királyunk udvarában levő velencei követ a saját példáján tapasztalhatta. Állandóan arról panaszkodik, hogy a király felületes gazdálkodása miatt előfordul, hogy bár szívesen fizetné, de olykor neki sincs betevő falatja.

A velencei követek megbízása eleinte két évi időtartamra terjed, a XVI. század vége felé pedig három évben állapították meg a szolgálati időt s a követ ezalatt nem térhetett vissza hazájába. Hivatali évük leteltével egyik legutolsó jelentésükben engedélyt kérnek hivataluk letételére és a hazatérésre. A Tanács felmentő határozatának kézhezvétele után a követ a királyi udvarban jelent meg és audienciát kért az államfőnél. Ezen a kihallgatáson bemutatta visszahívólevelét az államfőnek, majd elbucszott és bemutatta utódját. A bucsukihallgatás után igyekeztek a legrövidebb időn belül tulesni a hivatalátadás terhén és bizonyára nagy örömmel indultak utnak, hogy minél előbb viszontláthassák rég elhagyott hazájukat. Hazaérve a tapasztaltakra minden részleteiben kiterjedő és kimerítő jelentésben számoltak be a Tanács előtt feladatuk elvégzéséről. Ez a jelentés mindig nagy értékű volt, mert ennek figyelembevételével határoztak a még függő ügyekben és egyúttal nagyon jó szolgálatokat tett ez a jelentés a legközelebbi évek eseményeinek irányításában is. A zárójelentést a követ a Tanács (Signoria) színe előtt olvasta fel, sokszor folytatólagos üléseken és azt a szenátusban ülő patriciusok vitája és megítélése alá bocsájtotta. A jelentés ezután esetleges megjegyzésekkel kísérve az állam oklevéltárában nyert elhelyezést.¹

A diplomata jelleme.

Az a cél, amelynek elérése érdekében küldtek állandó követeket a hatalmakhoz, magyarázatot nyújt arra nézve, hogy a diplomáciai összeköttetésben nagy szerepet játszik a titokzatosság és titoktartás, a szinlelés és ügyesség.¹) XI. Lajos annyira ment, hogy az uralkodást is azonosította a szinleléssel (mondása: »Uralkodni annyit tesz, mint szinlelni és »megégetném a kalapomat is, ha rájönnék, hogy gondolataimnak titkát ismerik«). De viszont az uralkodók követeiktől is megkövetelték, hogy hasonló elvet valljanak és misztikus titokszerűséggel szolgálják hazájuk érdekeit. Ennek a titokzatosságnak és az esz-

¹) Csarada János: A nemzetközi jog története Budapest, 1894, 288. sköv. II.—Irk Albert: Nemzetközi jog. Bpest, 1918 (OK. 1894—1902. sz.) S. sköv. II.

közökben nem válogató, mindenre képes eljárásuk következménye lett az a határtalan félelem, bizalmatlanság, sőt gyűlölet, amellyel a követeket fogadták. Csak természetes, hogy nem jó szemmel nézték azokat, akik csábítások, vesztegetések, esetleg büntények árán jutottak azoknak a titkoknak a birtokába, amelyet minden uralkodó, vagy kormányzat féltve őrzött, mert országának léte függött tőlük. Gyűlöltek azokat, akiket úgy bocsátottak utnak: »ha nektek hazudnak, hazudjatok nekik még többet«. (XV. Lajos).

Sir Henry Wotton angol követ szerint: »a követ egy ügyes ember, akit külföldre küldenek hazudni a hazáért!«. Akik saját maguk is ekként vélekednek magukról, azok nem is ütközhetnek meg azon, hogy az egyes kormányok minden lehető elkövetnek, hogy a követeket elzárják a titkok megszerzése elől. VII. Henrik angol király nagyon is radikális: akart ezen segíteni, mert az összes követeket ki akarta üzni országából, csak a halála akadályozta meg ebben. Általában az államok megtiltották alattvalóiknak, hogy az idegen követekkel érintkezzenek. Granvellát, V. Károly császár követét szigorú »diszörség« követte mindenüvé, hogy egyetlen franciával se érintkezhesék. Velencében súlyos testi fenyegetés járt annak, aki idegen követtel érintkezett. Francia- és Angolország szintén megtiltotta az érintkezést, míg a törökök egyszerűen a Héttoronyba zárták, vagy a lakásukba internálták az idegen államok képviselőit, hogy kémkedésüket meg-hiusítsák. Ez azonban Törökországnak a külállamokkal való *barátságos* viszonyát egyáltalán nem befolyásolta. A török hatalom hanyatlásáig, a XVII. századig az államok még azt is eltűrték, hogy a pora még a követek levelezését is ellenőriztette és a nem tetsző jelentéseket egyszerűen elkobozta. A jelentést író követet bezárták, vagy katonai fedezet mellett a határra kísérték. Az ozmán hatalom hanyatlása után pedig ez az ellenőrzés oda módosult, hogy magában Konstantinápolyban nem engedtek állandó lakhelyet a követeknek, hanem pl. a perzsa követeket még néhány évtizeddel ezelőtt is arra kényszerítették, hogy a Boszporus európai partját Scutari-ból nézze.

A követjelentések jellemzése

A követi jelentések olyan szellem művei, amely a tények felett teljes biztonsággal uralkodik. Végeredményben a saját állami létének alaptételeitől és igényeitől vezéreltetve a legnagyobb nyugalommal feszíti ki rendszerének hálóját emberekre és országokra és fagyos merevséggel oldja fel egyszerű nagyságában a dolgok és személyek viszonyait. A feleszmélt korszak öröme csillámlik ki e jelentések soraiból, az az öröm, amelyet az emberi elme uralmának kiterjeszkedése felett érez. Világosság és árnyék váltakozik bennük. A nyugalmas megelégedés és mértékletes önérzetesség jellemzi őket, amely tulajdonságaik Velencét a flórenciektől megkülönböztetik. Minden schematikus merevségük ellenére is élénk és feszült figyelemre méltó gyűjteményét képezik azoknak a gondolatoknak, amelyek a politikai világ körébe vágnak; és ez teszi őket a renaissance-kor sajátos emlékeivé. Olva-

sásuk közben megérti az ember, hogy egy-egy ilyen jelentés előadása a kortársak szemében valóságos ünnepi élmény lehetett.¹⁾

De egyuttal a politikai kultúra remekművei gyanánt is megbecsülésre méltók; ezzel teszi őket a szoros összefüggésük, tartalmuk egysége, a tényeknek bizonyos előre meghatározott formába öntése. Egy teljesen érett korszak csillogó fénye nyugszik rajtuk, sőt talán a túlérett és mármár a halál nyugalomába átmenő nemzeti élet tulzott felvilágosultsága is.

A velencei követek kéthetenként megismétlődő relációi, valamint sürgős esetekben küldött rendkívüli jelentései és a Tanács előtt felolvasott és jóváhagyott zárójelentései szerencsésen megmaradtak az utókor számára. Egy krónikáiró, akinek minden vágya csak az volt, hogy nagy hírnevet szerezzen magának és nevét emlékezetessé tegye az utókor számára, szorgosan összegyűjtötte őket. Neki köszönheti a mai történetírás, hogy egy emberélet minden szorgalmát és munkáját fenkölt szolgálatába állíthatja.

Marino Sanuto

Ez a férfit Marino Sanuto,²⁾ aki ősi patricius családból származott 1466. évi május 22-én született Velencében. Atyja Leonardo is állami szolgálatban állott és a köztársaság római követeként halt meg. Sanuto 10 éves korában árván maradt. Atyja helyett Francesco nagybátyjának a gyámsága alatt nevelődött. Már kora ifjúságában számos tanujelét adta kivételes tehetségének. Különösen feltűnt fontos iratok és okiratok gyűjtése iránti hajlamával. Szinte hihetetlen, hogy már 14 éves korában gyűjti az anyagot későbbi történeti munkái számára. Mostoha bátyja hűtlenül kezelte a reá bízott vagyont és külföldre szökött. Régi palotájukon és jövedelmének egy csekély töredékén kívül mi sem maradt. 15 éves korában írta első összefüggő munkáját latin nyelven »*Memorabilia deorum deorumque*« címen. Ezt követte egy utleírás, amelyet 18 éves korában saját tapasztalatai alapján írt. A közhivatalok viseletére jogosító iskolába kerül ezután, majd 32 éves koráig gyűjtési szenvedélyének élt. Hosszabb betegség után egy nagy munka megírásához kezdett. A »*Vite dei Dogi*«-ban a legnagyobb részletességgel és pontossággal regisztrálja napról-napra az eseményeket. Az ebben követett módszerének helyességét felismerve felvetődött agyában a »*Diarii*« eszméje. Az volt vele a célja, hogy az egykori eseményeket napról-napra legegyszerűbb stílusban leírva valóságos okiratok tárházává tegye művét. Ez a munkája ugyszólván a lelkéhez nőtt és nem szűnt meg azt folytatni haláláig. Összesen 56 vaskos kötetben Európa legmozgalmasabb korának 37 évét regisztrálja, természetesen csak nyers anyagban. 1498-ban, a Diarii megkezdésének időpontjában az állami ügyek terén is szerepelni kezd és gyakori szünetelésekkel késő öregségéig viseli az állami hivatalokat. Legelőször, a »*Signori di Notte*« collégiumának tagja, majd a szenátusba kerül és

¹⁾ W. Andreas: Die Venezianischen Relationen und ihr Verhältnis zur Kultur der Renaissance, Leipzig 1928. 124.

²⁾ Benisch Arthur: Marino Sanuto »Diarii«-jének magyar művelődéstörténeti vonatkozásai. Bpest. 1903.

még ötször egymásután marad a szenátus tagja. 1503-végén visszavonul a hivatali működéstől, még a Diarii írását is félbe akarja hagyni. Ugyanis ezidő tájt megházasodott és a családi életnek akarja magát szentelni. Felesége azonban meghal és ugyanezen évben a köztársaság védelmére siet. 1513-ban személyesen részt vesz a Padua alatti csatában. Ezután többször megválasztják a Pregadiba.

Élete utolsó éveiben egyre gyötrőbb betegségek támadják meg. 1521-ben is súlyosan megbetegedik és vissza akar vonulni nem csak a nyilvános szerepléstől, hanem a Diarii folytatásától is. Csak nagy nehezen tudják őt e szándékáról lebeszélni barátai és tisztelői. Az annyira vágyott elismerés végre 1531-ben következett be. Ennél-nagyobbat nem várt és nem kívánt. A tizek tanácsa ugyanis évi 150 ducát fizetést rendelt Marionak a Diarii szerkesztéséért. Ez a segítség a legjobbkor jött, mert Marino már annyira elszegényedett, hogy csupán csak óriási értékű és nagy híré könyvtára egyes példányainak elkótyavetyéléséből tengette magát. Ez az állami elismerés és jutalom azonban már elég későn jött, hiszen az állandóan betegeskedő Marino 1533 őszén, kénytelen volt abba hagyni azt a munkát, amelybe életének minden szorgalmát és energiáját fektette. Három év múlva, 1536 április 4-én halt meg 70 éves korában.

Marino Sanuto korának egyik legérdekesebb egyénisége. Legfőbb jellemvonása páratlan és törhetetlen szorgalma. A Pregadi minden ülésén jelen van. Elsőnek érkezik és utolsónak távozik. Az egész ülés folyamán folyton ír és jegyez, kivéve, amikor feláll helyéről és él, sőt akárhányszor visszaél felszólalási jogával. Másik főjellemvonása mérhetetlen hiusága. Saját beszédeit, amelyek elmondásában hiusága is nagy szerepet játszik, a Diarii-ben önmagának hizelegve dicséri és alig egy-kétszer fordul elő, hogy bevallja: »*Fo mala opinion la mia*».

Marino Sanuto »Diarii«-je

Marino vágya évszázadok múlva teljesült, hirnevet szerzett az utókor előtt és hazájának nagy szolgálatot tett, amikor bemutatta a világ diplomáciájának legkiválóbb középkori megteremtőjét. Csupán egy célja nem teljesült: a vagyonszerzés. Fáradozásának nagy eredményeit mi is állandóan felhasználjuk és megvalósult Marino jövőlése, amely szerint senki sem írhatja meg ama kor történetét hűségesen és jól, ha nem fordul az ő Diarii-jéhez. Igazolja ezt Ranke megjegyzése, hogy a Diarii alapján kellene újra megírni az egész kornak történelmét. Ami könnyen érthető, hiszen Marino korában Európa legfontosabb eseményeinek színtere Itália volt, ennek középpontja pedig Velence. Európa összes eseményeiről pontos jelentések futottak be mintaszerűen szervezett diplomáciája révén a velencei köztársaság Tanácsába. Ezeket a jelentéseket találjuk precizen összegyűjtve a Diarii-ben, amely írójának kitűnő megfigyelő képességeiről, megértéséről és pontosságáról tesz tanulságot. Ezek a tulajdonságok emelik oly magas értékűvé Marino e művét és a kort mozgató összes tényezők ismeretére valló értékes anyag összegyűjtése valóságos világkrónika jellegűt ad a Diariinek.

Az a mód, ahogy a Diarii készült, még csak emeli a műnek törté-

neti értéket. Hiszen merőben nyers anyagot foglal magában meglehetősen elcsépett stílusban, azonban mindig közvetlenül a Pregadiban felolvasott iratok, jelentések, viták és ott hozott határozatok pontos lemásolásából, vagy esetleg minden tekintetben kimerítő és hűséges kivonatolásából származik. Marinonak nem volt nehéz a szükséges iratoknak pontos összegyűjtése, hiszen többnyire tagja volt a Pregadinak, mikor pedig a Pregadi külön határozatban titoktartást mondott ki minderről külföldről érkező jelentésre, akkor Marino már a köztársaság megbízása folytán hivatalos szerkesztője volt a Diariinek és ekként hivatalból kapta meg a titkos iratokat is. Marinonak az volt a szándéka e nagy műve megkezdésekor, hogy az csupán egy később megírandó nagy történelmi munkájának összegyűjtött anyagául fog szolgálni. Ez a mű nem készült el, sőt hozzá sem kezdett Marino, ami bizonyára minden kor történelmi kutatójának nagy tetszésével fog találkozni. Mert egy minden bizonnyal értékes történelmi művel kevesebb maradt ugyan reánk, azonban ez a sajnálatos hiány kisebb lesz akkor, ha meggondoljuk, hogy az átdolgozás folytán a Diarii igen sok aprólékosnak tetsző, de éppen igénytelensége folytán korába mélyen beleilágitó részlete az átdolgozás alkalmával kimaradt volna.

A velencei kormány Marino Sanuto végrendeletileg a köztársaságnak hagyományozott, hangyaszorgalommal összeállított művét történelmi kincsnek tekintette és azt a doge-palota egyik legtitkosabb szobájában őriztette. A XVI. században néhány előkelő tudósnak betekintést engedett a nagyértékű műbe, később azonban szigorúan elzárta mindenki elől, úgyhogy azt már mindenki elveszettnek hitte. A XVIII. században Francesco Donat fedezte fel, mire a tizek tanácsa engedélyt adott annak lemásolására.

Ennélfogva Marino Sanuto világkrónikája két példányban van meg; az eredetit, amelyet a szerző sajátkezűleg írt, a velencei Marciana könyvtárban őrzik, míg a Donà-féle másolatot a bécsi császári (most állami) könyvtárban őrzik. Az összes kiadványok és másolatok ez utóbbiból származnak, amely 56 vastag kézirati kötegre rug és azonkívül lajstrommal is van ellátva.⁴⁾

A »Diarii« és a történetírás

A velencei relációk felhasználásának és értékük kiaknázásának érdeme *Leopold Ranke*-hez fűződik. Az ő első kötetének kiadása óta már nem tekintik államtudományi irodalmi kuriózumnak a velencei követi jelentéseket, hanem a történetírás igen fontos alapjául és forrásául használhatónak tartják. *Ranke* érdeme, hogy oly mély bepillan-

⁴⁾ Lásd ezekre nézve *Wenzel Gusztáv*: Marino Sanuto világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai (Magyar Tört. Tár XIV. vagy Második Folyam II. kötet. Bevezetés — *Benisch Arthur* idézett művét 17. sköv. II. — Valamint *Guglielmo Berchet*-nek Marino Sanutóra vonatkozó tanulmányát, amely megjelent Marino Diarii-kiadásának utolsó kötetében. (Marino Sanuto: Diarii (1496—1533.) Tom. I.—LVIII. Venezia 1879—1903. — E munka második részében közölt bilinguis relatiók ebből a nagy és teljes kiadásból vannak véve és röviden csak így jelezve: Diarii. —

last nyerhet a mai kor az Adriai tenger kék tükrének politikai világába.

Ranke óta szinte megszámlálhatatlan azoknak a száma, akik eme ujonnan felfedezett történelmi forrásokból meritenek.¹⁾

A magyar történelmi kutatók és tudósok közül is igen sokan foglalkoztak ezzel a kérdéssel és ujabban alig akad olyan történeti munka, amely a XVI. századdal foglalkozva figyelmen kívül hagyhatná a relációkat, mint történelmi kutforrásokat.²⁾

Venecei követek Magyarországon a XVI. sz. elején

A venecei követek 1499-től 1525-ig voltak a magyar király udva-

1) Alfred von Reumont. Beiträge zur Italienischen Geschichte, 1854. című munkájában az általános diplomáciai állapotokkal és a diplomácia fejlődésével való kapcsolatait emeli ki a relációknak. — Szorgalmas levéltári kutatásról tanuskodik Armand Baschet: La diplomatie vénitienne et les princes de l'Europe au seizieme siecle. Páris 1862 című munkája, amelyről a korabeli kritikusok a mű németországi vonatkozásaival kapcsolatban igen meleg kritikát írtak. (Allgemeine Zeitung, 1862. december 26-i száma) — Jakob Burckhardt: Die Cultur der Renaissance című művében is foglalkozik, bár röviden, a relációkkal, mint forrásmunkákkal. Ezenkívül tekintetbe jönnek még a következő művek, amelyek részint a relációk, részint pedig azoknak felhasználásával tartanak igényt arra, hogy a jelen értekezésben megemlíttessenek. — Rawdon Brown: Ragguagli sulla vita e sulle opere di Marin Sanuto. 3. kötet. Velence, 1837. stb. Itinerario di Marin Sanuto per la Terraferma Veneziana 1483., Pádua, 1847. — Eugenio Albéri: Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo XVI., 3. sorozat és 15 kötetben. Firenze 1839-től. — Joseph Fiedler: Relationen venezianischer Botschafter über Deutschland und Oesterreich im sechzehnten Jahrhundert, Wien 1870. — Wilke: Venezianische Gesandte am Hofe Karls V. und Ferdinands I., Leipzig, 1877. — A. Baschet: Les archives de Venise, Páris 1870. — W. Andreas: Die venezianischen Relationen und ihr Verhältnis zur Kultur der Renaissance, Leipzig 1908. Nagyon behatóan foglalkozik a relációkkal és azokat mélyértelműen boncolgatja.

2) Fráknói Vilmos dr.: Magyarország története a Hunyadiak és Jagellók korában. Bpest., 1896. (Szilágyi S.-féle Magyar Nemzet Története IV. kötet.) — Fráknói Vilmos dr.: II. Lajos és udvara (Bpesti Szemle 1875.) — Fráknói Vilmos dr.: Magyarország és a cambrai liga, Századok 1882. 176 és köv. II. — Fráknói Vilmos dr.: Erdődi Bakócz Tamás. Bpest., 1889 (Magy. Tört. Életrajzok.) — Főgel József dr.: Venecei diplomatái Budán a XVI-ik század elején. Bpest 1912. — Főgel József dr.: II. Ulászló, udvartartása. Bpest., 1913. — Főgel József dr.: II. Lajos udvara. Bpest., 1917. — Benisch Arthur: Marino Sanuto Diarii-jének magyar művelődéstörténeti vonatkozásai. Bpest., 1903. — Wenzel Gusztáv: Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. A szerző eredeti kéziratából közli Wenzel G. Magyar Történelmi Tár XVI. vagy második évfolyam II. kötete, 1869. XXV. vagy második évf. XII. kötete. Bpest., 1877 — XXV. vagy második évfolyam XIII. kötete Bpest., 1878. — Tóth-Szabó Pál: Szatmáry György primás, Bpest. 1906. (Magyar Tört. Életrajzok.)

rában.¹⁾ A Signoria 1499. szeptember 29-én levelet küldött Ulászló magyar királynak, s ebben arra kéri, hogy a törökkel ne kössön békét. Ezzel egyidejűleg titkári rangban Budára küldi a köztársaság *Francesco dala Zuecha*-t. Egy év múlva egyszerre két követet küld Velence a most említett titkár mellé, mert hosszú és nagy fontosságú tárgyalások folytak ebben az időben arról a segélyösszegekről, amelyet Velence tartozik fizetni a magyar királynak a szövetség megkötése fejében. Ez a két követ: *Sebastian Zustignan* és *Vetor Soranzo*. Mikor utóbbi 1500. november 15-én Bácsón hirtelen meghalt, helyébe Zorzi Pixani; majd ezután *Zuan Badoer* kap kiküldetést a magyar udvar mellé. A következő két ügyvivő csak titkári ranggal bír: *Zuan Francesco di Benedeti* és *Vicenzo Guidoto*. Mint már értekezésünk eddigi folyamán részletesebben kifejtettük, a cambrayi ligával kapcsolatos nagy fontosságú tárgyalások miatt újból követi ranggel bíró ügyvivőt küld Velence Pasqualigo Péter személyében.²⁾ Utána *Antonio Surian*, majd ennek kivételesen négy évig tartó megbízatása után *Aluise Bon*, majd ismét négy évig *Lorenzo Oriò* következik. A velencei követek sorát a mohácsi vész előtt közvetlenül távozó *Vicenzo Guidoto* zárja be titkári minőségben. *Guidoto* egy alkalommal már több, mint három évig képviselte nálunk a Signoriát. A velencei követek sora azért zárult be ez utóbbi nevezettel, mert a magyar nemesség már huzamosabb idő óta bizalmatlankodott a külföldi követekkel szemben és rossz szemmel nézte főleg a császári és a velencei ügyvivők időzését a magyar királyi udvarban. Előbbit azzal vádolták, hogy az ország belügyeibe avatkozik minduntalan, a velenceieket pedig kémkedéssel gyanúsították. Az 1525-ik évben tartott rákosi országgyűlés ki is mondotta, hogy az összes külföldi követek és rajtuk kívül az idegen származású udvari szolgálatban levők hagyják el a magyar király udvarát. Egyedül a pápai nuncius működését tartották kívánatosnak és hasznosnak, ezért az ő elküldését mellőzték. Ennek következtében *Vicenzo Guidoto* titkár 1525. július 10-én megírja utolsó budai jelentését, majd elhagyja az országot. A közszertetben álló *Burgio* pápai nuncius a mohácsi csata gyászos kimeneteléről érkező hír vétele után 1526. szeptemberében *Mária* királyné társaságában távozik hazánkából.³⁾

Magyarország a mohácsi vész előtt a követjelentések világán át

Mátyás király korai halálával a szó legszorosabb értelmében rombadőlt az az eszmény, amellyel e dicső király hazánkat Európa nagy-

1) Lásd erre nézve *Benisch Arthur* id. m. 21. sköv. II. — Továbbá *Fógel József* dr.: II. Ulászló udvartartása, Bpest, 1913. 111. és sköv. II. — Továbbá *Fógel József* dr.: II. Lajos udvara. Bpest, 1917. 94. sköv. II. —

2) *Fraknói Vilmos* dr.: Magyarország és a cambrayi liga 1500—1511. Századok. 1882, 177. sköv. II. —

3) *Relationes oratorum pontificiorum*, Budapest 1884. Monumentar Vaticana... Series I. a) tom. I. —

jelentőségi nemzetévé akarta varázsolni.¹⁾ Korai halálával a hirtelen virágzásnak indult magyar renaissance is sírjába szállt. Az utána következő királyok az ő hatalmának sugárkéveiből éltek. A velencei köztársaság még mindig a negyedik helyet adja Magyarországnak a keresztény államok sorában, úgyhogy hazánk a német császárság, a francia és a spanyol királyság után közvetlenül következett és megelőzte rangban Lengyelországot és Angliát is. A Mátyás után következő királyok gyengeségén megtört nagyhatalmi dicstényünk sugara.

A Jagello korabeli királyok idejére esik hazánk süllyedésének korszaka. II. Ulászló cseh király egyénisége sajnos nem mondható kedvezőnek, és ily nehéz korban a trónra illőnek. Bármily szép természetű ember volt is, élete delén túl betegségek támadták meg és ez az egy előnyös tulajdonsága is megsemmisült.

Szellemileg sohasem volt kiválónak mondható, de testi elgyengülésével együtt lelkileg is elsatnyult. Nagyon jó, de még inkább gyámoltalan volt, ami hazánkra nézve oly végzetessé vált. Hatalmát, tekintélyét semmibe sem vették. Ő maga volt az oka, mert hiszen a királyi személyét súlyosan sértő Ujlakinak a köztárazokozás ellenére is kegyelmet adott. Az országot tulajdonképpen Anna királyné és Bakócz primás kormányozta. Ulászló fadarab módjára ült a trónján és helyette a primás beszélt.

Uralkodásának jó részén a köznemesség előtérbe lépésének vörös fonala húzódik végig. Csupán Lajos születése (1506) vett némileg gátot a köznemesség igyekezetének. Ekkor meghiusult Szapolyai János pártjának a törekvése, hogy a Szapolya-ház érdekei válósulhassanak meg, de Lajos születésének ténye nem tudta megakadályozni azt, hogy Werbőczy István és az általa favorizált köznemesség politikai sulya egyre jobban gyarapodjék és a magyar fjog kodifikálójának népszerűsége a tetőpontra érjen.

Ulászló uralkodásra alkalmatlan személye és a magyar faj viszálykodó, egyenetlenkedő természete voltak alapokai egy gyászos korszak rohamos léptekkel közeledésének. Ezek nyomán fejet ütöttek az emberi lélek mélyén rejtőző rossz tulajdonságok. A velencei követek jelentései nagyon sötét képet festenek e kor magyarjairól. Hiányzik a hazafias áldozatkészség és helyét kapzsiság, a túlzott büszkeség, részegség, az idegenek gyűlölete, a köztárazon prédálása és lopása, a csel, a fűrfang és a család foglalja el. Akármennyire túlzott jellemzés is ez, mégis tény az, hogy a trónt elfoglaló gyenge király a romlás felé viszi az országot. Különösen abban az időpontban, amikor délkelet felől a török seregek állandóan veszélyeztetik és végpusztulással fenyegetik az országot. A király mellett álló és helyette kormányzó főpapok és főrangúak szintén agyarkodnak egymás ellen és leghőbb vágyuk az, hogy minél magasabb polcra, minél nagyobb és minél többszörösebb jövedelemre telessenek szert. E céljaik elérésében nem

¹⁾ L. Fraknói Vilmos dr.: Magyarország a mohácsi vész előtt. Bpest., 1884. — L. Neustadt: Ungarns Verfall am Beginne des XVI. Jahrhunderts. (Ung. Revue. 1885. 313. sköv. II. — Joh. Chr. Engel: Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien, 1834. III. 1. sköv. II.

akarnak akadályt ismerni, még az sem akadályozza őket benne, ha ezeknek fejében az ország kárát vallja.

Bár Lajos, a korona várományosa, nemcsak külső testalkatra nézve, hanem szellemi tehetségek tekintetében is messze tulszárnyalta atyját, és a legnagyobb elragadtatással irnak róla a követek, amikor okosságát és tanulmányaiban való gyors előhaladását említik: összes jótulajdonságai ellenére is egyre mélyebbre viszik az országot trónralépése, főleg pedig Mária főhercegnővel kötött házassága után¹⁾ Rokona és nevelője, Brandenburgi György, valamint a királyné idegenből importált környezete a léhaság és erkölcstelenség légkörét terjesztik a magyar királyi udvarban, ahol csupán a magyar főrangúak és maga a király tud ellenállni a szenvedélyek elharapózásának.²⁾ A gyönyör üreményekkel kecsegtető fiatal király jószivü, bőkezü, megbocsátó és kegyes. De atyjához hasonlóan egyuttal gyenge is. Ezért nem tudja megfékezni a táncörületbe és hedonizmusba fulladó királyi udvart és nem tudja irányítani a királyi tekintélyt kevésbe vevő országot.

Mindez akkor történik, amidön egyre sebesebben közeledik a török veszedelem. Egész Európa felfigyel a török hatalmának mérhetetlennek induló terjeszkedésében, csak éppen mi, akiket a legközelebről érint és husunkba vág, mi nem tehattünk elégséges és kielégítő intézkedéseket annak meggátlására. Hiába hoz határozatokat az országszággyűlés, hiába igyekszik két kincstartó megválasztásával (1518. évi bácsi országgyűlés) biztosítani a gyökeres reformok keresztülvitelét, a pártviszály és az udvar nemtörődömsége lehetetlenné tette működésüket. A török pedig rövidesen (1521-ben) elfoglalta két legfontosabb és legerősebb végvárunkat: Szabácsot és Nándorfehérvárt.

Pillanatnyilag megrendül az ország rendeivel együtt a király is, de az elhatározott mentőintézkedések is csak szép szavak maradnak, sereget nem alakítanak, adót nem fizetnek, hadjáratra nem gondol komolyan senki. Időközben a cseh és morva rendek is sürgetik a király megjelenését és amíg a király ott fáradozik a rend helyreállításán, ideháza valóságos forrongás támad, amelyet a király visszatérése után csak Báthori nádor menesztése árán tud leszerelni és nádori teendőket saját magára ruházza.³⁾

A pápák minden áldozatkészsége ellenére sem sikerült olyan sereget toborozni és olyan lelkesedést szítani, amely a török előnyomulásának gátat vethessen. Bár megrendített mindenkit Szörény vár eleste és a horvátországi végvárak igen szomorú sorsa, az ország belső bajainak orvoslása foglalta le a király és a rendek minden figyelmét. Időközben a reformáció is előnyomul Magyarországon, sőt azt vélik, hogy maga a királyné és környezete is titokban a reformáció híve.

¹⁾ L. Ortway Tivadar: Mária II. Lajos magyar király (1505—1558) Bpest, 1914. (Magyar Történeti Életrajzok, szerkesztő Dr. Dézsi Lajos.)

²⁾ L. Neustadt: Markgraf Georg v. Brandenburg als Erzieher an Ungarischen Hofe. Breslau 1883.

³⁾ Fraknói Vilmos dr.: Werbőczy István életrajza. Bpest, 1899. 180. szköv. II. (Magyar Történeti Életrajzok szerk. Dr. Dézsi Lajos).

Hiába ujítja meg az országgyűlés a reformáció terjedésének meggátálása érdekében hozott eddigi rendeleteket és követeli annak szigorú keresztülvitelét, a vallásosság nagymértékben hanyatlík az országban és ebben maga a király és környezete vezet. A pápától ugyan nem szakadnak el, hűségnyilatkozatokat is tesznek, de ebben van némi szerepe annak a körülménynek is, hogy a pápák segítségétől várják a török veszedelem elvonulását fejük felől.

Felvillan a hazafiak szeme, amikor arról értesültek, hogy a gyenge védelem ellenére is sikerül Jajcza várát magyar kézen tartani. De az 1525-iki hatvani országgyűlés ismét a pártoskodás jegyében kezdődik és drámai fordulatokban gazdag. A királyt kényszerítik Werbőczy nádorrá választásának elismerésére és igen üdvös határozatokkal szinte utasítják a királyt, hogy megfelelő emberekből válassza ki azokat, akik az egyes megyék élén állva az országot a végromlástól még megmenthetik. A királyt ez a hatalmába beavatkozás kétszínűségre ösztönzi, amelynek egyik következményeképp a lengyel királyhoz fordul segítségért mert úgy érzi, hogy enélkül országaival együtt elveszett, sőt talán Lengyelországot is veszély fenyegeti. Eközben pedig a pártoskodásban háttérbe szorul a haza védelmének ügye. Az országgyűlés valóságos párviadalt vív az udvarral afölött, vajjon békealkudozásokba bocsátkozzának-e a törökkel, vagy sem. A köznemesség a rákosi gyűlésen ellenezte a békét, de ugyanakkor nem tette lehetővé a háborút. Az udvar pedig a lengyel király útján tapogatózik a portán a béke megkötésének lehetőségéi felől, de ott merev visszautasításra talál. Horvátország rendei még tovább mentek: a király és az ország tudtával külön érintkezésbe léptek a törökkel.

Az 1526-iki szentgyörgynapi országgyűlésen a király már a szó legszorosabb értelmében személy szerint is félt a köznemességtől és a lengyel királyt, valamint az ausztriai főherceget arra kérte, küldjék ki követeket az országgyűlésre, mert bennük vél támaszt találni. Báthori István kalandos szövetsége teljes győzelmet aratott ezen az országgyűlésen, sikerült letétetni Werbőczy nádort¹⁾ és végre az országgyűlés utolsó napján kapkodásában az ország védelméről oly módon »gondoskodni«, hogy minden hatalmat, de felelősséget is a királyra hárítottak. A király pedig válaszában a rendelkezésre álló pénzt keveselve, a felelősséget elhárította magától, a külhatalmak követeinek füle hallatára: A *kalandosok* most beállottak az udvar tanácsadói közé és a legnagyobb pártoskodás közepette engedték elmúlni a drága időt, amelyet a török elleni védelem megszervezésére kellett volna felhasználniok. A török had pedig egyre közeledett Pétervárad felé, ahol a derék Tomori viaskodott tulerővel. A király is megindult csekély seregével Pétervárad felszabadítására. Szégyenletes volt az a mód, amellyel valósággal cserben hagyták a királyt a legnagyobb közös nemzeti veszély idején. Nem is szabadithatta fel Péterváradot, hanem annak eleste után Mohács alatt veszt csatát és visszavonulásában halálát leli a Csele patakban.

E korszak eseményeinek rugóit főként az itt időző velencei köve-

¹⁾ Fraknói Vilmos dr.: id. m. 189. sköv. II. —

tek kimerítő és hosszas jelentéseiből ismerjük. Rajtuk kívül főleg báró Burgio pápai nuncius jelentései adnak sok tekintetben felvilágosítást hazánk gyászos korszakának előzményeiről.¹⁾

A követi jelentések nyomán tudunk tiszta képet alkotni magunknak a mohácsi vészt megelőző évtizedek való helyzetéről.

Magyarország termékenysége és gazdagsága sokszor irigylés tárgya volt a külföld előtt. Méltán szemünkre vetik, hogy e korban nem használtuk ki ezt a természeti adományt kellőképpen, hanem az udvar némtörődömsége folytán oly elszegényedés következett be, amely nagyon nagy mértékben befolyásolta az események menetét és sok tekintetben oka volt országunk pusztulásának, a török hadak előnyomulásának. A Jagelló-kor majd minden bajának kuforrása a pénzügyek rendetlensége volt. A rendes és rendkívüli jövedelmek állandóan csökkentek az uralkodó erélytelensége és tekintélyének csökkenése folytán. A főnemesség vonakodott Ulászló alatt adót megajánlani és évekig tartó vitát provokált ezzel a csökönös vonakodásával. A nagy pénztelenségben nem volt más kiút, mint az udvartartás és az ország költségeit adósságokból fedezni, az ország védelmére szükséges összegeket pedig részint a pápától, részint a velencei köztársaságtól segélyként kérni. Mivel azonban a tekintélyes évi segély ellenére sem viselt komolyabb háborút Ulászló a törökkel, Velence is beszüntette az évi segélyt, csupán a végvárak fenntartására adott kisebb összeget, maga a köztársaság pedig inkább békét kötött a portával. Hosszas alkudozások után pedig 1521-ben Magyarország 20.000 forint végkielégítésért végleg lemondott a velencei segélyről. A pápák szintén nagy áldozatokat hoztak Magyarorszáért, a török előnyomulás megállítására érdekében. A magyarok hátlára kötelezetteknek érezték is magukat a Szentszékkal szemben, és emlegették, hogy ha a pápa nem segíti őket, az ország biztosan elveszett volna már.

Mátyás király halálával megszűnt az a fény és pompa, mely olasz hatás alatt fejlett ki. Utána az udvarnak már nincs pénze képzőművészeti kiadásra, legfeljebb a főpapok és főrangúak áldoznak rá, amikor akár saját maguknak, akár a királynénak, vagy az egyes külállamok követeinek ajándékoznak szebbnél-szebb értékes tárgyakat. Még a királyi pár szép díszruházatát is a főnemesség, vagy az idegen uralkodók ajándékai képezik. Nem lehet tehát azon sem csodálkozni, hogy a lépő külföldi követeknek adományozni szokott ajándékok ezidőben messze mögötte maradnak érték tekintetében Mátyás király ajándékai mögött.

Az ország a következő társadalmi osztályokra oszlik: főpapok, főnemesek, köznemesek és jobbágyok. A vezető szerep minden tekintetben a szakképzett és gazdag főpapságé. Bakócz primást második királynak hívják. Utódja, Szatmáry György, még a király intézkedéseit is megváltoztatja önhatámulag. A főurak alig tanult, a szenvedélyeknek hódoló emberek. A magyar nyelven kívül mást alig beszélnek, latinul is csak egy keveset. A köznemesség még szűkebb látó-

¹⁾ Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései. 1524—1526. Bpest., 1884 — Monumenta Vaticana... Series I. a) Tom. I.

körü, csekély intelligenciával bíró osztály volt, amely kisbirtokával törődött csupán. Végül a jobbágy nyomorúságos helyzete ötlük szemünkbe. Mikor Ulászló király Pétervárad környékét be akarja telepíteni, adóelengedést ígér a letelepülőknek. Ekkor tűnik ki, hogy nem kevesebb, mint tizenkét féle adót kellene minden jobbágnak fizetnie, amihez még egyházi adó is járul. Azok a terhek, amelyeket a nemesség a királynak adózni tartozott, szintén a jobbágyság vállaira hárultak; továbbá kilencedet adtak gazdájuknak a termésükből, hetenként egy napi ingyen robot volt számukra kötelező, évente két libát kellett gazdájukhoz beszolgáltatni. Nem csoda, ha ezen elviselhetetlen helyzetnek állandó lázongás lett a következménye.

Az itt felsorolt bajok mindegyike külön-külön is elegendő lett volna ahhoz, hogy a gyenge kormányzás alatt és a török sereg fenyegető közelségében nagy bukás csiráját hordja magában. Mivel pedig sok ilyen baj ütötte fel a fejét, szinte kikerülhetetlennek látszott a mindenkitől cserbenhagyott haza pusztulása.

*

A következő sorokban bemutatjuk a követi jelentéseket olaszul és magyarul. A II. sz. jelentést közzétette *Alfred Reumont*: *Commentario di Un ambasciata Veneziana in Ungheria. (1500—1503.)* Firenze 1879. c. munkájában. Magyar fordítását adta *Dr. Főgel József* fentebb említett értekezésében (Velencei diplomaták Budán, a XVI. sz. elején. Bpest, 1912.) Mivel mind a két dissertatio nehezen hozzáférhető, épp azért itt újból közzétettem őket. Az utolsó VIII. sz. relatiót *F. Firnhaber*: *Vincenzo Guidoto's Gesandtschaft am Hofe K. Ludwigs von Ungern 1523—25.* Wien. 1849. (Quellen u. Forschungen zur vaterländ. Geschichte 66—138. II.) c. gyűjteményes és ritka munkában közölte először, de csak olaszul. A többi relációk, mint már említettük, Marino Sanuto *Diarii*-jének 58 kötetes nagy munkájából vannak véve. Összegyűjtve és magyarul itt szólalnak meg először.

Ha a fordításban a synonymák megválasztása tekintetében valamelyes tévedés tűnne elő, úgy mentse hibámat a »vulgar latin« szokatlansága. Mindenesetre, akik utánam fognak jönni, a járt uton könnyebben fognak mozogni.

KÖVETJELENTÉSEK

I.

Francesco de la Zuecha jelentése 1500-ból.

(Diarii III. 1055—56.)

Francesco de la Zuecha, secretario, referite. Primo, di la licentia abuta dal re, e le parole li ordinò dicesse a la Signoria, di la bona voluntà di romper a'turchi, ma bisognava esser ajutato, et andava a Bazia a veder il voler di baroni. Poi disse dil cardinal Ystrigonia, qual al presente è disposto a far il tutto, poi è stà creato cardinal. Item, dil venir suo con grandissimo pericolo, si de le strade cattive, come per la peste in la Croatia; à dormito di fuori, vene in Cao d'Istria, e de li, per barcha, qui è venuto. Di la intrada di quel re, è pocha l'ordinario, ma le diche mette, ch'è un ducato per fuogo, è assai, per esser 350 milia fuogi nel regno; e re Mathias ne meterà (sic) tre e quatro a l'anno. Questo re veramente à scosso per dicha la mità, e le à poste di raro, licet è pocho ne ha messo una a ducato uno per focho. Item, soa majestà, e quelli regnicoli, sono desiderosi di far la guera col turcho, ni altro desiderano ni bramano, ma bisogna esser ajutati da christiani, e *praecipue* da la Signoria nostra, di chi fanno gran stima; *et quorum interesse agitur*. Et la caxon di la dieta a Bazia è, perchè credeva la conclusion di 100 milia ducati per la liga particular e si stete do mexi

1500 november 11-én Francesco de la Zuecha titkar referált. Szóltt a királytól kapott fölmentéséről, majd az uralkodó üzenetéről, melyvel felhatalmazta, hogy a Signorianak adja tudtára, hogy ő hajlandó felvenni a küzdelmet a törökkel, de ez ügyben segítséget vár. Bácsra is elment hogy megludja mi a véleményük e tekintetben a főuraknak. Azután szóltt az esztergomi Cardinalisról, aki a jelenben mindenre képes, mióta bibornok lett. Majd a rettenetes utazásról beszélt, amelyet nagy veszélyek közepette tett meg, egyrészt az utak rossz volta, másrészt a horvátországi pestis miatt; a szabad ég alatt kellett hálania. Először Capo d'Istriába, onnan pedig hajóval érkezett ide. Ami a király jövedelmét illeti, az a rendes bevételeket figyelembe véve nem sok, ellenben az adó, lévén az tűzhelyenkint egy arany, igen tekintélyes, mivel 350.000 tűzhely van az országban. Mátyás király ezt háromszor, sőt négyszer is kivetette évenként. Ez a király azonban valóban csak a felét hajtotta be és ritkán vetette ki; bár ez kevés, mégis tűzhelyenként csak egy aranyat követelt. Egyébként ugy öfelsége a király, valamint az ország lakói áhítoznak a török elleni harc után, de segíteni kell őket a keresztény népeknek, elsősorban pedig a Signoriának, amelyet rendkívül nagyrabecsülnek és akiknek érdekükben áll. A bácsi országgyűlés is azért volt, hogy dülőre juttassa a 100.000 arany dolgát, a részletes liga által; beletelt két hó-

Babasz
Tamas

a risponder, ma poi fu scritto si atendesse a la liga general. *Item* di cavali arà da 18 in 20 milia, *videlicet* il clero è ubligati cavali 5000, li principi 5000, et li comitadi, ch'è 72, 5000; si che questi XV milia non manca; poi la corte dil re sarà da cavalli 3000, et non mete li transilvani e li sciutuli, che sono populi scituli venuti di Scitia, quasi tartari, qualli fanno uno numero grande, 20 milia, di cavali; che tutti movendossi il re, sono ubligati cavalchar; e questi 18 milia primi cavalli, li traze *solum* di la Boemia, di la Moravia et Slesia. *Item*, li vlachi non è computadi, et tutti desiderano guerra con turchi. Sono populi molto ferozi, et *maxime* quel Stefano vayvoda, uno di vlachi etc. Conclude, quel regno metterà contra turchi da cavalli 40 milia; et questo è certissimo. *Item*, che li è l'orator dil turcho, con gram spexa dil re, per esser molti cavali; qual il re non lo lassa partir. *Item* la venuta dil vescovo di Chai, exortò il re a far, main conclusion O fu; e quella di li oratori francesi fo tanto tosego a la praticha, perchè dicevano esser venuti a requisition di la Signoria nostra, et usavano di stranie parola, etc. et feno la liga tralhorò re. *Item*, di Pollonia non è da sperar nium ajuto, per esser quel regno molestato da tartari; e disse altre cosse, qual non mi ricordo.

nap, mig megjött a válasz, hogy nem a részletes, hanem az egyetemes liga határozata a döntő. Majd a lovasságról beszélt, melynek száma 18—20 ezer, a clerus ugyanis 5000-et tartozik adni, a zászlós urak szintén 5000-et és a megyék, melyek száma 72, hasonlóképen 5000-et. Ez a 15.000 tehát hiánytalan. A király udvara körülbelül 3000-et állít ki, de ebbe nincs beleszámítva az erdélyi és székely. A székelység Scitiából jött, mondhatni tatár, számuk vagy 20.000 s ha a király hadba indul, mindannyian kötelesek nyeregbe szállani; ez a 18.000 lovas az első, Csehország, Morva, Szilézia szintén ad. Az oláhság nincs beleszámítva; mindannyian harcra vágyók a török ellen. Ez a népség nagyon vad; különösképen István vajda,²⁾ aki egyike az oláhok... Végeredményben ez az ország 40.000 lovast állít ki, ami biztos. Beszélt továbbá arról, hogy ott volt a török követ; nagy költségére a királynak sok lóval érkezett, s a király nem engedte távozni. Majd szólott megérkezéséről a chai püspöknek, aki cselekvésre buzdította a királyt, de nem lett semmi belőle. A francia követek otlité is csak méreg volt az ügyre, mert azt mondották, hogy a mi Signoriánknak a sürgetésére érkeztek, tettek is különös megjegyzéseket stb. Majd megkötötték az egyezséget. Ugyszintén szólott Lengyelországról: kár várni tőle segítséget, mert annak elég baja van a tatárokkal. Beszélt még más dolgokról is, amikre most nem emlékszem.

II.

Sebastian Zustignan jelentése 1503-ból.

(Diarii IV. 858—863.)

In questo pregadi sier Sabastian Zustignan, el cavalier, ritornato orator di Hongaria referi; fo molto longo. E comenzò a dir di la concluxion di la liga, dil sollicitar la expedition, e dil tratamiento di la pace col turco; e che a di 22 fevrer 1499 parti, insieme con sier Vctor Soranzo, a chi Dio perdoni, et zonti a Buda *honorifice*. A di 5 april ebene audientia; fè loratione, et propose poi in la secreta di far liga universal, et *demum* particular. A le qual propositione li fo risposto, soa majestà esser contento far la liga universal; e venuto li oratori francesi. credendo aver ajuto a la conclusion, niuno ebene, perchè haveano altra commissione dal suo re, ni *etiam* el legato cardinal. Or, parlato di far la particular, e fato li capitoli, e li mandono qui. El re volse far la mostra di le sue zente a Baza, dove essi oratori andono; *licet* el Soranzo stesse malissimo vi volse venir, e di li poco morite. Dove vete la mostra di X. milia cavali, di qual ne era da 4000 armati, il resto senza arme; et di dito numero poteva esser da 700 ragazi, il resto tutta zente e cavali boni; e ne manchava altri dil regno a venir, perchè la matina gionse 1000 cavali di uno baron, et 600 dil dispoti di Rassaia; et di 73 comitali manchava a venir 18. Or ivi

Ebben a tanácsülésben (1503 március 28) Sabastian Zustignan lovag úr, Magyarországból visszatért követ, elmondotta jelentését; igen hosszú volt. Beszédét a szövetség megkötésének előadásával kezdte; szólt a hadjárat sürgetéséről, a törökökkel való békekötés tárgyalásáról; aztán megarról, hogy 1499 február 22-én utazott el Vctor Soranzó úrral, akit Isten nyugosztaljon — és hogy *honorifice* érkezett Budára. Április 5-én kihallgatáson voltak; beszédet mondott és azután a magán-kihallgatáson előterjesztette az általános ligát és végül a részletest. Előterjesztésére a válasz ez volt: Ófélségének nincs kifogása az általános liga ellen. Majd francia követek érkeztek, azt hívén, hogy segíthetnek valamit a végeredményen, de semmit se értek el, mert más megbízatásuk volt királyuktól; a bibornok sem ért el semmit (a pápai követ). Azután beszélt a részletes ligáról; megállapították a szövetség pontjait, s ide küldték.

A király meg akarta mutatni Bácsón hadainak fölvonulását; oda mentek a követek is, jöllehet Soranzo igen beteg volt, készakarva mégis oda jött és nem sokára ott meghalt. 10.000 lovas fölvonulását látta ott; belőle csak 4000 volt ellátva fegyverrel, a többi anélkül volt; az említett számból pedig valami 700 gyerkőc vala, a had többi része jó csapatok és lovak. Egyesek kétek a megjelenésnél, reggel is jött egy főúr 1000, a rác deszota meg 600 lovassal; a 73 megyéből 18 hiányzott. Itt (Bácsón)

non li parse' di concluder li capitoli, licet aveseno libertà, ma li volseno mandar a là Signòria nostra, per sparagnar il tempo. Et a formar li capitoli ave gran fatica; et Jurich, hora episcopo varadinense, con altri deputati disse; *per Deum vos habebit responsum, quod vobis non placebit.*

Or zonto sier Zorzi Pixani, orator, per suo colega, concluseno la liga; et zercha l'andar il re in persona in campo, era cossa molto dura, etiam la cossa dil re di Polana, pur fonno cònclesi; et li brevi dil papa, ajutò poi a là expedition, et cussi il legato. *Tandem et post multa* il re terminò mandar il conte Josa, di novembrio, qual con X milia cavali passò ultra el Danubiò, qual era agiazato, e fè gran incursion, ma pocha dipredation, perchè za per tutto si sapeva el doveva corer, *tamen* el brusò e vastò più paese, cha'l trivixan, padoan, visentin e veronese; brusò 50 ville e poi tornò. Or partito il Pixani, suo colega, vene sier Zuan Badoer, et lo laudò di la oration fece, et auto la licentia di ripatriar, la fo poi suspesa, et ordinato al Badoer andasse in Polana dal re Alexandro, alegrarsi dil regno auto. E il re andò in Boemia; e lui sier Sabastian rimase a Buda, dove restò el conte paladin, che hora è morto, per vice re. Et vene a quel tempo uno orator dil turcho per tratar pace o trieva. El cardinal era a Ystrigonia

nem látszott jónak a szövetség feltételeit megállapítani, ámbár megtehették volna, mégis készakarva a Signoriához küldték, hogy időt nyerjenek. A föltételek megállapítása nagy fáradsággal járt s Györgyike (Szatmári György),³⁾ jelenleg váradi püspök, más kiküldöttekkel így szólt: „Biz' Isten ti olyan feleletet fogtok kapni, ami nem fog tetszeni!”

Majd megérkezett Pisani György úr, követ, tisztársa helyett; megkötötték a ligát. Aztán, hogy a király személyesen menjen el a harcmezőre; igen bajos volt a dolog (?); azután a lengyel király ügyéről határozlak. A pápa brevije is elősegítette a vállalatot, valamint a legatus is. Végre nagy sokára a király elhatározta, hogy novemberben kiküldi Józsa (Somi) grófot.⁴⁾ Ez 10.000 lovassal átkelt a befagyott Dunán; a betörés hatalmas volt, de a zsákmány kevés; értesülve voltak ugyanis már mindenfelé arról, hogy merre száguld; mégis jóval nagyobb vidéket égett föl, pusztított el, mint a trevisoi, paduai, vicenzai és veronai; 50 falut perzsel föl — azután visszatért.

Azután elutazott a tisztársa Pisani s megérkezett Badoer János úr; dicsérte — szép beszédet mondott. Azután engedélyt nyert, hogy haza térhessen, több ezt visszavonták; Badoernek ugyanis elrendelték, hogy Lengyelországba menjen, Sándor királyhoz, szerencsét kívánni elnyert királyságához. A király Csehországba ment, a követ Sabastian úr Budán maradt a nádorral⁵⁾ együtt, aki most meghalt, mint „vice-re”.

Azután, hogy egy török követ érkezett ebben az időben béke vagy fegyverszünet tárgyalása végett. A bibornok Esztergomban volt;

et di questo scrisse al legato et a lui, qual *tandem*, hessendo ala caza, el legato li disse aver auto tal letere, et ge dè la sua, *unde* li parsse, et tanto fè, che menò el legato per 3 zorni a Ystrigonia, et insieme col cardinal parlonò. Et in *hoc interim* recevete letere nostre, di la venuta di sier Andrea Gritti da Constantinopoli e liberation di merchadanti, e che il Turco era quasi inclinato a la pace. Et, abuto nostro ordine, con bel modo parlò al cardinal di questo; et cussi comenzono le pratiche etc. *Item*, poi a formar li ultimi capitoli à'uto gran faticha per quel dir *vivente turco*; e Jurich, o ver varadinense, sempre è stà contrario a la Signoria, ma ben tanto più favorevele el ystrigoniense; e licet avesse libertà prometerli fin 50 milia, *tandem* concluse li capitoli con ducati 30 milia *vivente Turco, ut in eis* etc. Et a questi il legato fè variar li capitoli, *adeo* si alterò con lui, *adeo* ditto legato andò dal re, et la sera li fe mandato a caxa li capitoli, come prima. Or il messo, fo mandato per il re a Constantinopoli, è stà 3 mexi. che da Buda a Constantinopoli è *solum* mia 900. La causa è stà, perchè il re e li soi volea tirar a la longa, perchè à tanto più danari da la Signoria nostra. E dil conte Josa, è in gran inimicitia dil re et de tutti, per aversi mal portato ultimate, che con tanta zente è ussito.

irt erròl a legatusnak meg neki, aki épp vadászaton volt. A legatus azt mondta, hogy a levelet megkapta; átadta és ebből kitünt, hogy ő (a követ) többet tett, mint a legatus 8 nap alatt Esztergomban; erről beszélgettek a bibornokkal együtt. Azután, hogy megkapta ezalatt a mi levelünket: Gritti András úrnak Konstantinápolyból való hazatértéről és a kereskedők megszabításáról s hogy a török szinte hajlandónak látszott a békére. Miután megkapta rendeletünket, erről beszélt ügyesen a bibornokkal (Bakócz) és ennek értelmében kezdték a tárgyalást. Azután, hogy a szövetség pontjainak végleges megszövegezése igen nagy fáradsággal járt, mert mondhatni „*vivente turco*“... Györgyike, azaz a váradi mindig a Signoria ellen foglalt állást, annál jóakaróbb volt azonban az esztergomi (Bakócz) s jóllehet föl volt hatalmazva, hogy 50.000-t is ígérhet, mégis végeredményben 30.000 tallérral kötötte meg a szövetség pontjait *vivente turco ut in eis*... A legatus megváltóztatta a pontokat és emiatt összekülönbözött vele; a mondott legatus a királyhoz ment, este azonban haza küldték a szövetség pontjait úgy, mint voltak annakelőtte.

A király most egy követet küldött Konstantinápolyba. 3 hónapja, hogy oda van, pedig az út Budától Konstantinápolyig csak 900 (olasz) mérföld. Ennek az oka, hogy a király megövéi húzni halasztani akarják a dolgot, mert így annál több pénzt kapnak a Signoriától. Józsa úrról meg: hogy jelenleg nagy ellenségeskedésben van a királylyal és mindenkivel a legutóbbi balsiker miatt, hogy akkora népséggel ment ki.

Item, che sa il turco à desiderio di la pace; e il cardinal ystrigoniense li à ditto: Orator, di a la soa Signoria atendi a le cosse de Italia; perchè la pace si pol dir conclusa; e li mostrò lettere di Radò vayvoda. *Item*, uno frate Alexandro, parente di Charzego bassà e di la moier di sier Marco Loredan, *alias* retenuto qui per il conseio di X., li ha dito, il turco non è homo bilicoso, è timido, et Carzego è in gran reputation al presente. *Item*, il re, qual à anni, *tamen* non disse, ma disse è bel homo, grando di persona, di dignissima geneologia, per padre e per madre; per padre disceso da re Chazimuro di Polana e da Ladyslao, che mori combatendo con turchi; la madre discesa di tre imperadori; et disse la linea di la soa geneologia; et è anni 16 dil regno di Boemia, et 13 di Hongaria. Il re è devoto e religioso, e si dice *numquam habuit concubitum cum muliere, videlicet* che 'l se intendi, e mai di adira, mai dice mal di niun e si niun dice mal de qualche uno ait: *Res forsàn non est vera*. Et al ducha Lorenzo, quel fo qui al tempo di la raina, che li fo contra la sua corona, *unde* li tolse il stato et menato davanti disse: Ducha Lorenzo, se'vu quello voleva far tanto mal?, e lui li dimandò perdon, et tutti aspetava lo dovesse far mal capitar, et il re lo restituì nel stato, dicendoli: Siatì più fidel di quello stete stato. Questo re dise assa

Azutàn, hogy tudja, hogy a török vágyakozik a békére — az esztergomi bibornok mondotta neki: „Követ úr, mondja meg a Signoriának, hogy az olasz ügyekkel törődjék, mert mondhatni, hogy a béke már kész” — és megmutatta Radul vajda levelét. Azután, hogy egy Sándor nevű barát, Charzego basának meg Marco Loredan úr feleségének rokona, akit egykor a tizek tanácsa olt tartott, mondotta, hogy a török nem harckedvelő faj és felénk és hogy Charzego basa most nagy tiszteletben van.

Azutàn, hogy a király,⁶⁾ aki most... éves, mégsem mondta; de azt mondta, hogy szép ember, magas termetű, igen jeles kiváló családból való — úgy atyai, mint anyai részről. Atyai ágról Kázmér lengyel fejedelemtől és László királytól származott, aki a törökök elleni harcban esett el; anyai részről három császárral rokon és elmondta a családfát; 16 éve, hogy cseh és 13, hogy magyar király. A király vallásos és buzgó hívő és azt mondják, hogy *numquam habuit concubitum cum muliere* — ugyanis *mindenkivel ki tud jönni, soha sem haragszik, senkiről sem mond soha rosszat* s ha valaki valakiről rosszat mond, így szól: „*Res forsàn non est vera.*” Lőrinc (Ujlaki) hercegnek is, aki a királyné (Anna) idejében itt volt (t. i. mikor Anna királyné Velencén át hazánkba jötti),⁷⁾ aki a király kormányása ellen volt és ezért vagyonát elkobozták, amikor eléje vitték, mondá: „Lőrinc herceg, hát maga akarta azt a nagy rosszaságot?” Bocsánatot kért, mindenki azt hitte, hogy meg fogja büntetni, s a király visszaadta vagyonát, mondván: „Legyen hűségesebb, nem mint ezelőtt.” Ez a király sokat

oration, alde tre messe al zorno, *in reliquis* è come una statua, perhò parla pocho, et parlando familiarmente parla ben, ma di stato parla incompositamente; dà audientia a tutti, mai fé amazar nium, ma nel regno ha pocha ubedientia, et è avaro; et *conclusive* à pocho inzegno, e più presto *homo est rectus quam rex*, non è temudo e piû si teme il cardinal ystrigoniense cha il re e cussi Jurich o ver varadiniense. E il re non à danari; e per far lo exercito, oltra i danari à tochè da la Signoria, ch'è stà ducati 180 milia, à impegnato le soe intrade, *adeo* fin do mexi non averà; et à streto la spexe et a la raina, a la soa corte za queslo carlevar vete *solum* 8 polli al di; *etiam* strense le spexe a essi oratori nostri. *Imo*, il re à pòcha ubedientia; et à mandato do volte a dir al conte Josa vengi da lui, qual non è venuto. À de intrada a l'anno ducati 220 milia, in questo modo: de ordinario le minere di salli per ducati 50 milia, ma non li trà di contanti, ma paga di parte soi debiti vechij, à de la Transilvana ducati 30 milia. *Item*, de... à altri ducati 30 milia; et ducati 16 milia di alcune terre libere, che sono numero 6, *videlicet* Buda, Cologna... *Item*, le minere di l'oro e arzenfo li dà: una ducati 14 milia, una 7000, una 18 milia ducati. *Item*, à poi extraordinario, le diche che'l mete nel regno *videlicet* ducato uno per fuogo, qual re Mathias fo primo te la messe, e scodera ducato uno, ma questo re

imádkozik, naponkint 3 misét hallgat; egyébként olyan, mint egy szobor; ugyanis keveset beszél; társalgást illetve helyesen tudja magát kifejezni, de államügyekben érthetetlen; mindenkinek ad audienciát, soha senkit sem végeztet ki; az országban kevés tekintélye van; zsugori. Végeredményben nem valami kiváló egyéniség s inkább ő maga a kormányzott, mint kormányzó. Nem valami féltelmes ember; inkább tartanak az esztergomi cardinalistól, mint a királytól, avagy Györgyikétől, a váraditól.

A királynak nincs pénze, hogy hadat állítson ki; azon a pénzen kívül, ami neki a Signoriától jár, amely 180.000 tallér volt, elzalogosította jövedelmeit, úgy, hogy két hónapig nem lesz neki; kevesebbre szabta a kiadásokat a királyné részére is, akinek udvara az idei farsangon csak 8 tyúkot látott naponkint; a mi követeink számára is szűkebbre vonta a kiadásokat. A királynak még szót sem fogadnak; kétszer is üzent Józsa úrnak, hogy jöjjön hozzá — nem jött.

Evenként 220.000 arany a bevétele és pedig: a *rendes jövedelemből*: sóbányák 50.000 arany, de nem kapja azonnal, s egyrészt régi adósságait törleszti belőle; Erdélyből 30 000 arany a bevétele. Azután...-ből 30.000 arany; azután 16.000 aranyát kap bizonyos királyi földbirtokokból, amelynek száma 6, és pedig Buda... Úgyisint az arany- és ezüstbányákból: egyik 14.000, a másik 7000, a harmadik pedig 18.000 aranyat jövedelmez.

A rendkívüli jövedelemből: az adó, amit az országban kirónak, tudniillik telkenként egy arany, amit Mátyás vetett ki először és ő egy aranyat vetett; ez a király

scuode *solum* uno quarto di ducato; e cussi promesse, quando fu fato re. Et è fuogi nel regno 3500; sì che questo re scuode *solum* di le diche da ducati 80 milia, si tutti fosseno scossi, ma non si pol scuoder, perchè la mità dil regno è di conti, che non paga, nè li nobeli, qualli sgrandisse li soi tenir e habitation, e tuo dentro chi doveria pagar le diche. Et li comitati sono 73, et il re à da questi ducati 6000, ma questo re non ne traze ducati 4000. La spexa dil re: *primo*, a Segna ducati 3000, a Jayza ducati X milia, Belgrado 8000. La raina à de intrada ducati 30 milia, et disse il resto di la spexa, che qui non la scrivo, concludendo, la spesa è molto piû di l'intrada e il thesorier è debito su la fede sua da ducati 70 milia. Et il re dà molte provision, come è il conte paladin e altri, et è per numero 1000, qualli sono baroni et zentilhomeni dil regno, e hanno *solum* ducati 40 per uno a l'anno, e stanno a la corte. Et el piato dil re vol ducati 20 al zorno oltra el pan e il vin. Dil regno di Boemia à *solum* ducati 5000, e quando il re fo in Boemia li lassò di scuoder. E dil Marchesato di Moravia non à niuna intra, che l're Mathias trazeva da ducati 80 milia. Et in Hongaria sono tre sorte de homeni, *videlicet* villani, soldati e preti; e tra hongari non hè arte niuna, ma tutti chi fa le arte sono forestieri; et hongari sono aspri homeni, usadi a patir ogni desasio. E quel regno farano, havendo danari da mantenerli, e questo è certissimo, da cavalli 20 milia, *videlicet* preti e baroni

csak egy negyedrészt aranyat vet ki: így ígérte ugyanis, mikor királyvá választották. Az országban 3500 tűzhely van s ha ezt a király kirójjá, akkor magából az adóból 80.000 arany a jövedelme, feltéve, ha mind behajtanák, ámde nem lehet behajtani, mert az ország fele a főuraké, akik nem fizetnek, sem a nemesek, akik birtokukat és vagyonukat kiszélesítve, azokat is magukénak vallják, akiknek az adót fizetni kellene. 73 vármegye van; ebből van a királynak 6000 aranyja, de ez a király alig 4000-t vesz be belőlük.

A király kiadásai: először Zengg: 3000 arany, Jajca 10.000 és Belgrád 8000 arany. A királyné jövedelme 30.000 arany. Aztán elmondotta a kiadás többi részleteit, amit nem írok itt le. Végeredményben a kiadás sokkal több, mint a bevétel; a kincstárnok is adós, saját becsületére 70.000 arannyal tartozik. A király sokakat ellát, mint a nádort és másokat, számszerint valami ezeret, akik az ország zászlócai és nemesei és évenként 40.000 aranyba kerülnek és az udvarban élnek. A király asztala naponként 20 aranyba kerül, a kenyeret és bort nem számítva. Csehországból 5000 arany a bevétel és mikor a király ott volt, elmulasztotta behajtani. A morvai őrgrófságból nincs semmi bevétele; Mátyás király 80.000 aranyat vett be innen.

Magyarországban háromféle társadalmi rend van és pedig: jobbágyok, nemesek és papok. A magyarok közt nincs mesterember; ezek mind idegenek; a magyarok kemény emberek s képesek mindenféle nélkülözést elviselni. Az ország, lévén pénze, képes 20.000 lovast harcba állítani és ez bizonyos: — t. i. a főpapság és báró

è ubligati dar ducati 8000, et il resto dil regno è gran cossa. Sono in Hongaria XI. episcopadi di gran intrada, li qualli sarano notadi quisoto: Ystrigonia, à ducati 30 milia; Agri, ch'è al fiol dil duca di Ferrara, non val ducati 4000, ma è assaissima intra' più; la Saxonia sono merchantanti, la Valachia homeni bellici, la Slavia. La militia di hongari è cavali 6 per homo d'arme et uno caro. E quando vano in exercito et per combater, si confesano l'uno con l'altro, e uno è li e predicha, e tutti dicono tre volte Jesus, poi vanno con gran vigoria, come cingiarì, in li inimici. Et di natura hongari e inimicissimi de' turchi; et si poria dir re Mathias non ave mai molti hongari in campo con lui. Questo fu, perchè tolse assa' boemi; e narrò la causa, perchè potesse dominar li baroni hongari con ditti medemi. Qualli a farli venir usò assa stratageme con hongari, et venuti convitò li primari dil regno a tavola, e *interloquendum* disse: *Ego eram puer, nunc sum rex.* Hongari dorme su la terra; e re Mathias dominò in virga ferrea. Et per dil il tutto, si patria aver a uno bisogno, dando li danari dil regno di Hongaria, da cavali 30 milia. Il re *conclusive* è bona persona. Disse ben dil cardinal Ystrigonia, mal dil legato dil papa et di Jurich, episcopo varadinense; e il thesorier è homo da ben, dice vol far *omnino* venir prima a Buda il conte Josa, poi venir a star a Venezia.

urak tartoznak adni 8000 lovast és az ország többi része is nagyon fontos. Magyarországon 11 nagyjövendelmű püspökség van. Ezeket itt alant följegyzem és pedig: Esztergom 30.000 arannyal; Eger, amely a ferrarai herceg fiáé,⁸⁾ nem ér 4000 aranyat, de a rendkívül gazdag és sokkal több bevétele, t. i. lehet... a szászok kereskedők, az oláhok harciasok szlavónok, A magyar katonaság 6 ló, egy fegyveres emberre és kocsira. (?) Mikor hadba szállanak és harcba indulnak, meggyónnak egymásnak és egyik közülök beszédet mond és mindnyájan háromszor kiáltják: Jézus! és nagy erővel rohannak a harcba, az ellenségre, akár csak a vaddisznók. A magyarok természetüknél fogva elszánt ellenségei a töröknek s azt lehet mondani, hogy Mátyás királlyal sohasem volt sok magyar a harctéren. Ez azért volt, mert sok csehet fogadott szolgálatába és elmesélte ez okát; ugyanis ezekkel lehetett csak uralkodni a magyar főurak fölött. Hogy ezt megtehesse, sok furfangot kellett használni a magyarokkal szemben és egyszer az ország zászlóseit lakomára híván, beszélgetés közben mondá: Én eddig gyermek voltam, most király vagyok!

A magyarok a földön alusznak. Mátyás vasvesszővel uralkodott. Végeredményben, ha a szükség úgy kívánná, az országnak pénzsegélyt adva, 30.000 lovast tudna kiállítani. A király alapjában véve jó ember.

Jót mondott az esztergomi bibornokról, rosszat a pápai legátusról és Györgyikéről, a váradi püspökről; a kincstárnok becsületes férfiú. Mondta továbbá, hogy Józsa úr először mindenképp Budára akar jönni s azután Velencében szándékozik időzni.

Poi disse di la serenissima raina, devotissima di la Signoria nostra; e quando fo a tuor licentia, li commesse la ricomandasse a la Signoria e al serenissimo principe, laudandolo assai, e di l'honor l'havea auto, e la ricomandasse a sier Marco da Molin, era capo di X. olim capetanio a Brexa, dal qual ave bona compagnia, e sier Piero Lando, patron a l'arsenal, la compagnò a Segna con la galia. E disse, si 'l fiol era in corpo non dovessè esser fiol, e dedicato a questa Signoria, pregava Dio nol facesse nasser. Or questa serenissima raina à gran gralia in Hongaria, e non vargerà doy anni la sarà re e raina. Questa, prima steva di soto dil re, et ogni volta l'andava dal re, di la qual è molto imbertonato, sempre soa majestà li donava presenti, come è zoie, perle e altro, adeo lei disse uno volta: Sacra majestà, io non vegno qui per vostri presenti, e acciò non sia causa, io non mi voglio parlar di qua, adeo al presente ogni notte dormeno insieme, e il re è tocho di lei. (II.) Or, hessendo partito l'orator per Constantinopoli, ando dal re a tuor licentia, et l'hebe; qual li donò una vesta d'oro a l'hongarescha, una daga da portar de lai, do vasi d'arzeno in doradi, et uno cavallo, si dice di ducati 500, ma non val ducati 30, e tutto apresenterà a l'oficio di le raxon nuove, justa il consueto. Laudò li oratori soi colegi, Pixani et il Badoer, poi li secretarij, Andrea

Szólott azután a felséges királynéról, aki igen hű hive a Signoriának és a Signoria leányának akarja magát hivattatni s mikor búcsúzni volt, megbízta, hogy adja át tiszteletét a Signoriának, meg a felséges dogenak, akit igen magasztalt azért a kitüntető fogadtatásért, amelyben része volt; hasonlóképpen adja át üdvözlését Marco Molin úrnak, a tizek fejének, a néhai bresciai kapitánynak, az egykori kellemes társaságáért; Piero Lando úrnak, az arsenal patronusának, aki a gályán Zengig kísérte. S mondá, ha gyermeke születik s fiú, úgy legyen a Signoriáé, ha nem, úgy inkább ne adja az Úr, hogy világra hozza. Jelenleg a királyné nagy tiszteletnek örvend az országban; nem telik bele két év és ő lesz a király és királyné. Ő eleinte a király alatt állott s mindig elment a királyhoz, aki roppantul szerelmes bele; a felség mindig ajándékokat adott neki és pedig ékszert, gyöngyöket és más egyebet, úgyhogy egy ízben így szólt: „Felséges Uram, én nem a maga ajándékaiért jövök ide s hogy ne legyen kifogása, nem megyek el innen;” úgyhogy most már minden este együtt alusznak s a király rettentesen szerelmes bele.

A követ ezután Konstantinápolyba akarván utazni, a királyhoz ment, hogy eltávozhasson; az engedélyt megkapta. A király adott neki a búcsúzáskor egy arannyal átszőtt magyar ruhát, meg egy kardot, hogy viselje, azután két aranyozott ezüst serleget, meg egy lovat; azt mondják 5000 aranyat ér, pedig 30-at sem ér; az új rendelet értelmében az összeset át fogja adni a maga módja szerint. Dicsérte követtársait Pisanit és Badoert, azután a titkárokat Andrea

di Franceschi, fo col Soranzo, Pollo, Zotarello, qual era li in pregadi stato con lui, e lo laudò assai, poi Hironimo Donato, stato col Pisani e Aluisè Rosso, è col Badoer al presente li in Hongaria. *Item*, di la spexa, licet habi auto le spexe dil re, ben che mai salata ni frute non mandava, in 29 mexi ch'è stato, di qual mexi 9 stete con sier Vetur Soranzo, ha spexo da ducati 2900, zoè in li 9 mexi ducati 2500, poi in cavaleri ducati 1000 et vinti, in salarij ducati 600, in miedegi ducati 150, et in altre spexe extraordinarie, in omnibus ducati 400, jurando aver speso dil sua ducati 150 in cortesie, et non li mete a conto per non poter. Poi ringratiò di esser stà electo podestà et capetanio in Cao d'Istria, ma si scusò, dicendo credeva non poter andar, à assa fioli, in questo tempo le cosse sue andadi mal etc.: et dimandò perdonò si avesse manchado.

Et venuto zoso el principe lo laudò *de more*.

di Franceschi, aki Soranzoval volt; Pollo Zotarello, aki vele itt volt Pregadiban; dicsérte azután Hieronimo Donatot, aki Pisanival volt és Alvise Rossot, aki jelenleg Magyarorszában van Badoer mellett.

Beszélt azután a kiadásairól; ámbár a kiadásokat a király fedezte, noha sem fizetés, sem jövedelem nem volt, azon 29 hónap lefolyása alatt, míg oda volt, amely időből 9 hónapon keresztül Vetur Soranzóval együtt szolgált, kiadott 2900 aranyat; azaz: a 9 hónap alatt 2500 aranyat, azután lovaslegényekre költött 1000 aranyat és huszat, salariumra 600 tallért, orvosokra 150-t és más rendkívüliekre összesen 400-at. Esküdözött, hogy a sajátjából 150 ducatot adott borralalónak; ezt nem veszi számításba, mert nem lehet. Azután megköszönte, hogy Capo d'Istria podestájává és kapitányává választották, de bocsánatot kért, mondván, hogy nem hiszi, hogy elfogadhatja, mert nagy családja van és jelenleg vagyoni viszonyai nem a legjobbak etc... majd bocsánatot kért, ha vételt volna. Azután lejövén, a doge szokás szerint megdicsérte.

III.

Zuan Badoer jelentése 1504-ből.

(Diarii V. 823.)

Referi sier Zuan Badoer dottor et cavalier, venuto orator di Hongaria, la sua relatione. Et come era stato in Polonia e Bohemia, e di quelli riti e costumi, come in una instrulione noterò il tutto. Poi di Hongaria, e di tratamenti fatti con il re per li ducati 30 milia, e la conclusion di quelli con avanzato di la Signoria nostra; et presentò l'instrumento soto scritto e bollato per il re et lui, et comenza il tempo a dì... zener 1503. *Item*, come lo volse far cavalier, et li donò uno cavallo, una vesta a la ungara d'oro fodrà di armelini, e do vasi d'ariento, e cussi li donò il re di Polana: le qual tutte cosse apresenterà, justa il solito, a le raxon nove. *Item*, di le spexe, zurò aver speso dil suo più di ducati 1000. Laudò Andrea Rosso suo segretario, zovene da ben; disse la voluntà dil cardinal Ystrigonia per la permutation di lo episcopato agriense con il cardinal di Ferara li valleria ducati 20 milia, e a questo non li val 3 milia. *Item*, la regina voria qualche provision di la Signoria nostra *annuatim* etc. Or venuto zoso, fo laudato dal principe, et andò zoso per non esser di Pregadi.

Badoer János doktor és lovag referált, mint Magyarországból hazatért követ. Elmondta, hogy volt Lengyelországban és Csehországban; szólt az ottani szokásokról és viszonyokról, amint majd el fogom mondani az egészről egy instructio alkalmával. Azután Magyarországról beszélt, az ottani tárgyalásairól melyeket a királlyal folytatott a 30.000 arany segély ügyében és a szerződés megkötéséről, amelyet a signoria előnyére kötött. Bemutatta az erre vonatkozó pecséttel ellátott okmányt aláírva a király által és általa is. Kezdődik a szerződés 1503 január-tól. Azután megemlítette, hogy lovaggá akarta a király ülni; kapott ajándékot, lovat, egy magyar ruhát, hermelin prémeset és két ezüst edényt. Hasonló ajándékkal kedveskedett neki a lengyel király is. Mindezeket a szokásnak és az új rendeleteknek megfelelően mutatja is. Majd a kiadásairól emlékezett meg és istenére mondta, hogy több mint 1000 aranyat adott ki a magából. Dicsérettel szólott titkáráról Rosso Andrásról, aki jóra való ifjú ember; tolmácsolta az esztergomi cardinalis szándékát az egri és ferrarai püspökség kicserélése ügyében,⁹⁾ megjegyezve, hogy az 20.000 aranyat hoz, míg az utóbbi 3000-t sem ér. Szólott továbbá arról, hogy a királyné szeretne évenként bizonyos provisiót a Signoriától. Majd lejött az emelvényről, mert nem tartozott a Pregadiba; a doge megdicsérte...

IV.

Antonio Surian jelentése 1516-ból.

(Diarii XXIII. 348—354.)

Sumario di la relatione fata in Pregadi di sier Antonio Surian, doctor, cavalier, tornato orator di Hongaria, fata a di 18. Decembrio 1516, e non compita:

Come ringratiava la Divina Maestà di aver trovato questò excelentissimo Stado in optimi termini, a quello lo lasò quando andò orator in Hongaria: et che era ben cosa condecante dovesse referir causa *vilicationis suae*, et cussi referirà. Ma prima li convien dir del caso di fortuna li è intervenuto, da la qual non si pol fuzer, dicendo a di 21 Avosto, tornando di la sua legatione, zonse a Segna con uno fortunat di buora si grandissimo, che nel intrar in la terra, zonse con tanta furia che il vento portava via li cavali con li homeni suso, et smontato, convene star 11 zorni li, con tanto vento che apena poteva meter la testa fuora di balconi. Poi, zerchando pasazo, li fo mandato per il provedator di Veia la fusta meza marza, di remi 26, fornita di homeni inexperiti, qual era tuta schanchida, exgolà, qual pocho avanti si era rebaltada et ha negato 11 persona; et tolto una pedolina, vene a Veia. Veneno di

Lovag Surián Antal doktornak a Pregadiban (tanácsban) 1516. december 18-án tartott jelentésének összehozatalása, aki mint követ tért vissza Magyarországból; a jelentés nincs befejezve.

(Beszédét azzal kezdte)... hogy hálát adott az Istennek, hogy nagytekintetű hazáját a legjobb viszonyok között találta, olyan állapotban, mint ahogyan volt akkor, amidőn elhagyta, hogy Magyarországra követül menjen. Így hát illő dolog, hogy referáljon késése felől is, tehát megkezdi. Először mégis elmondja azt a szerencsés kimenetelű dolgot, ami vele történt, amit el nem lehet mellőzni, mondván, hogy augusztus 21-én, követségéből való visszajöveletekor megérkezett Zenggebe, egy oly rémes bóra-széllel teli vihar közben, hogy mihelyt a városba ért s rászakadt már a szél, a lovakat lovastól együtt vitte magával s ő a lóról lepattanva kénytelen volt ott maradni 11 napig, mert olyan szél volt, hogy még a fejét sem tudta az ablakon kitenni. Azután megpróbálta, hogy talán tengeren tudná útját folytatni. Veglia polgármestere küldött egy nagy, félig korhadt csónakot huszonhat evezőssel, de nem nagyon tudtak evezni ezek, a csónak sem volt jó állapotban, annyira, hogy kevés idővel előtte a tengerbe alá is merült s emiatt tizenegy ember lelte halálát. Így vett inkább egy kisebb csónakot, amivel Vegliába érkezett. Onnan

longo, et ave si gran fortuna verso le Polmentore, che tutti feno vodo ander a Santa Maria di Loreto a piedi; et zonto a Ruigno, tolse una altra pedolina, dove per più segurtà li parse montar suso. Vene a Pyran per tuor il panizo, et tolto, la sera, navegando, non hessendo da balestra e meza lontano di fa fusta, hessendo lui intorbado, fo presso da una barcha di maranesi et condotto a Maran lui e il suo secretario, et posti in preson in feri, dandoli taia, *ita* che li à costà, lui ducati zercha 600 in tuto, et al suo secretario ducati 100, et *tandem* per gratia di la Divina Maestà e stà liberato, nel qual locho è stato preson mexi 3 et zorni uno. Hor di questo non dirà altro.

Quanto a la legation di Hongaria, è stato orator a do Re, et faria do parte: la prima di quel regno et di Boemia, poi di baroni et *demun* di le cose di quelli signori. Re Ladislao morto, al qual fo prima orator, era infermo di le man e di piedi, tuto arsirado et si feva portar, et cussi come era infermo di la persona, cussi era de intelletto, sichè era più presto degno di esser governato che lui governar altri. Il qual amava molto la Signoria nostra, *imo*, hessendo stà persuaso da' oratori cesarei a voler romper l'amicitia con la Signoria nostra, mai l'ha voluto far et quando lui orator li andava a comunicar qualche bona nova per questo Stado, si ralegrava tutto,

(azután egyenesen ideérkezett) hosszú utja volt s oly szerencsés volt Polmentore közelében, hogy fogadalmat tett mindenki, hogy gyalog fognak S. Maria di Loretoba menni. Rovignoba megérkezvè másik csónakba szállt, mert úgy találta, hogy ez biztosabban fog menni a tengeren. Pizanoba érkezett, hogy élelmet szerezzen magának s utána este, amikor csónakja ment a vízzen, nem lévén csónakjától nagyobb távolságban, mint nyilának másfélszerese, egy idegen csónak kötött melléjük; ezek maranoiak voltak, akik úgy őt, mint titkárát fogságba vetették és Maranoba vitték, ahol megvasalva tömlöcbe vetették őket és váltságdíj fejében voltak hajlandók szabadon engedni. Így mindez neki körülbelül hatszáz tallérba került, míg titkárjának százba Végre Istennek háhálát adván megszabadult három havi és egy napi fogvatartás után. Most már erről nem fog többet mondani.

Visszatérve tehát a kiküldetéséhez, követ volt két királynál s így jelentését is két részben fogja előadni. Először tehát Magyarországról és Csehországról, azután a főurakról s ezeknek az uraknak ügyeiről. Néhai László király (II. Ulászló), akinél először volt követ, tehetetlen ember volt, mind kezére, mind lábára teljesen béna, vitette magát s minthogy testileg beteg volt, beteg volt szellemileg is s így inkább arra volt hivatva, hogy őt kormányozza valaki, semhogy ő kormányozzon. Ez a király igen nagy barátja volt a Signoriánknak, sőt midőn a császári követek azon voltak, hogy ezt a Signoriával való barátságot megrontsák, sohasem járult hozzá és amikor ő, a követ elment hozzá valami jó hírrel, ami a Signoriára kedvező volt, mindig

come se fosse stato unò venitian proprio, e di le male nove si contristava udirle; et cussi spera serà il fiol re Lodovico, qual fece elezer Re avanti la sua morte. Quel regno aduncha, era governato da do prelati et do baroni, videlicet il conte Palatino, il reverendo episcopo di Cinquechiesie, il Vayvoda transilvano e il cardinal Strigoniense, qual era a Roma. Et il reverendo Cinquechiesie era il primo che governasse, perchè il Vayvoda transilvano era absente, stava in continua militia contra turchi; *etiam* il conte Palatino stava a le sue terre, che è a li confini di la Schiavonia. Questo re Ladislao amava molto suo fradelo re di Polana, al qual li donò dito réame. Il qual re di Hongaria era gran inimico di l'Imperador, e questo odio comenzò zà anni 14, quando l'Imperador li tolse Albaregal, e poi pacifichati per capitoli, dito Imperador si chiama re di Hongaria: ma poi è stà fato l'ultimo convento a Viena, si ano pacifichato molto per il matrimonio seguito di madama Anna fia dil re Vlädislao in uno di do nepoti di la Cesarea Maestà, e non la volendo, l'Imperador promete tuorla lui per moglie, e l'altro di madama Maria fia dil archiducha di Borgogna in el re Lodovico di Hongaria presente suo fiol, et *etiam* ha conze le cose dil re di Polana con dita Cesarea Maestà. Quanto a l'intrade dil regno, questo Re era reduto in tanta extremità, che non havea da manzar; la qual intrada è questa: *particulariter* consiste in minere di oro montanese e fluvial,

annyrà örült, mintha valódi velencei lett volna, a rossz hírek pedig szomorú hatást tettek rá. Reméli, hogy Lajos király, a fia is ilyen, akit ő halála előtt még megválasztatott királynak.

Ezt az államot két prelátus és két báró kormányozta, vagyis a nádor és a pécsi püspök, az erdélyi vajda és esztergomi bíbor-nok ersek, aki Rómában volt. Első volt a pécsi püspök, aki érdemlegesen kormányozott, mert az erdélyi vajda távol volt és ezenfelül örökösen harcban állott a törökökkel; a nádor a birtokain tartózkodott, amelyek a Szlavon határon voltak. Ez a László király igen szerette testvérét a lengyel királyt, akinek ő ajándékozta ezt a királyságot. A magyar király nagy ellensége volt a császárnak; ez az ellenségeskedés 14 évvel ezelőtt kezdődött, amikor a császár elvette tőle Székesfehérvárt, utána, amikor a békét megkötötték, a császárnak is kijutott a magyar királyi cím.¹⁰⁾

De a bécsi utolsó összejövételük alkalmával nagyon összebarátkoztak a házassági ügyek miatt is, amelyek létrejöttek egyrészt László király leánya Anna és a császár egyik unokája között;¹¹⁾ amennyiben ennek nem kellene, a császár igéri, hogy akkor ő fogja őt feleségül venni; másrészt a másik házasság miatt, amely a Burgundi főherceg leánya Mária és Lajos magyar király, László király fia közt köttetett. Ilyenformán a császárral még a függőben lévő, Lengyelországot érintő dolgokkal is rendbe jöttek.

Ami az ország jövedelmeit illeti, ez a király¹²⁾ annyira szegény volt, hogy olykor még ennivalója sem akadt. Bevételei: főképpen a hegyi és vízi aranybányászatból erednek.

et di queste re Mathias trazeva a l'anno ducati 400 milia; questo Re non cava 36 milia, per la negligentia usata per il Re, e soi ministri, vedendo il Re pocho curarsi, ha lassato quelle ruinar, adeo di le montane traze 20 milia ducati e di le fluvial di oro et arzenti ducati 16 milia; qual e fitade a tonsoni et fochi. La seconda è le minere di sali che si cava di alcuni monti, pezi grandissimi, che fa per tutta l'Hongaria e quelli lochi vicini. Re Mathias trazeva ducati 140 milia; questo Re non ne cava 25 milia. La terza è il trigesimo, vigesimo et quarantesimo, che di l'Hongaria e Schiavonia soleva traze re Mathias ducati 50 milia; questo cava 18 milia, perchè di la Croatia non cava nulla, è depredada da turchi e toltoli li castelli. La quarta, di castelli e terre pertinente a la corona dil Re e di la Rezina, che è 12 castelli et 4 terre, tra li qual è tre ixole nel Danubio, zoè la Rumania, Zopolia et una altra, di le qual si trazeva ducati 50 milia, questo Re non ne traze nulla, ha tutto alienato, come dirà poi. La quinta, è di una dicha, che quando la si mete, tutti li jubanici, zoè villani, pagano ducati uno per testa in 74 contadi; solea esser ducati 300 milia, hora questo Re non trazeva ducati 140 milia, questo perchè.....

Ezekből Mátyás király 400.000 tallért kapott évente, ez pedig még 36.000-t sem kap s ez elsősorban a király szokásos nemtörődősége miatt van; miniszterei ugyanis látva azt, hogy a király keveset törődik velük, túrték, hogy tönkremenjenek; úgyhogy emiatt a hegyibányászat 20.000 aranyat jövedelmez, a folyókból mosott arany és ezüst együttvéve 16.000 tallért ad. Ezek bérbe vannak adva a Thurzóknak és Fuggereknek.

Második jövedelmi forrása sóbányáiból ered; a só néhány hegyben található óriási darabokban s ez elég nemcsak Magyarországgal ellátására, hanem a szomszédos vidékeknek is.¹³⁾

Mátyás király ebből 140.000 tallért vett be, ez még 25.000-t sem kap. A harmadik jövedelem áll a harmincadból, huszadból, s a negyvenedből; úgy Magyarországból, mint Szlavóniából. Mátyás királynak 50.000 tallér volt ilyes jövedelme. Ez a király 18.000-t vesz be ilyen címen, mert Horvátországból semmit sem kap, a török ugyanis fosztogatja és igen sok kastélyát elfoglalta. A negyedik jövedelme a király és a királyné koronájához tartozó kastélyokból és földbirtokokból származik, s ez 12 kastélyból és négy földbirtokból áll, közöttük három sziget a Dunában, vagyis Románia, (?) Zopolja (Csepel) és még egy, amelyekből valamikor 50.000 tallért kaptak. Ez a király azonban ezekből nem kap semmit, mert mindent elidegenített, amint később el fogja mondani. Az ötödik jövedelme a fejadó, amelyet mikor kívének, egy tallért kell fizetnie minden jobbágnak, azaz parasztnak a 74 vármegyéből fejenként, s ez 300.000 tallér szokott lenni, de ez a király még 140.000-t sem kap, mert

Et questi jubanici hanno ubligation ogni 10 di loro tenir uno cavalo, et vien pagati da li diti 74 contadi di la mità di la dita dicha, come al suo passo dirà, sichè in tutto, l'intrate ducati 140 milia, di qual la spesa è grandissima.

Primo, il Ban di Croazia, ducati 25 milia, il Vayvoda di Transilvania, ducati 20 milia, el..... ducati 12 milia, el Ban di..... ducati 12 milia, el Ban di Jayza ducati 5000; summa tutta la spesa ducati 100 milia. Vien restar al re ducati 40 milia, di qual convien pagar 1000 cavalli, che è ducati 10 milia a l'anno; sichè di questa so'intrada dil regno, il Re non potea farse le spese, perhò à intachado, l'intrade e venduto la soa propria intrada, come al suo passo dirà. Et quando el morì, rimase debito ducati 400 milia; l'ha venduto i so'castelli al conte Paladin e Vayvoda transilvano; l'ha venduto l'isola Zopolia, è nel Danubio, al reverendo episcopo di Vazia, sichè alienà à per ducati 30 milia d'intra.

Quando al poder dil regno, al presente non è quella strenuita ne li capitani hongari era al tempo dil re Mathias, perchè questo Re non li ha exercitati in la militia. Sono in le arme ignari et inexperti excepto il Vayvoda di Transilvania et il conte di Tiemberg et questo Ban di Croatia, adeo per turchi, da Modrusa fin a Zagabria, non si trova alcun castello ni villazo; tutto è stà depredà da turchi, imo quelli poveri restati stannò a li boschi, e quando vedono pasar alcun cavalo dubitano non sia turchi, fuzeno in li boschi, et si i vol pasar, si convien portarsi il viver con loro, perchè

Èzek a jobbágyok kötelezve vannak arra, hogy tizenként összeállva egy lovasat tartsanak; s ezt fizetik az említett 74 vármegye adójának feléből, amint azt később el fogom mondani. Ilyenformán tehát a bevétel 140.000 tallér. Ezekkel szemben igen nagyok a kiadások. Először a horvát bán kap 25.000 tallért; az erdélyi vajda 20.000-t; a 12.000-t; a bán 12.000-t; a jayzai bán 5.000-t; összesen a kiadás tehát 100.000 tallér. Így a királynak marad 40.000 tallér, amiből 1.000 lovasat kell évente fizetni s ez 10.000 tallerra rug. Így az állam jövedelméből a királynak nem marad a saját kiadásaira, ezért adta el a saját jövedelmeit is, amint később meg fogja magyarázni. S amikor meghalt, hátrahagyott egy 400.000 talléros adósságot s eladta várkastélyait a nádornak és az erdélyi vajdának; eladta Csepel szigetét, mely a Dunában van, a váci püspöknek, s így kb. 30.000 tallér jövedelmét másra ruházta.

Ami az ország katonai erejét illeti, jelenleg nincsenek oly vitéz kapitányok, mint voltak Mátyás király idejében, mert ez a király nem gyakoroltatta őket a legyverforogatásban. A hadászatanban tudatlanok és nincs gyakorlatuk, kivéve az erdélyi vajdát, a temesvári grófot és a horvát bánt, úgyannyira, hogy Modrustól egészen Zágrábig nem találni sem egy várat, sem egy várost, mert a törökök mindent tönkretettek s az a szegény nép, amely ott maradt, az erdőben huzódott meg, úgyhogy amikor ezek néha valami lovasat látnak arrafelé elhaladni, gyanakszanak, nem török-e az illető s az erdőbe menekülnek előre, úgyhogy ha valaki errefelé akar utazni, kell, hogy magával vigyen élelmet, mert

non si trova da manzar. Et nel tempo è stato lui orator in Hongaria, tra Bosnia et Servia, over Raxia, il Turcho li ha tolto 23 forteze; li resta *solum* Jayza a li confini, che è loco forte. Et al presente, turchi non havendo che dipredar, non coreno più in quelli paesi di la Croatia; ma ben in la Schiavonia fin su le porte di Zagabria.

Il regno pol far cavali 40 milia, non cavali grossi ni da ma medii come sariano corvati. I baroni sono numero I prelati, zoè do arzivescovadi, Strigoniense et Colocense, il resto vescovadi. L'arzivescoado di Strigonia ha ducati 30 milia d'intrada, è ubligado tenir 1000 cavali; l'arzivescoado Colocense, ducati 22 milia, tien 500 cavali; il veschoado di Agria, ch'è dil cardinal di Este, ducati 32 milia, licet questo cardinal non ne ha 12 milia perchè non fa la residentia, poi vien tutto cargato quel veschoado di angarie, tien 1000 cavalli; il veschoado di Cinquechiesie, ducati 28 milia, tien cavali 800. Jauriense, Vesprimiense e li altri, da ducati 16 in 17 milia per uno, con ubligation di tenir cavalli; poi diverse Abazie, Capitoli, Prepositure etc. Poi li baroni, ch'è il conte Palatin, il Vayvoda transilvano, il conte di Temesvar, ed il Ban di Croatia, quali tien 11 milia 450 cavali; ma mai non sono il numero tutti. Questo conte Palatin ha anni 45, infermo di piedi e di le man ma arguto di cervelo e di inzegno astuto, homo avidissimo al dinaro, tanto ama quanto li vien dato, sichè ama chi li dà; et questo

errefelé ennivalót nem lehet kapni. S ebben az időben, amíg ő Magyarországon követeskedett, Bosznia és Szerbia, azaz Rácország közötti területen, a török 23 várat foglalt el; a határon csak Jajcza maradt meg, amely megerősített helység. És a jelenben, minthogy a törököknek nincs rabolni valójuk, nem portyáznak már azokon a horvátországi helyeken, hanem Szlavóniába kalandoznak Zágráb kapujáig.

Ez az ország 40.000 lovaszt állíthat ki; nem nagyok ezek a lovak, sem hanem középtermetűek, miként a horvátországiak. A bánok száma A prelátusok közül 2 érsek, az esztergomi és a kalocsai, a többi püspökség. Az esztergomi érseknek 30.000 tallér a jövedelme s köteles 1000 lovaszt tartani, a kalocsai érseknek 22.000 tallér a jövedelme, ez 500 lovaszt állít ki, az egri püspökség, mely az estei bibornoké 32.000 tallér bevétellel bír, ennek ellenére csak 12.000-et kap, mert nincs ott (azaz Egerben). Ez a püspökség teljesen meg van terhelve zaklatások által és tart 1000 lovaszt; az erdélyi püspökségnek 28.000 tallér a jövedelme és 800 lovaszt állít ki; a győri, a veszprémi és a többi püspökségek fejenként 16—17.000 tallér jövedelemmel bírnak, de kötelesek lovaszt tartani. Azonkívül vannak különböző apátságok, káptalanok és prépostságok. Azután jönnek a főurak és ezek: a nádor, az erdélyi vajda, a temesvári gróf és a horvát bán, akik 11.450 lovaszt állítanak ki, de ez a szám sohasem teljes egészen. A nádor 45 éves ember,¹⁴⁾ kezén is, lábán is beteges (reumás), de erős koponyájú és ravasz szellemű kapzsi ember s így csak azokat szereti, akik pénzt adnak neki. És ez

tolse il banadego di la Croatia con speranza di aver di la Signoria nostra, e visto non ave quello el voleva, lassò dito banadego e diceva la Signoria ge'l promese per il suo predecessor Pasqualigo, a chi Dio perdoni, et si dolse di la Signoria, nè restava dolersi sempre, non li è stà ateso a la promessa. Poi il Vayvoda transilvano, homo di 28 anni, amico cordiale di la Signoria nostra, di la qual fo grandissimo conto, e natural nimicho di l'Imperador, questo perchè el volea aver la fiola di questo Re per moglie, qual è stà nel ultimo convegno maridata in Borgogna etc., et con questa voleva il governo dil regno. Hora, privo di questo matrimonio, per conseguente è stà dil governo dil regno *etiam*. Quando fo mandato a combater, fo rebatuto e non prosperò; per il che perse la reputation, che senza dubio, havendo otenuto, saria con quella vittoria venuto al governo dil regno, e haria auta la fiola dil re per moglie, et si ha convenuto humiliar al conte Palatin che prima era suo inimico; questo ogni di è su le arme contra turchi. Il terzo è lo episcopo di Cinquechiesie, inimicissimo di l'Imperador, homo di 42 anni, de inzegno asai aperto e di origine todesco di Chasovia, che è una terra a li confini di Hongaria, nato di padre e madre todescha. *Unum est*, non è contrario di la Signoria nostra, ma ben inimicissimo fato di l'Imperador, che prima era tutto suo, qual à tratà il convegno fu fato a Vienna; nel qual

azért foglalta el a horvát bánságot, mert azt remélte, hogy a Signoriától pénzt fog majd kapni, de látván, hogy nem kapja meg azt, amit szeretett volna, otthagyta a bánságot; és hangoztatta, hogy ezt a Signoria megígérte¹⁵⁾ neki az ő elődje után, Pasqualigo után, akinek legyen irgalmas az Ur. Panaszkodott is mindig a Signoria miatt s ezt nem hagyta sohasem abba, mert a neki tett ígéretet nem tartották meg.¹⁶⁾ Majd szólt az erdélyi vajdáról, aki 28 éves ember, igazi barátja a mi Signoriánknak, nagyra becsüli, engesztelhetetlen ellensége a császárnak, mert a királynak a lányát szerette volna feleségül venni, de ez a legutóbb tartott bécsi összejövetel alkalmával (1516. bécsi kongresszus) ment a burgundi herceghez férjhez, és i. t. s vele együtt az ország uralmát is szerette volna. Most már ettől a házasságtól elesett, következőképen az uralkodástól is. Amikor harcba küldték az ellenség ellen, visszaverték és nem hozott győzelmet s e miatt tekintélyét is elvesztette; kétségkívül, ha sikerült volna neki győzelmet aratnia, ezzel a dicsőséggel eljutott volna az uralkodáshoz is és megkapta volna a király lányát is feleségül. Így kénytelen volt lealázkodni a nádorhoz, aki azelőtt ellensége volt neki s aki naponta harcol a törökkel. A harmadik a pécsi püspök;¹⁷⁾ nagy ellensége a császárnak, 42 éves férfi, nyílt eszű, német származású, Kassáról való, mely város Magyarország határán van; apja és anyja német volt. Ez nem, ellenségünk, de hajthatatlan ellensége lett a császárnak, akinek ezelőtt mindent megtett. Ő hozta össze azokat a szervezkedéseket is, amelyekről a bécsi tanácskozások is folytak s e tanácskozások alatt,

lo Imperador lo sprèzoè, nè fo in quello, imo li fo tolto il sigillo dil regno, dil qual era canzelier allora, et fo dato al arzi-vescovo Colocense; per il che ave grandissimo dolor dito Cinquechiexie di non esser stà admeso et aver perso l'ofizio di canzelier. Et questi introno; per il re di Romani il cardinal Curzense, per il re di Polonia il conte Paladin di Cracovia supremo canzelier dil regno, per il regno di Boemia il Gran canzelier, et per il re di Hongaria il cardinal Strigoniense; sichè per questo è fato dito Cinquechiexie molto amico di la Signoria nostra, e di quella parla honoratamente. Questi tre governa il regno; ma hongari tutti sono avidi di dinaro, e voriano bechar, e in questo il padre la fa al fiol e il fiol al padre; sono gran simuladori. Questo Cinquechiexie non è amico dil conte Paladin, imo contrarij. Poi sopra-zonse di Roma el reverendissimo cardinale Strigoniense, qual mostrò esser amico di la Signoria nostra, et cussì come prima non era amico di l'Imperaeor cussì adesso è fatto poi il convegno amicissimo; et questo è, perchè l'Imperador li promesse farli render alcuni castelli di suo vescovado tenuti per certi signori a li confini, et questo in termine di anno uno e mezzo, et li ha dato in pegno una crossetta con Zogie qual val ducati 80 milia, con condition, non li dagando le castella, la crossetta sia sua. Questo, con il reverendo Cinquechiesie, ancora sia stà suo arlievo, non è in bona amicitia; questo

ahol nem is volt jelen, a császár elejtette; elvették tőle az állam pecsétjét, ő ugyanis akkor pecsétőr volt; ezzel a tisztséggel azután a kalocsai érseket¹⁸⁾ tüntették ki. Így a pécsi püspököt nagy fájdalom érte, mert nem ő lett a kiválasztott; hivatalát (pecsétőri tisztségét) is elvesztette.

Az uralkodók képviselőiben a bécsi congressuson ezek lettek kiválasztva: a romai király helyettese a gurki püspök kardinális lett. Lengyelország királyának képviselője a krakói palatinus — aki az ország főkancellárja —; Csehország képviselőiben a kancellár és a magyar király nevében az esztergomi érsek. Emiatt a pécsi püspök irántunk nagy barátsággal van és mindig nagy tisztelettel beszél rólunk. Ez a három ember kormányozza az országot. A magyarok mindkapzsiak, szeretnék a pénzt felfalni és e tekintetben nem ismernek kiméleletet; még az apa a fiával szemben és megfordítva sem. Nagy képmutatók. A nevezett pécsi püspök nem barátja a nádornak, sőt ellensége. Mikor pedig Rómából visszaérkezett az esztergomi érsek,¹⁹⁾ aki azt mutatta, hogy nekünk barátunk és amint ezelőtt a császárnak nem volt barátja, úgy most az összejövetel után nagy barátja lett a császárnak és mindez azért, mert a császár megígérte, hogy visszaadja egy-két várát a püspökségnek, melyek bizonyos urak kezében vannak s ezt másfél év alatt; foglálól adott neki egy keresztet drágakövekkel, melynek értéke 80.000 tallér, olyan feltétellel, hogy amennyiben a kastélyokat nem kapná meg, ezt a keresztet megtarthatja. Ez (az esztergomi érsek)¹⁹⁾ a pécsi püspökkel,²¹⁾ bár az neki tanítványa volt, nincsen jó barátságban, mert

perchè il Cinquechiesie voria il sizilo mazor avea dito cardinal; poi disse il re Vladislao per suo testamento ricomandò suo fiol al governo dil cardinal, qual lo lassò, incoronado Re, come ha dito di sopra.

Questo re Lodovico ha anni 11, è belo et grande come era la madre, qual era bela come sa tutti chi l'ha vista de qui; è in governo di do, uno chiamato el Borgomisa, qual è stà suo..... che è omo molto da ben. E questo Re non ha altro amigo che lui. L'altro è il marchese Zorzi di Brandiburgo, fo fiol di una sorela dil re Vladislao, qual è baron per la dona che fu moglie del ducha Zuan Corvino; qual è todesco, mostra esser amico di la Signoria, è omo degno, et lo laudò assai. Questo insegna al Re a zostrar e altre cose degne di saputa di uno excellentissimo Re, e zuogar a la balestra etc. Il qual Re è molto bello e parla con reputation; s'il vive sarà degno Re, e possi aver el suo regno pacifico; parla parole grave. Al governo di quel regno al presente, poi il convento fato ne l'ultima dieta, come scrisse, fono electi 12 governadori, *videlicet* il conte Palatino e il ducha Lorenzo fo fiol di re Stefano di Bosnia, il conte Zorzi di Sepozio fratello dil Vajvoda transilvano, il conte Piero di San Zorzi, domino monsignor magistro di caja dil re....., domino Andrea de Bater....., Zuan Drasfi....., e questi sono li baroni. Li prelati sono: el cardinal Strigoniense, el reverendo Cinquechiesie, et reverendo Transilvano et il reverendo Vazia che è thesorier supremo dil regno,

a pécsi püspök szeretné megkapni azt a hatalmat, ami az ő birtokában van, azaz nagy pecsétör szeretne lenni. Azután elmondja, hogy László király²²⁾ testamentumában az érsek nevelésére bízta fiát, akit koronázott királyként hagyott hátra, ahogyan fent már elmondotta.

Ez a Lajos²³⁾ király 11 éves, szép, nagy, olyan mint amilyen az anyja volt, mert az anyja szép volt, ahogyan tudják mindazok, akik ittenről látták. Két ember neveli, az egyiket Bornemisszának hívják, aki neki..... volt, igen jó ember ez. A királynak nincs is más barátja, mint ő. A másik Brandenburgi György herceg, László király egyik nővérenek a fia, aki a bárói címet viseli felesége révén, akinek első férje Corvin János herceg volt; német ember, mutatja, hogy barátja a Signoriának, tiszteletreméltó férfiú, róla a követ igen dicséretesen emlékezett meg. Ő tanítja a királyt lándzsás lovas gyakorlatokra, s tanítja más dolgokra is, amelyeket egy kiváló királynak tudnia kell, így nyíllal löni, stb.

A király igen szép és tisztességtudóan beszél; ha életben marad, jó király lesz belőle.²⁴⁾ Legyen országában mindig béke. Komoly szavakat mond. Az utolsó országgyűlésen (amint megírta) 12 tagú kormányzó tanácsot választottak, mégpedig: a nádort, Ujlaki Lőrinc herceget, István volt boszniai király fiát, Szepesi György grófot, az erdélyi vajdának testvérét, Szentgyörgyi Péter grófot, a király főudvarmesterét, Batori András urat, Drágfi János urat ezeket a főurak közül

A főpapok közül: az esztergomi érseket, a pécsi püspököt, az erdélyi püspököt, a váci püspököt, aki az ország főkincstárnoka:

che in tutto sono numero 12. Questi hanno azonto apresso di loro 16 altri nobeli consistenti, et convengono la mità di loro star 6 mexi apresso il Re a Buda, et poi viengono li altri; et hanno le spexe et *certum quid*; ma si tien non durerano molto, perchè le spexe non si li darà et loro si partirano. Et il principal di tutti è al presente il reverendo Cinque Chiese, el qual è inimicissimo dil re de Romani, e li so'oratori venuti li, mai hanno potuto obtenir cosa che hanno voluto. Era consueto, li 74 comitati dil regno tenisseno la mità di le diche, per pagar loro li cavali è ubligati tenir; quali al presente è stà fato novo ordine che *etiam* dita mità vien al reverendo Cinquechiese et lui è quello che paga dite zente; et *etiam* hanno fato quelli hanno auto li castelli et lochi di l'intrada dil Re et Rezina alie nadi per il re Uladislao, fanno la raxon quello hanno trato de intrada fin hora e li meteno a conto dil cavedal prestò al Re, e il resto, se mancasse di la intrada, hanno la mità sia soa, et l'altra mità vadi a conto di la disfalcazion di danari deteno.

Et volendo intrar nel regno di Bohemia, che è pur di questo re di Hongaria, *sopravene letere di campo*, et fo fato venir zoso, et mandato fuori perchè non era di Pregadi, et rimesso a compir la sua relatione a un altro Consejo. El qual sier Antonio Surian, domente è stato a la dita legation, è rimasto tre volte

összesen tizenkettőt. Ezek maguk mellé vettek segítségül más ülésező 16 nemest s elhatározták, hogy egyik felük 6 hónapig a király mellett marad Budán, s azután felvállva a többiek (hat hónap mulva); ők fedézik a költségeket. Ez biztos, de úgy gondolják, hogy nem fog sokáig tartani, mert költségüket nem fogják birni s így el fognak menni. A legfőbb közöttük jelenleg a pécsi püspök, aki nagy ellensége a római királynak, akinek a követei ott vannak (azaz Budán), de sohasem sikerült nekik megkapni, amit akartak. Szokás volt, hogy a 74 vármegye adójának a felét visszatartották az urak maguknak, annak fejében, hogy lovasokat kötelesek kiállítani, de most már új rendelet jött, hogy az adónak e felét is a pécsi püspök kapja kézhez, aki azután fizeti az említett lovasokat. Ugyanígy jártak el azok, akik helységet vagy várakat (koronajavakat) kaptak az Ulászló király által történt eladások után s ezek kiszámítják, mennyit jövedelmeztek eddig s ezt feljegyzik ahhoz az összeghez, amit a királynak adtak kölcsönbe. A maradványból, amennyiben a jövedelem hiányozna, felerész az övéké, a másik felét abba számítják be, amit adtak.

Miközben a követ beszélni kezdett Csehországról, mely szintén ehhez a magyar királyhoz tartozik, fontos levelek érkeztek a harctérről s így az előadó lejött az emelvényről, minthogy az előadó követ nem tartozott a Pregadi tanácstagjai közé. Meghívták, hogy majd egy más alkalommal befejezhesse jelentését, amikor evégett újból összegyülekeznek.

S ez a Surian Antal ur, amióta követ volt, háromszor hiányzott

de la Zonta ordinaria, *tamen* non pot aver il titolo perchè mai non ha potuto intrar, e questa ultima zonta fu fata, per esser presone a Maran, non si fece nominar.

a Tanácsból s így emiatt nem kaphatta meg a Pregadi titlust s nem lehetett sohasem tagja, s a legutóbbi tanácsi összejövetel alatt azért sem lett megválasztva, mert Maranóban fogságban tartották.

V.

Aluise Bon jelentése 1519-ből.

(Diarii XXVII. 495—502.)

Sumario di la relatione fata in Pregadi di sier Alusie Bon el dottor, ritornato ambador dil Serenissimo re di Hongaria, a di

18. Lujo 1519.

Considerando la causa che nel ritorno suoi li oratori e nuncii referiscono ai soi signori quale sia, Serenissimo Principe et vos *Patres excellentissimi*, trovo è perchè, non potendo esser li Principi in quelli lochi dove li Oratori vanno, intendono nel suo ritorno el tutto; per el qual istituto nostro, essendo ritornato et stato ambador a do Re e do provintie, referirà quello ha visto e aldito, seguendo el ditto di Cristo ne l'Evangelo, *ite et nuntiate quod vidistis*. È stato aduncha in Polonia et Hongaria, et comenzerà da Polonia. Casimiro di Brandiburg re vechio di Polonia ave 5 fioli, 4 Re et uno cardenal. Fo Re felicissimo quanto a li honori temporal; ave Ladislao fo re di Hongaria et Boemia, padre fo di re Lodovico presente di Hongaria, et Zuan Alberto, Alexandro et Sigismondo, tutti re di Polonia, e l'altro Cardenal. Questo re Casimiro prese el Gran maistro di Prussia, e se lo fece subdito suo. Il regno di Polonia è gran regno; vi nasse tutto quello si pol zerchar, excepto vin. Questo gran maistro di Prussia, di nation todesco, non è contento esser dominato da poloni, dicendo che la Prussia era dominata per infideli, e non potendo poloni domarla,

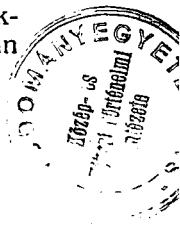
Összefoglalása Aluise Bon doctor Magyarországból visszatért követ jelentésének, amelyet 1519. július 18-án tett a Pregadiban.

Tudva azt, hogy úgy a követek, mint a nunciások, amikor visszaérkeznek uraikhoz, akik oda küldték őket, ahova ők el nem mehetnek, mindent híven elmondanak, ahogyan a dolgok megtörténtek, követve e szokást, én is ide visszaérkezve két országból, ahol követ voltam, elmondom mindazt, amit láttam és hallottam, követve Krisztus urunk evangéliumának tanítását: „ite et nuntiate, quod vidistis”. Voltam Lengyelországban és Magyarországon. Lengyelországgal fogom kezdeni.

Brandenburgi Kázmérnak.²⁵⁾ Lengyelország öreg királyának öt fia van, négy király és egy bibornok. Ami földi tisztségét illeti, igen boldog király vala. Fia László Magyarország és Csehország királya volt, apja Magyarország jelenlegi királyának, Lajosnak; többi fiai: János, Albert, Sándor és Zsigmond Lengyelország jelenlegi királyai,²⁶⁾ ezenfelül egy bibornok. Ez a Kázmár király volt az, aki Poroszország nagy mesterét elfogta és alattvalójává tette. Lengyelország egy nagy ország. Minden megtehem őt, kivéve a bor. Ez a porosz nagy mester, aki német, nincs megelégedve a lengyel uralommal, azt mondja, hogy Poroszországot hűtlenek igazgatták és miután a lengyelek nem tudták leigázni

veneno questi todeschi, la prese, et tolsenó quel dominio, però li par esser loro signori, e non subditi, Re. Per la qual cossa, questo è causa de le guere, è in Polonia. Da una parte ch'è la Rossia per Tartari, da l'altra ch'è la Bossina per Turchi. Et convicina la Polonia con la Moscovia, dove tra loro Re e Duchà è guerra, per causa che l'Duchà predito tolse uno castelo chiamato Smolensco, situato in la Lituania al principio, el qual se Re vol reaquistarlo; qual havendolo potria dominar la ditta Lituania quel Moscoviti, che saria perder gran parte dil regno di Polonia, per esser partito el regno in 3 parte, Polonia, Lituania et Prussia; per il che questi tali fanno corarie, et Moschoviti et Tartari, facendo gran danni. Il Re presente di Polonia chiamato Sigismondo, è di anni 34, bellissimo di corpo, grandò più di lui orator, largo in le spale, et ha bon nome in quel regno de far justicia, perchè li piace forte dar audientia, e stà ogni zorno ocupato in questo fino mezo zorno; per il che tutti desiderano el suo viver sia longo. Ha de intrada ducati 400 milia, non ha nuna spesa, non tien corte. La soa intrada è di sali che in gran numero traze 100 milia ducati a l'anno, et questi li ásuna, li paga con la polvere de ditti sali, et questi ne spaza assae da todeschi. Poi traze utilità di dacia di cervose, et di altri dacia, però che ogni vaso

jötték ezek a németek, elfoglalták Poroszországot s így ők azt hiszik, hogy ők az urak és nem alárendeltek, hanem királyok. Ez az oka annak, hogy Lengyelországban ma háboru van. Egyik oldalról Oroszország áll a tatárokért, a másik oldalon Bosznia van a törökökért. Lengyelország Oroszországgal határos és így a király és herceg között háboru van, mert a herceg elvette egyik várát, metyet Smolensknek hívnak, amely ott áll Litvania elülső részén, a király pedig ezt vissza akarja szerezni, mert ha ez birtokába kerül, könnyen uralhatja Litvaniát, ellenkező esetben a herceg a moskovitákkal együtt hatalmába kerítheti még Lengyelországot is, vagy ennek nagy részét, mert ez a Lengyelország három részre van felosztva: Lengyelországra, Litvániára és Poroszországra. Ezért ezek olyan okok, ami miatt igen nagy károkat okoznak ugy a tatárok, mint a moskoviták, akik rabolnak, gyujtogatnak stb. A jelenlegi Lengyelország királya, akit Zsigmondnak²⁷ hívnak, 34 éves, gyönyörű természetű ember, magasabb nálamnál (t. i. a követnél), széles válu és országában mint igazságos királyt ismerik, mert igen szereti népét kihallgatáson fogadni, ami miatt mindennap délig van elfoglalva s ezért mindenki életet kíván neki. Ennek az uralkodónak évi jövedelme 400.000 tallér, kiadása egész éven át semmi sincs és udvartartása sincsen. Ezek a jövedelmek sóbányákból erednek és cca 100.000 tallért tesznek ki. Ezeket félre teszi, pénz helyett a sónak a porával fizeti a munkásokat, akik többnyire németek; azután jövedelme van még a sör után kivetett adóból és más adókból is, ugyhogy minden üveg után

da loro cussi chiamato bota di vin, si paga ducati uno, è di cervosa, che de li non si beve quasi altro. Vi son gran copia di pele et corami, e di tal daciai traze ducati 30 milia. *Item*, ducati 25 milia de Questo Re quando fa exercito, non spende nulla lui, ma quando el va in persona, tutti poloni è ubligati cavalcar con lui, chi non più chi non meno, che è segundo che poteno; et cussi fanno li pedoni polani, ma quando si fa corarie, el Re mete una taxa a vilani; e di quelli paga 4 in 5000 cavali e li manda a l'incontro.

Questo Re *noviter* si ha maridato in la fiola de la duchessa di Bari, per la qual causa esso Orator fo mandato da la Signoria nostra de li a congratularse: è bellissima dona, e il Re li vol grandissimo ben. La qual, quando esso Orator la visitò e si alegrò, domandandoli in qual linguazo la voleva l'exponesse l'ambasata sua o hongaro o latin, o latin vulgar, disse latin vulgar, perchè li piace molto parlar in tal forma, benche l'ha imparà parlar per letera per poter parlar col Re suo marito, et nel suo partir tolse licentia e ingratiò la Signoria nostra oferendosi etc. E il re li fece presente di do cope d'argento, val da ducati 80, le qual si apresenterà se cussi parerà a la Signoria. E disse che l'havia parlato con questi grandi, quali se dovevano de la pocha stima facea questo Stado di quel regno per esser molto lontano, perchè quando el fo electo Re, non li fo mandato oratori a congratularsi,

melyeket òk borosüvegnek neveznek 1 tallért fizetnek, de ez sör, mert arra felé alig isznak mást. Igen nagy mennyiségben vannak itt még állatbőrök, ezekutáni jövedelme 30.000 tallért tesz ki. Azután 25.000 aranyat vesz be ból.

Ez a király, amikor hadsereget állit ki, semmit sem fizet s amikor személyesen száll hadba, akkor az összes lengyelek kötelezve vannak arra, hogy nyeregbe szálljanak, még pedig ki-ki erejéhez mérten megy vele; ugyanezt csinálják a gyalogosok is, azonban amikor betörnek az országba, a királynak egy összeget ró ki a parasztokra, ebből fizeti kb. 4—5.000 lovast, akiket ezek ellen küld.

Ez a király nem rég vette el a Bari herceg leányát és így engem követségünktől odaküldtek, hogy szerencsekivánatainkat tolmácsoljam neki.²⁸⁾ Nagyon szép ez a nő, a király nagyon szereti és amikor (a követ) én szerencsekivánataim tolmácsolása céljából vele beszéltem s megkérdeztem, milyen nyelven kívánja, hogy beszéljek, magyarul, latinul, vagy olaszul, azt válaszolta: olaszul, mert nagyon szeret ezen a nyelven beszélni, mert megtanulta ezt a nyelvet s az urával is így tárgyal és amikor bucsukihallgatáson voltam nála megköszönte a Signoria jószágát s a király megtisztelt engem két ezüst serleggel, melynek értéke kb. 80 tallér, melyeket én a Signoriának fogok átadni. És azt mondta, hogy beszélt az ország főuraival, akiknek fáj az, hogy a mi államunk kévéssé tiszteli meg őket, mert az attól a királyságtól igen messze van, amikor ugyanis őt királlyá választották, nem érkezett hozzá semmiféle követ, aki szerencsét kívánt volna

nì pur far tal officio con letere; et che esso Orator justifico la Signoria nostra esser stà implicata in questa acerba guera passata. Concluse. il Re è morto drio la Raina. E disse, in questa sua andata di Polonia in camin ave li 4 elementi contrarii; et in una terra chiamata Casovia, pur in Hongaria, abitanò il forzo todeschi, li vene un caxo che essendo alozato in una caxa, se impiò el fuoco, adeo convene levarsi in camisa e andar su la piazza. E fo grandissimo fuoco, che brusò tutta la caxa, ma perche loro è gran maistri di studar fuogi, non andò più oltra; che se non si provedeva, tuta la terra si brusava. E inteso quelli populi era alozato li italiani, diceano esser stà messo li focho a posta, e voleano butarli vivi nel focho, e lui Orator si salvò in casa dil reverendissimo Cardenal Estense, che era li, ritornava di Agria dil suo episcopato, stato in Polonia con la Raina et el Signor Prospero Colona; et le porte de la terra fo tenuto serate per zorni, et fo mandato per li judici, ai qual lui Orator disse facessero inquisition chi è sta causa, et chi havia preso de le sue robe. Andono. feno processo, nulla trovonò: ala fin disseno voler pagasse el damo, et cussì consegnato dal reverendissimo Cardenal, li dè ducati 50 et 50 perse de le so robe; sichè ha auto danno di ducati 100. Disse è povero zentilhomme, stato preson de inimici quando fu presò prima a Caxal mazor et perse quello havia, però suplicav

neki, de hivalatos levelet sem kaptott, de ő (a követ) kimentette a Signoriát azzal, hogy minden azért történt, mert borzalmas háborut vívtak. Végül, hogy a király meghalt a királyné után. Elmondta azután, hogy e Lengyelországba vivő utjában négy ellenséges elemmel találkozott és hogy e városban, amelyet Kassának hívnak és szintén Magyarországon van, igen sok német lakik; itt történt vele, hogy ahol el volt szállásolva, tűz ütött ki, amely oly váratlanul jött, hogy egy szál ingben kellett a piacra menekülnie. Igen nagy tűz volt ez, az egész ház leégett, de mert e nép igen ügyes a tűzoltásban, nem terjedt tovább; ha ez nem történt volna, ugy az egész város elhamvad; és minthogy meghallották, hogy a házban olaszok laknak, aztmondották, hogy ezek az olaszok csinálták a tüzet, a gyujtogatókat élve akarták a tűzbe vetni s akkor csak ugy tudott megmenekülni, hogy a főtisztelendő estei bibornok szállására szökött, aki épp akkor jött vissza egri püspökségéből,²⁹⁾ Lengyelországban lévén a királynővel és Prospero Colonna urral; a város kapui a tűz miatt több napon át csukva maradtak, megjelentek a bírák, akiknek azt mondotta, hogy nyomoztassák ki a gyujtogatókat és azokat is kutassák fel, akik a holmijait ellopták. Ezek elmentek, törvényt ültek, de nem találtak semmit, mig végre azt mondták, hogy a kárt neki kell megfizetnie és így hallgatva a főtisztelendő kardinális tanácsára, adott nekik 50 tallért, másik 50 pedig elveszett a holmival összesen 100 tallér kára van. Ő szegény ember, aki fogoly volt, amikor az ellenség őt Casalmaggioreban elfogta és ott mindenét elveszítette s emiatt kérte a

la Signoria nostra non facesse che lui pagasse tal danno etc. . . .

Poi intrò su la legation di Hongaria. Come quel Re è governato da do capi, che e el conte Palatino e il Gran canzelier, che è episcopo Vacienne, quali hanno el cargo dil regno, perche questo Re chiamato Lodovico ha anni 13 compiti a di 2 Zugno, homo grande e ben complessionato, e bello in ziera, ma non formoso, si dilecta di arme. et si armò pocho fa e a Buda corse la lanza con gran piaser de tutto quel populo che l'vete; studia in latin, ha 4 lingue, hongara, todesca, bohema et latina, fa da sì bone risposte, e si'l vive, sarà degno Re. Ha poça intrada, ducati 140 milia, che re Mathia avea ducati 800 milia; et talvolta ne la sua cusina non è da cusinar nulla e non ha da viver, e tal hora li soi hanno mandato a domandar 14 ducati ad imprestado, e la causa è perchè il padre alieno assa' lochi dil Regno per aver danari da sustentarsi, poi li turchi li hanno tolto assa' casteli in la Croatia. E disse sapeva le intrade tutte al presente da chi le scodeva; le qual sono queste: traze, di sali, chè le montagne di sali e chi ne vol ne va a tuor, per quelli che si vende ducati 16 milia; di minere, di oro e di arzeno, ducati 14 milia; le qual minere se empie di aqua e di brieve non ne avera nulla, Re Mathias trazeva de ditte miniere ducati 100 milia e di sali ducati 100 milia, et al presente in Hongaria

Signoriát, ne fizettesse meg vele ezt a kárt.

Azután beszélt magyarországi kiküldetéséről, elmondta, hogy a királyt két ember kormányozza, egyik a nádor, a másik a kancellár (pecsétőr), aki a váci püspök, ezek intézik az ország dolgait; mert ez a király, akit Lajosnak³⁰⁾ hívnak, csak július 2-án volt 13 éves, erős szervezetű, nagy növésű, szép arcu, de nem formás, szereti a fegyvereket s nem régen fegyverezte fel magát és Budán lóháton lándzsás mérkőzésben vett részt, nagy öröme azoknak, akik látták. Latinul tanul és négy nyelvet ismer, a magyart, a németet, a csehét és a latint és olyan világos, tiszta válaszokat ad, hogy ha életben marad, jó király lesz belőle. Kevés a jövedelme: 140.000 tallér. Mátyás királynak 800.000 tallérja volt és sokszor előfordult, hogy konyhájában nincs miből főznie, nincs miből élnie; ilyenkor elküldtek valakihez, hogy 14 tallért adjon neki kölcsönbe; mindez azért van, mert az apja eladományozta királyságának nagy birtokait, hogy elegendő pénze legyen saját fentartásához s azután a török is sok kastélyát vette el Horvátországban. Elmondta azután a követ, hogy teljesen tisztában van azokkal a jövedelmekkel, amiket ez a király élvez. Ezek a következők: a sóból csupán 16.000 tallért vesz be, mert a sóbányákban szabadon vehet magának magának sót mindenki, aki akar; az arany és ezüst bányák jövedelme 14.000 tallér, ezek a bányák azonban nemsokára vízzel telnek meg s ez a jövedelem is el fog ézni, ezzel szemben Mátyás királynak a fentiekből 100.000, a sóbányából szintén 100.000 tallér jövedelme volt; jelenleg Magyarországon

le monede è sta bassade, per nòn si trovar li arzentitanti come si feva prima. E di la Transilvania ducati 6000 ha dil trigesimo, chè una angaria ducati 20 milia traze di Buda e di Veste, che è do terre in mezo de le qual passa el Danubio; ducati 60 milia per li daciai, poi il resto, che è zercha ducati 60 milia traze de le daje mete nel Regno, de la qual re Mathias trazeva ducati 200 milia: e questo perchè tutti quelli è al governo fa asolver chi li par, dicendo è di nui, et loro traze l'intrada, e il provero Re la perde. In Hongaria vi nasse tutto quello bisogna al vitto umano, excepto l'ojo, e in Polonia tutto da vin in fuori vi nasse. Havia el regno di Hongaria al tempo di re Mathias 72 contadi; adesso ne ha *solum* 55, el resto turchi li domina parte in Bossina et parte ne la Corvacia.

Questo regno e governado da 8 electi in la dieta, in la qual vi entrano tre sorte, prelati, baroni et nobeli. Et ultimamente in le diete di Berha (sic) e di Baza, li populi volseno *etiam* loro che li nobeli vi governasse, et elezino 16 a l'anno, i quali, 8, mexi 6 star dovesseno con li altri 8, *videlicet* 4 prelati et 4 baroni residenti al governo, e passati li 8 mesi li altri 8 intrasseno, et che li 8 prelati et baroni non potesseno far nulla zercha il Regno senza el voler di questi 8 nobeli. *Tamen* i fanno pur se i nobeli volesseno non faciano, et sempre stanno nel Consejo con li altri. Sono aduncha questi li prelati: il primo el

a pènze, kisebb alakuak lettek azon okból, mert nem bányásznak annyi ezüstöt, mint azelőtt. Erdélyből 6.000 tallért kap a harmincadokból, ez sarc, ami nagyon kevés 20.000 tallért kap Budától és Pesttől; ez két város, közöttük folyik a Duna. 60.000 tallért vesz be vámokért, azután a többi kb. 60.000 aranyat tesz ki az adókból, amiket kivét. Ezekből Mátyás király 200.000 aranyat vett be. És ez azért van, mert akiknek kezében van a hatalom, felmentést adnak mindazoknak, akiknek akarják s így saját zsebükre dolgoznak mondván: „a miénk“, s a szegény király így elesik ezektől. Magyarországon minden megterem ami szükséges csak az olaj nem; Lengyelországban is így van, de ott a bor hiányzik. Magyarország Mátyás király idejében 72 megyéből állott, ma csak 52-ből, mert a többi részben Boszniában, részben Horvátországban törökök uralják.

Ezt a királyságot 8 ember irányítja, akiket az országgyűlés választ meg, közöttük háromféle ember van, mégpedig: prelátusok, bárók és nemesek. És legutóbb a Berha-i (talán budai) és a bácsi országgyűlésen maga a nép kívánta, hogy a nemesek kezében legyen a hatalom s belőlük 16-ot választanak meg évente, akikből nyolcnak a többi nyolccal kell lenniök, vagyis a négy prelátussal és a négy báróval és 6 hónap múlva a többi 8 veszi át. Így a 6 prelátus és báró nem tehet semmit a királyságban a 8 nemes akaratán kívül.

Mindettől eltekintve azonban akkor is megteszik, amit akarnak, ha a nemesek nem is akarják és mindig együtt vannak a tanácsban a többiekkel. A 4 prelátus a következő: az első a

reverendissimo Cardenal Strigoniense, homo di grandissima reputation, licet adesso l'habi persa. È di anni 84, ha de intrada ducati 85 milia a l'anno, e l'arziepiscoato di Strigonia, che è lontan di Buda miglia 12 italiani dove tien corte, et a grandissima spesa per la gran fameglia el tien, poi tutti chi va li, li fanno le spese a loro e calvalture si ben stesseno 6 mexi, et vi vanno quasi tutti chi vien in Hongaria, poi altri assa' perche ha piacer di parlar di cosse di Stato; è stato a Roma e ha assaissimi arzenti, fa credentiere somptuose, ha assa' casteli e vile soto di lui, ha più reputazion che il Re, è il *primas* nel Regno, e si tien habi in contadi da ducatti 400 milia e piu; da mexi in qua, quanto el vene a la dieta di San Zorzi, stava ben, e mal audato e cazudo apoplectico, *est alter Rex*. Questo Cardenal li à dito più volte è stà grandissimo amico di questo Stado, e solo contra tutti in questa guerra ha tenuto le raxon de la Signoria, e tolto gran inimicitia per quella; *tamen* la Signoria non li ha corisposo, si in darli certi danari li fo promesso, come *etiam* in darli una galia quando el tornava di Roma per pasar el mar; *tamen* per questo dice non è mutato di l'amor porta la Signoria. Conclude e vechio, viverà pocho.

Il secondo è lo arziepiscopo Colocense, è di nation di Frangepani, zerman dil conte Bernardin, e per amor suo el Re richiesa a l'ambasador di Franza, fo li per haver el suo voto, la liberation dil Conte Cristoforo. Questo è di anni 60,

főtisztelendő esztergomi érsek, nagy tekintélyü ember, bár most már tekintélyét elvesztette. 84 éves s 85.000 arany jövedelme van évente; az esztergomi érsekség Budától kb. 12 olasz mérföldnyire van, itt van udvartartása, nagy a kiadása a nagy cselédsége miatt, azután mindazoknak, akik odamennek, költségeiket fedezi, még a lovak eltartását is, még abban az esetben is, ha hat hónapig maradnának nála, s jóformán mindenki, aki Magyarországra jön, elmegy oda és még mások is, mert nagyon szeretnek állami ügyekről tárgyalni. Volt Rómában is, rengeteg ezüst tárgya van, sok helysége és kastélya, nagyobb a hatalma mint a királynak, primása az országnak és azt mondják, hogy kb. 400.000 tallér készpénze van, vagy még több. Hat hónappal ezelőt, amikor a szentgyörgynapi országgyűlésen volt, igen jól érezte magát, most azonban gutaütés érte. Ő itt a király helyettese, egy második király. Ez az érsek-kardinális többször mondta, hogy nekünk jó barátunk volt és ebben a háboruskodásban egyedül ő volt az, aki a mi oldalunkon állott s emiatt sokan megharagudtak rá, de ennek dacára sem vette a Signoria őt figyelembe s még azokat az összegeket sem fizette meg, amiket ígért neki, sőt még egy hajót sem kapott, amikor Rómából visszajövet a tengeren kellett átkelnie. De szeretete mindezek dacára sem változott meg velünk szemben. Mindezt egybevetve már öreg ember és nem sokáig fog élni.³¹⁾

A másik a kalocsai érsek, a Frangepán családból való, testvére Bernát grófnak, miatta kérte a király az ott jelenlevő francia követ felmentésére vonatkozóan Kristófgr. kiszabadítását. Ez az érsek 60 éves

ha intrada ducati 25 milia, non ha molta reputazion, si dice ha di contadi 400 milia ducati. Il terzo e lo episcopo di Transilvania, di età d'anni 45, ha intrada ducati 20 milia, si dice ha di contadi ducati 200 milia et à assà, arzenti, che li preti ogni anno li donano una credenziera, et vivendo haverà assaissimi arzenti. *Etiam* questo non è in reputazion, è di nazione hongaro de la caxa di Varda, è homo grasso. Il quarto e lo episcopo di Cinquechiese, di anni 62, homo de grandissima riputazione, e quello el vol quel Regno, è fato. È di nation todesca di Casovia, di bassa conditione, fo fiol di uno sartor, ha intrada ducati et cavalcha per Buda solo con 200 Zentilhomeni a piedi. Questo ha grandissima riputazion, mostra pratico in Cosse di Stato, è stato al tempo dil re Ladislao padre di questo Re sempre al governo dil Regno, homo fedele ma pratico, ha di contadi ducati 800 milia per quello si dice, se imbriaga volentiera. Et questo è il costume di hongari, che spesso se imbrigliano et dormeno 4 hore, poi disnar per pair el vin, ne e vergogna in quelle parte ad imbrigliarse et, la matina si fa le facende, et non da poi disnar. Li 4 baroni: il primo è il Conte Palatin ch'è morto, qual era amico de la Signoria nostra. E stato electo *noviter* el conte di Themisvar, zoè Themisvar, nomitato Stephano Boat (Boat in hongaro vol dir audace, re Mathias li sublevò. Questo Conte Palatino novo è sta electo per il Re, e si fa con tal. cerimonie per li baroni et conti, nè altri vi entra e si balota, ma si tien uno havesse mancho balote, el Re lo eleze *d u m m o d o*

25.000 arany jövedelme van, nem nagy tekintélynek örvend, vagyona megér 400.000 aranyat. A harmadik az erdélyi püspök,³²⁾ 45 éves, 20.000 arany a jövedelme, azt mondják, a vagyona megér 200.000 aranyat és sok az ezüst és aranyneműje, mert a papok évente egy ezüstitárgyakkal tele pohárszéket adnak neki s ha sokáig él, még több ezüstje lesz. Ennek sem nagy a hatalma. Származására nézve magyar, a Várdai családból való, kövér ember. A negyedik a pécsi püspök, 62 éves, nagy hatalmu ember és mindazt, amit akar a királyságban, keresztülviszi.³³⁾ Származására nézve német (Kassára való) alacsony származásu, egy szabó fia volt, jövedelme arany, csak 200 gyalogostól kisérve lovagol Budára: Igen hatalmas ur, jól ismeri az államügyeket és László király korában,³⁴⁾ a jelenlegi király apjának udvarában mindig ott volt. Hü, de élelmes ember s vagyona, ahogyan mondják, megér 800.000 tallért. Szivesen ázik el, szokása ez a magyaroknak, akik igen gyakran lesznek részegek. Utána négy órát alszanak ebéd után, hogy a bor hatását eltüntessék. Itt nem szégyen részegnek lenni, mert itt reggel dolgoznak és nem ebéd után. A négy báró a következő: a nádor, aki meghalt és ez barátje volt a Signoriának, kinek helyébe most a temesvári grófot választották meg, akit Báthori Istvánnak hívnak (Bátor magyarul annyit tesz mint vakmerő), nemességét családja Mátyás királytól kapta s ezt az új nádort is a király választotta; ezt ugyan a báróknak és a grófoknak kellett volna megtenniök, mert a választást szavazással végzik, de hogy a viszály elkerülhető legyen, a király is megválaszthatja, természetesen,

non sia svaro numero. Questo ave balote 57, et il scontro che fo Vaivoda Transilvano, ave 27. È di età anni . . . se racomanda a la Signoria, dice è servitor; scrisse se li scrivesse una bona letera congratulatoria, et cussi li fo scritto. Al suo parlrir non era zonta. Il secondo è il Vaivoda Transilvano, qual vien fato per il Re, è parente dil re dio Polonia. Questo è homo d'anni 32, di gran cuor; li bastò l'animo intrar in castelo dil Re, con uno cortelo in man, perchè li fo alzà el ponte volendo, intrar in castelo. Questo non si contenta di pocho. È aziò si sapia, è do Vaivodi di là, uno Transalpino, et l'altro il Moldavio: questo Transalpino, essendo morto il padre, el popolo elexè el fiol natural, e fo dal Re confermato. Si chiama baron di Hongaria, *tamen* è subdito etiam dil Signor turcho, et ha quetsi capitoli che a qual exercito primo vien in campagna, o turchesco ohongaro, lui si aderisse. Manda ogni mese sòi oratori a Buda per varie cose li achadeno e cussi fa il Moldavio. El terzo è il duca Lorenzo, fo fiol dil de di Bossina, di età anni 15. El quarto è il conte di Themesvar, qual è nominato di sopra, electo Conte Palatin, e non è sta fato conte di Themervar fin al suo partir: par esso Palatino voy tenir etiam Themesvar. Questi è li 8 governano quel regno con li altri 8 nobeli, come ha dito di sopra.

Disse, il Vaivoda Transilvano è richissimo. di anni . . . ha intrada ducati 140 milia a l'anno, traze di villani, ha uno fradello minor, quol è feroze signor etc. Et e esercitato in le arme etc.

El regno di Hongaria pol fàr ca-

csak ha nem luj nágy a számbeli különbség. Ő tehát 57 szavazatot kapott s ellenfele az erdélyi vajda csak 27-et. Kora . . . Ajánlja magát a Signoria jóindulatába s felajánlja szolgálatait is. Irtam is, hogy a Signoria küldjön egy jó gratulációs levelet, de odaérkezésemkor ez még nem volt ott. A második az erdélyi vajda,³⁵⁾ akit a király választott meg, rokona a lengyel királynak, 32 éves ember, igen bátor, képes volt a királyi várba késsel a kezében bemenni, mert felemelték a felvonóhidat, amikor ő be akart menni a várba. Nem éri be kevéssel, mert tudni kell, hogy két vajda van, a másik a moldvai, ez az alpeseKentuli, s minthogy az apja meghalt, a nép megválasztotta természetes fiát s a király ezt jóváhagyta. Magyarország bárójának hívják, azonban török alattvaló is s arra van kötelezve, hogy akár török, akár magyar sereg lép a földjére, oda kell neki csatlakoznia. Minden hónapban Budára küldi követét különféle ügyek miatt s így teszi a moldvai is.

A harmadik Lőrinc herceg,³⁶⁾ aki a boszniai király fia, 15 éves. A negyedik a temesvári gróf, akiről már fentebb beszélt, akit nádornak választottak, de temesvári gróffá nem lett még megválasztva amíg a követ onnan el nem utazott, úgy látszik ő még Temesvárt is meg akarja tartani.

Ez az a nyolc, aki a királyságot kormányozza a többi nyolccal együtt, akikről fentebb beszélt.

Elmondja továbbá, hogy az erdélyi vajda igen gazdag ember Kora évente 140.000 aranyat kap a jobbágyaitól, van egy testvéröccse. aki vad alak stb.³⁷⁾ Fegyverforgatásban jártas ember.

A magyar királyság ki tud álli-

valli 15 milia a custodia di Regno, et è tanxadi li prelati, baroni e nobeli, *videlicet* il cardinal Strigonia homeni d' arme zoè cavalli, 1000, et cussi va discorrendo li altri, *ut patet* et danno cavalli lizieri; in tutto homeni d' arme 2000. E come li havia ditto il reverendissimo Cardinal Estense, li homeni d' arme hongari è cativi, ma li cavali lizieri primi del mondo.

El regno di Bohemia fa cavalli 6 milia valentissimi, homeni belli e ben in hordine, ma li pedoni, il Re nè pol haver quanti danari vorà spender, et homeni ben disposti. La Moldavia over Transilvania, di soto e di sora cavalli 25 milia etc

Al suo partiddi Buda, certissimo il Signor Re havia jurato la trieva per 3 anni davanti a 3 oratori turcheschi, quali erano tenuti con custodia de li et niun li parlava; et è capitolato, ch' il Turcho li renda tutti li castelli tolli in tempo suo e di suo padre. E come scrisse, fo ordinato farli tal comunicazione a lui Orator per il Re, ma non fu fata, perchè non hessendo venuto il juramento fato per il Signor turcho, dubitavano non seguirà. Et vete diti oratori andar per la terra, et andono a li confini ad aspetar li oratori di Soa Maestà stati in Constantinopoli retenti per quel Signor, za anni quali erano sta liberati etc. Et in questo mezo, da turchi 4000 veneno a Jayza, et andono a uno castello per loro presò li vicino, chiamato per fortificarlo. Jayza era mal custodita di zente, mino le portè etc. Et il Regno prepara

tani védelem esetén 15.000 lovaszt és ezeknek a kiállítása úgy a prelátusoknak, mint a báróknak és remeseknek a kötelessége, vagyis az esztergomi érsek 1000 fegyveres lovaszt állít ki és így tovább. *Ut patet*: könnyű lovaszt összesen 2000-et adnak. És ahogyan a főtisztelendő estei kardinális mondotta, a nehéz lovasság rossz, azonban a könnyű lovasok a legjobbak a világon.

A cseh állam 6000 lovaszt tud kiállítani, vitéz lovasok, szép emberek és igen rendesek; ellenben a gyalogosokból annyit állíthat ki, amennyire pénze van s mind jól felszerelve. Moldva, azaz Erdély (úgy fentről, mint lentől) kb. 25.000 lovaszt.

Budáról való elutazásakor a király valószínűleg három éves fegyverszünetre esküdött fel három török követ előtt, akiket a király emberei őrizetben tartottak és senkisémmel beszélhetett velük. A fegyverszünet alapján megegyeztek, hogy a törökök minden olyan kastélyt (várat) amelyet úgy az ő idejében, mint apjának uralkodása alatt elvettek, vissza fognak adni. És ahogyan már irta, elrendelte neki a király, hogy ezeket elmondja, de nem lett ez végrehajtva, mert a török az esküt nem tette le rá. Kétséges volt, hogy ezt egyáltalában meg fogják-e tenni. A három török követnek a határra kellett mennie, ahol be kellett várniok a magyar király követeit, akiket visszatartottak. Konstantinápolyban immár . . . éve; később ezek kiszabadultak. Ezalatt kb. 4000 török érkezett Jayzába, elfoglaltak egy közeli várat, amelyet hívnak, hogy megerősítsék. Jayza rosszul volt felfegyverkezve, így ledöntötték annak kapuit, stb. s a királyság most ezeknek segítséget készül

soccorso per mandarli, ma nulla fu.

Tamen, do capitani corvali composeno col Re che dandoli ducati 26 milia al'anno mantegneriano Jayza con 400 fanti et 200 cavalli, licet li cavalli li pocho pol far per esser terra piccola. E cussi quelli è al governo contentono, ma ancora non erano partiti di Buda.

Poi disse dil la praticcha di la eletion dil re Romani. Veneno ambassadori di Christianissimo re e dil Catholico re a pregar quella Meastà come re di Bohemia vollesse darli il voto, et quelli inclinono più a dar il voto al re Catholico e per niun modo a Franza, per esser cugnado di quel Re. Et lo Episcopo di Cinque Chiese diceva che vol far il Re di tal grado per dominar il mondo; si non era la Signoria era roto, da sguizari a Milan, che hallo fato per la la fede che'l vuol questo titolo el fa per tuor il reame di Napoli, *nunquam habebit votum Regis*. Et fo mandato li do Oratori bohemi a dar il voto, prechè cussi bohemi volseno andar, e con loro andono il ducha Zorzi di Brandiburg, qual stà li in corte di Hongaria, è di età di anni . . . Questo duca Zorzi ha promesso la mojer fo dil duca Zuan Corvino fo fiol natural di re Matias per la qual ave in dota gran richeza,

küldeni, de mindeddig semmit sémitett.

Közben két horvát kapitány paktumot kötött a királlyal, melyben ez áll: ha évente 26.000 aranyat kapnak, ők maguk fogják megerősíteni Jayza várát 400 gyalogossal és 200 lovassal, bár a lovasoknak kevés hasznát lehet venni, mert a terület kicsiny. És így azok, akik e célból lettek kiszemelve, elfogadták, de még nem indulak el Budáról.

Utána elmondotta a római király választásának körülményeit. Követek jöttek a francia királytól (a legkeresztényebb) és a „katholikus királytól“ (a spanyol király), felkérve Öfenségét (a magyar királyt), aki egyben Csehország királya is volt, hogy adja szavazatát a római királyra. S azok, akik Magyarországot kormányozták, inkább a „katholikus király“ mellett álltak, mint a francia király pártján, mert ez a spanyolnak sógora volt. És a pécsi püspök azt mondotta, hogy a királyt azért akarják ilyen méltóságba ültetni, hogy a világot uralhassa és ha nem lett volna közte a Signoria, már Milanoban a svájciak megverték volna a franciákat. Mindezt hűségből tette és amennyiben ez a címét akarja, hogy római királynak hívják, azért teszi, hogy ura legyen a nápolyi királyságnak.

Nunquam habebit votum regis. És a két cseh követet elküldték a szavazatoknak a leadására, mert ezek a csehek el akartak menni és velük ment Brandenburgi György⁸⁸) herceg is, aki a magyar udvarnál van és kora Ez a György herceg, akinek felesége Corvin Jánosnak az özvegye, aki természetes fia volt Mátyás királynak, és aki révén igen nagy hozományt kapott,

per concluder matrimonio di madama Anna sorella dil Re nel re Catholico; la qual per li patti fece Maximiliano quando fo a Viena, stà in Augusta insieme con madama Maria Sorella di l'Archiducha, che sarà moglie certissimo dil re di Hongaria, nè si aspeta altro che l'habi la età di poterla transdur. Et questa Anna si dice è bellissima e le noze sequirà. Nulla disse dil successor sier Lorenzo Orio, ni danari dia dar la Signoria a questo Re. Disse come era stato in quella legatione mexi . . . , ma assà amalato per una sylichia li vene processa da li gran fredri è de li, per la qual è stato tal hora 3 mexi continui in lecto, ringratiando Dio che 'l sia ritornato in la Patria; e il suo secretario Giacomo Vedoia negotiava le facende. Disse non havia medico ni medicine; havia febre la qual si sacrò di lui, poi l'abandonò. Era il medico dil Re, qual fo chiamato da lo arziepiscopo Colocense era amalato, sichè convene aver patientia. Hor zonto il suo successor, andò a tuor licentia dal Re. Soa Maestà el voleva decorar di la militia, et havia fato portar la spada de li per sojarlo e azonzerlo, e lui se ne acorse et disse a quelli *vultis decipere me*, et quelli risposeno *quare? non vultis militare contra Turcos*. Lui disse non era bon et loro li disseno: *Domine Orator, accedatis ad Regem, vult dicere vobis unum verbum*. Lui se ne acorse, non volse, e reconcio la militia, e tolse licentia da Soa Maestà è venuto a caxa,

hogy megkösse a frigyét Anna asszony, a király huga és a „katholikus király” között: ez (Anna) Miksa szerződése szerint, amelyeket Augburgban kötött, amikor ez Bécsben volt Mária asszonnyal a főherceg testvérével együtt, s aki mindenesetre a magyar királynak lesz a felesége; nem várnak mást, minthogy elérje azt a kort, hogy elvehesse. Erről az Annáról azt mondják, hogy gyönyörű szép és a menyegzőt meg fogják tartani. Nem mondott semmit az ő utódjáról Lorenzo Orio urról, sem a pénzről, amivel a Signoria ennek a királynak tartozik. Mondotta, hogy azon a követségen . . . hónapig volt, de nagyon beteg lett egy olyan betegségtől, amit a nagy hidegektől kapott, s egy folytában három hónapig ágyban feküdt. Megköszönte az Uristennek, hogy visszaérkezett hazájába, s az ő titkára Giacomo Vedoia intézte ügyeit távollétében. Azt mondotta, hogy sem orvosa, sem orvossága nem volt; láza volt, mely hatalmába kerítette, azután elhagyta. A király orvosa ellátogatott hozzá, de ezt a kalocsai érsek hívta el tőle, aki szintén beteg lett; így kénytelen volt türelemmel lenni. Amint megérkezett az utódja, elbucszott a királytól. Ófelsége ki akarta őt tüntetni lovaggá avatásával és már az ehhez a ceremóniához szükséges kardot is behozatta, de ő ezt észrevette és mondotta nekik: *Vultis decipere me*, és azok válaszoltak: *Quare? non vultis militare contra turcos*; ő azt mondotta, hogy nem alkalmas erre, de ők azt mondták: *Domine orator, accedatis ad regem, vult dicere vobis unum verbum*. Ő észrevette, nem akarta elfogadni a lovagi kitüntetést, elköszönt a királytól és hazament.

il Re li mando a donar do goli di arzento dorado, di valuta zercha ducati 100, li qual si cussi vorà la Signoria li apresenterà:

Si scusò non haver accepta la militia. È doctor, e sa usar la dotrina a beneficio di la Signoria nostra. Si 'l fosse cavalier, non havendò richeza non la porzia usar. Laudò poi el dito suo Secretario, qual era li, molto, e si pol operarło in ogni gran facenda. et sa la lingua todesca, imparata in 13 mexi, et a lui Orator *etiam* li è venuto voja d'impararla, sichè sa beber con un todesco e dormir con una todesca: e questo tutto il Pregadi si cazò a rider. Poi si scusò se in questa legation non havia fato il voler di la Signoria, dando la colpa a non saver più, e non al suo bon voler etc. Et vene zoso, e il Principe lo laudo e *de more*. . . .

Hazaérkezve a király ajándékba küldött neki két aranyozott ezüst poharat, cca 100 arany értékben, melyeket, ha a Signoria úgy kívánja, át fog adni.

Bocsánatot kért, hogy nem fogadta el a kitüntetést, mondva, hogy ő doktor s így ezt a tudását tudja a Signoria érdekében fölhasználni, ha pedig lovag lenne vagyon nélkül, nem tudná, mit kezdjen vele: azután a titkárát dicsérte meg, aki személyesen ott volt, mondván, hogy igen használható ember, tudja a német nyelvet; melyet 13 hónap alatt tanult meg s neki is, a követnek is tetszett ez, mert tud inni egy némettel és aludni egy német nővel. Ezekre a szavakra a Tanács tagjai (Pregadi) nevetni kezdtek, Azután bocsánatot kért, ha talán ebben a követségben nem tudott volna mindent a Signoria kívánságának megfelelően elvégezni, de ez csak azért történni lehetett, mert ennél többet nem is tudott tenni. Lejővén az emelvényről a Doge megdicsérte és pedig *de more*. . . .

Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból.

(Diarii XXXV. 295—300.)

Sumario di la relatione fata in Pregadi per *sier Lorenzo Orio doctor et cavalier* ritornato orator dil serenissimo re di Hongaria, a 22 Dezebriio 1523.

Come era stato in questa legatione al serenissimo re di Hongaria mexi 55 con gran pericoli; nel qual tempo era acaduto molte cosse, siccome di tempo in tempo havia con la sua solita reverentia advisá la Signoria nostra per sue lettere. Al presente referiria quello li pareva fusse degno di esser inteso da questo excellentissimo Senato. Et disse che quel ser. Re nominato Lodovico, di età anni 17, di statura di la persona come il Ser. Principe nostro, bianco, et si diletta molto di caze, e gaiardo, nè mai stà indarno, sempre in qualche exercitio. Se poi dir esser anzelicho; ha più lingue, *videlicet* la hongara, la bohema et la polana, la francese, per causa di la madre et la latina: *etiam* ha la lingua vulgar italiana. Intende tutto, ma per reputation non parla italian. Il qual Re non sapeva dove fusse un ducato di la soa intrada, e si lassava governar a quelli scodevano le so intrade, le qual è molto smiuite, e qualche volta non havia danari da spender per il suo dinar, et mandava a dimandar ducati 10 per il suo viver ad imprestado, e poi li rendeva.

Lorenzo Orio lovag úrnak, a felséges magyar király követének összefoglaló jelentése, melyet a Pregadiban (tanácsban) adott elő.

(Azt mondja a követ,) hogy 55 hónapon keresztül volt ebben a követségben a magyar király mellett igen sok veszélynek közepette. Ezen idő alatt sok mindenféle dolgok történtek, amint azokról folytonos jelentései révén Uraságunkat mindig értesítette az ő megszokott tiszteletével. Most el fogja mondani mindazt, amiről azt hiszi, hogy érdemes meghallgatnia a Nagytekintetű Tanácsnak. Elmondta, hogy az a felséges király akit Lajosnak hívnak, 17 éves, természetén olyan, mint a mi felséges Hercegünk. fehér a húsa, szeret nagyon vadászni, derék természetű, és soha sem tölti idejét hiábavalóságokkal, hanem mindig valami módon tevékenykedik. Róla azt lehetne mondani, hogy olyan, mint egy angyal. Több nyelvet beszél, u. m. a magyart, a csehet, a lengyelt, a franciát az anyja miatt, a latint is; és ezeken kívül még az olasz vulgáris nyelvet is ismeri, de, bár mindent megért, szerénységből nem beszél olaszul. Ez a király még sohasem látott egy tallért sem a jövedelméből; hagyta, hogy mások vezessék, s ez utóbbiak hajtották be jövedelmeit, melyek így igen csekélyre apadtak. Sokszor megtörtént, hogy nem volt elegendő pénz az ebédre: ilyenkor elküldött 10 tallérnyi kölcsönért, amit később visszaadott.

Ne etiam ditto Re sa cosse di governo di Stato. Si pol dir vive come una bestia: lassa che quelli è al governo debbano loro governar il Regno, e cussi come el vien conosciato da questi el fa. Che la Rezina soa mier chiamata sorella dil serenissimo Imperator e dil principè don Fernando archiducha de Austria, è piccola, negra, sdegnosa, à il lavro cadente come a tutti quelli descessi di l'Imperator Maximiliano et ha etiam soi fradelli.

Questo è molto amata dal Re suo marito, et era prima inimicha di la Signoria nostra; ma poi fato l'acordo e venuta amicha, et quando esso Orator li parlò mostrò gran reverentia a la Signoria nostra; et che si dice il Re non cognosse altra dona che dita sua consorte. L'intrade dil regno di Hungaria sono a l'anno da ducati di ordinario, per esser quel Regno più fertile di altri zoè oro e sal; ma ditte so' intrade il Re non si serve et va in malhora per non haver governo. Disse che l'Hongaria era divisa in 4 sorte: preti, zoè ecclesiastici, signori, nobili et popolari, et si governano a diete. Di preti sono do arziepiscopi, videlicet Strigoniense et 12 episcopi che hanno 3, 8, 10 milia ducati. Li principali signori sono el vayvoda Transilvano et il conte Paladin; il qual vayvoda à tante torre sotto di lui, quasi come ha il re Hongaria. Poi disse di la guerra con turchi, et che quando il Turcho li vene adosso

Àllami dolgokhoz ez a király nem ért; azt lehet róla mondani, hogy úgy él, mint egy állat; hagyja, hogy mások maguk kormányozzák az országot és mindent megtesz, amit ezek neki tanácsolnak. (Elmondta) hogy hitvese a királyné, akit úgy hívnak, hogy nővére a fenséges császárnak és don Fernando ausztriai főhercegnek; kicsi termelű, fekete bőrű, gögös, lelógó ajka van, úgy mint mindazoknak, akik Maximilián császártól származnak; vannak fiútestvérei is.

A király nagyon szereti őt (a királynét), aki előbb a mi Uraságunknak nagy ellensége volt, de később, a megegyezés után barátjává lett, és amikor a követ vele beszélt, igen nagy tisztelettel emlékezett meg a mi Uraságunkról. Azt beszéltek, hogy a királynak más nővel, mint feleségével nincs viszonya.

Jövedelme a magyar királynak kb. tallér rendes körülmények között, mert ez a királyság gazdagabb a többinél ugy aranyban, mint sóban, de ezek a jövedelmei nem nagy hasznára váltak neki, mert elkótyavetyélik a kormányzat gyöngesége miatt. Azt mondta, hogy Magyarországbán négy fajta ember van: papok, egyháziak, főurak, nemesek, és a nép, (parasztok).

Ezek országgyűlés által kormányoztatnak. A papok között van két érsek, u. m. az esztergomi és a-i érsek; 12 püspök, akiknek 3—8—10.000 tallér jövedelmük van. A legtekintélyesebb urak a következők: az erdélyi vajda és a palatinus-gróf (a nádor). A vajda majdnem annyi földdel rendelkezik, mint maga a király.

Azután a török háborúról beszélt: Amikor a török rajta ütött,

per tuor Belgrado, il Re fece exercito, et che Hongari per negligencia e discordia tra quelli capi, lassó perderlo et non lo socorseno; et si dice mai hongari vete la faza di turchi. Et non essendo stà soccorso Belgrado e poste li zente e vituarie che l' hariano potuto far, quelli erano dentro 4 li loro ussiteno fuori et veneno in campo dil Turcho et cussi quelli restó dentro si reseno. Il qual castello di Belgrado è sul Danubio; è la chiave dil regno di Hongaria. Et disse che in quel tempo il Re adunó uno potente exercito contra turchi di persone 100 milia, ma ditto exercito nulla fece perchè erano in quello do capitani, *videcilet* inimici l'uno di l'altro, et perhó non feno alcuna cosa bona contra turchi: che si fosse stà uno capitano solo, hariano fatto gran danno a turchi. Et disse che per hongari li fo levato vania che turchi haveano preso Belgrado col favor di la Signoria nostra, perchè a quella impresa nel campo dil Turcho erano artellarie grosse con san Marco suso, dicendo la Signoria ge l'havea date; e lui si andó iustificandó, dicendo è di le terre ne tolse il Turcho, zoé Lepanto, Modon e Coron, e non che la Signoria ge l'avesse date. Et disse e si scusó che la nova di Belgrado fo scritta per altri di qui, dicendo che hongari la tene occultá, però lui non volse sciver fino

hogy Belgrádot elfoglalja, a király maga állított ki hadsereget; a magyar urak nemtörődömségük és viszálykodásaik miatt hagyták, hogy a király veszítsen: nem segítettek neki. Azt mondják, hogy a magyarok a törököknek még az arcát sem látták. Miután Belgrádot nem segítették és nem olyan katonákat meg zsoldosokat helyeztek oda, akik megvédelmezték volna, ezért azokból, akik a városban voltak, négyen kimentek a törökök elébe, a többiek pedig megadták magukat. A belgrádi vár a Duna partján van: ez a kulcsa Magyarországnak. Elmondta, hogy abban az időben a királynak sikerült 110 ezer emberből álló hatalmas hadsereget összehozni, de ez a hadsereg nem tudott semmit sem csinálni, mert volt két parancsnok, nevezetesen akik ellenségei voltak egymásnak. E miatt semmit sem tettek a törökök ellen; mert ha csak egy tábornok parancsnokolt volna, a törököknek súlyos veszteségeket okoztak volna. Elmondta hogy a magyaroktól azt a szemrehányást kapta, hogy a törököknek a mi Uraságunk támogatása következtében sikerült Belgrádot elfoglalniok. A török hadsereg tüzésége között ugyanis olyan nehéz tüzéség is volt, amely Szt. Márk jelvényét viselte; és azt állították, hogy ezt a tüzéséget a mi Uraságunk szolgáltatta. Ezért ő eléjük tárta, hogy a törökök azokat a jelvényeket viselték, amelyeket Lepanto, Modon és Coron elfoglalásakor szereztek és nem Uraságunktól kapták azokat. Elmondta és mentegetőzött, hogy Belgrád elfoglalásának híret Velencébe nem ő küldte meg, hanem mások (mert ő erről nem is tudott pontos részleteket) s mint-hogy a magyarok előtte ezt eltitkolták, nem akart róla írni, amíg

non have la veritá. Disse come il Re, pesuasor di Andrea dal Borgo orator cesareo existente apresso la Serenissima Regina, deliberó passar in Bohemia, si per incoronarsi de li et haver sussidio di bohemi di danari e zente per la impresa contra turchi; et andó con la Raina credendo star 3 mexi, stete 14 mexi, e lui Orator, hauto l'ordine di la Signoria nostra, andó anche lui con gran spesa sua, licet li fosse donà per questo Senato ducati 100, che fo pochissimo a la spexa el fece. Di la qual Bohemia esso Re non poté haver molto soccorso di zente, et ne have pochi bohemi in suo aiuto.

Poi disse di Bohemia, dil sito, qual era tutta circondá da monti. Sono bellissime zente, homini bellicosi, pomposi e poveri il forzo; portano collandene di arzeno ovvero di rame dorato di pocha veluta; ma par vaglino assai. Le donne bellissime; et in Bohemia tutti sono heretici; hanno do heresie tra loro notabile; quasi tutti senza confessarsi se comunicano, e fino li puti vien communicati. Non volleno episcopi salvo uno ch'è episcopo de et preti pochissimi, si che l'intrade loro è in man di seculari. L'altra heresia, che diniegano molte cosse che noi crediamo etc. Questi popoli bohemi amano molto il suo Re descisso di quel Casimiro che loro bohemi adorano: amano etiam la Signoria nostra, e tieneno

a teljes igazságot nem ismerte. Elmondta, hogy a király Dal Borgo Andrea német császári követ tanácsára, aki a királyné mellé volt beosztva, elhatározta, hogy Csehországba megy; először is, hogy ott magát megkoronáztassa, másodsor, hogy a csehektől hadakat és pénzt szerezzen, amelyek a török leverésére szükségesek. Elment hát (a követ) a királynéval, azt gondolván, hogy ott három hónapig fog maradni s ezzel szemben 14 hónapig maradt. Ő (a követ) Uraságunktól kapott parancsa szerint, nagy költségére, mégis elment velük, dacára annak, hogy a (velencei) senatus neki 100 tallért adott csak és ez párányi volt kiadásával szemben, amije ottan volt. De Csehországtól a királynak nagyon kevés hadi-segítség jutott; kisszámú cseh támogatta csupán.

Azután Csehországról beszélt, amely hegyektől van körülvéve; annak fekvéséről. Igen szép emberek, mondta, harca-készek, pompa-imádók, de erőben szegények. Viselnek ezüst nyakláncokat vagy aranyozott rézből valókat, amelyek látszólag nagyértékűek, pedig valóban keveset érnek. Az asszonyok gyönyörűek. De itt Csehországban mindenki eretnek; két fontosabb eretnység van közöttük. Majdnem mindenki gyónás nélkül áldozik, még a kicsi gyermekek is megáldoznak. Nem akarnak püspököket, csak egy van, aki-i püspök. Nagyon kevés pap van, úgyhogy ezeknek jövedelmei a világiak kezébe jutnak.

A másik eretnőség az, hogy nagyon sok dolgot nem hisznek, amit mi hiszünk.

Ez a cseh nép igen szereti a királyát, aki Kázmértól ered; ez utóbbit imádják. Szeretik a mi Uraságunkat is és azt tartják, hogy

quella habbi piu danari che niun altro Re dil modo; e volentieri voriano venir a soldo nostro. Hor tornato il re di Bohemia in Hongaria, vene il reverendissimo legato Cardinal de Minerva mandato da papa Hadriano, qual portó con lui ducati 50 milia per far exercito contra turchi in deffension de quel regno. Il qual Cardinal è homo fantastico e avaro, et venendo a Buda, in camino parloe con i Focher e cambió con quelli di danari l'havia per li ori portoe, et di 50 milia ne ave 10 milia ducati di più, si have 60 milia; che si avesse conduti dicti danari in Hongaria, haria fato più ducati 120 milia per il cambiar di le monede. Et zonto a Buda esso Cardinal e il Re, feno essi hongari it tutto per haver da lui ducati portati; má lui non volse darli dicendo poi morto il Papa haver hauto letere da li Cardinali che non li desse fuora si non a gran bisogno, et non hessendo bisogno non achadeva spenderli, peroché in quelli zorni vene la nuova di la rota data per Hongaria a quelli turchi; che erano da 3000 hongari villani che rupeno 10 milia turchi venuti in Et volendo hongarimeteraltrezentechristiane li richieseno essi danari; et lui mai volse darli dicendoresalvarli quando si fará nova impresa. Concludendo, hongari tien secreto quando hanno danno da turchi, e dil perder di Belgrado nulla li fo dito, se lui per uno a posta che 'l mandó non fu certificuato che 'l era perso.

több pénzünk van, mint a föld bármely más királyának, Szivesen zsoldosoknak állnának be hozzánk. Visszaérkezvén a király Csehországból Magyarországba, odajött a minervai biboros, akit Hadrián pápa küldött s aki 50 ezer tallért hozott magával, hogy ebből sereget állitson ki a törökök ellen Magyarország védelmére. Ez a biboros szeszélyes és fősvény; miközben Buda felé jött, utazása előtt beszélt a Fuggerekkel és beváltotta azoknál a pénzt, amit hozott; kápot helyette aranyakat: az 50 ezerért 10 ezerrel többet; így hát 60 ezer tallérja van. De ha ezt a pénzt hozta volna Magyarországra, a váltási előnyök miatt akár 120 ezer tallérja volna. Budára megérkezvén az érsek és a király, a magyarok mindent megtettek, hogy ezt a pénzt megkaphassák tőle, de ő nem akarta odaadni, mondván, hogy miután a pápa meghalt, a biborosoktól levelet kapott, hogy ne költse el ezt a pénzt csak abban az esetben, ha nagy szükség lenne rája. Mint-hogy pedig abban a pillanatban nem volt szükség, felesleges volt ennek az elköltése; mivelhogy épen azokban a napokban érkezett meg az a hir, hogy a magyarok győztek a törökök ellen; 3000 magyar paraszt megtörte ellenállását 10 ezer töröknek, akik-ba jöttek. Minthogy a magyarok nagyobb keresztény sereget akartak még küldeni, pénzt kértek tőle, de ő sohasem akart adni, mondván, hogy félreteszi, míg újabb vállalatba nem kezdenek. Végeredményben a magyarok titokban tartják, ha a török veri őket, hiszen Belgrád elvesztésénél sem mondtak neki semmit s csak egy általa küldött személy útján sikerült neki megtudnia, hogy elvesztették.

Disse come, hessendo zonto Vincenzo Guidoto secretario in suo locho, il Re si dolse molto che la Signoria non li havesse mandá nuovo orator, il che era far pocho caso de lui, che era tanto amico di la Signoria nostra. E lui Orator excusó la cosa dicendo haver richiesto piú volte licentia, et *maxime* hessendo morto il magnifico missier Marco Orio capitano di Verona suo barba, per il che li bisognava esser in questa terra; unde la Signoria li havia concesso licentia di repatriar, et mandato uno secretario di la qualità l'era, et poi li manderá orator. Et con questo essi signori hongari fanno alquanto aquietadi, peroché erano in sospetto la Signoria non tenisse con Turchi et consentisse la ruina di quel Regno. Disse che nel suo partir quel Serenissimo. Se zerchava adunar uno exercito di hongari, bohemi, poloni, e con l'aiuto li deva suo cugnado don Ferando arciducha di Austria, et non lo potendo far a suo modo, con il qual potesse invader turchi, volea far paxe con esso Signor turcho al meglio poteva, e con le zente l'havia corer a ruina di christiani in Alemagna overo in Italia, e riscuoderse per questa via de li danni hauli, vedendo li Principi christiani darli pocho aiuto.

Disse come, tolto licentia da quella Maestá, venendo per strada Guido secretario nostro il qual a Posonia, scontró in Vincenzo havia hauto naufragio di le sue robe passando illago di Villacho, con il qual poi have audientia dal Re et si parti per

Elmondta, hogy mikor Guidoto Vincenzo helyébe titkárként megérkezett, a király igen busult, amiért a mi Uraságunk nem küldött neki újabb kövelet. Ami azt mutatta, hogy keveset törődik vele, dacára annak, hogy ő a mi Uraságunknak olyan nagy barátja. Ő — a követ — azonban szabadkozott és elmondotta hogy már többször kért felmentést s különösen Marco Orio úr veronai kapitány elhunyta alkalmával, aki neki nagybátyja volt. Ott kellett volna lennie (Veronában) s e miatt adott neki a mi Uraságunk felmentést, hogy hazájába visszatérjen s helyette titkárt küldött, akinek ugyanolyan rangja volt, azután pedig követet fog küldeni. Ebben a magyar urak valamennyire megnyugodtak; mert igen sokan azt gondolták, hogy a mi Uraságunk a törökkel tart s beleegyezik birodalmuk megsemmisítésébe. Elmondta, hogy elutazásakor az a fenséges király próbált egy magyarokból, csehekből és lengyelekből álló sereget összehozni, azzal a segítséggel együtt, amit sógora, Ferdinánd ausztriai herceg adott volna. Nem tudván pedig az egészet a maga módján megcsinálni, hogy t. i. a törököket teljesen tönkretégye, inkább békére törekedett a törökkel, a lehető legkedvezőbb feltételek mellett. Azzal a katonasággal inkább a német ellen ment volna, vagy az olaszok ellen, hogy ezáltal helyrehozhassa azokat a veszteségeket, a melyeket a töröktől szenvedett.

Elmondta, hogy a királytól vett felmentés után utaztában Pozsonyban, a mi Vincenzo Guido nevű titkárunkkal találkozott, aki mindent elvesztette a villachi (wörthi) tavon szenvedett hajótörésben.

Ezzel azután a királytól kihallgatást kapott; majd visszautazott

repatriar; il qual secretario fa bon officio et farà, per esser pratico de li. Disse come el si ha ritrovato a . . . con il illustrissimo Ferando archiducha di Austria reduto in colloquio con suo cugnato Re di Hongaria, con gran pompa e triumpho. Il qual Ferando é bello di statura, il lavro cadente, homo dispositissimo, di età anni 21, et é governado da un spagnol chiamato Gabriel Salamanca di età di anni . . . qual é il suo intimo secretario et consier et é chiamato *Maran*, il qual é homo de inzegno e di gran sollicitudine, et era odiato da tutti li grandi erano in la dita corte. Questo é molto intento in far recuperar il danaro, per voler far una volta come el dice una grandiosa impresa. — Et perché quelli signori sotto posti al suo Stado poteano bater monede de arzeno per privilegii hauti, lui Gabriel in nome di l'Archiduca fe' bandizar tutte ditte monede, e feva stampar nove monede col nome di ditto Ferando; dil che cavava grande utilità. Et questo si levava do hore avanti zorno, deva audientia a chi voleva, e con Ferando ha grandissima autorità. Questo, per quello si vede, vol ben mediocre a la Signoria nostra. Et che questo Ferando non amava molto soa moier ch'è sorella dil re di Hongaria, a l'oposito di quello feva suo cugnato; la qual una volta a la setimana se li inzenochiava davanti. Il qual Gabriel Salamanca era quello li metea servitori in la sua corte e feva quello el voleva. Il qual Ferando molto si delactava di scientie, come é astrologi, philosophia et cosmographia, et di queste scientie ne havea in la sua corte do per scientia. Havea *etiam* lui molte lingue, la borgognona dove é nato

hazájába. Ez a tilkár ott jó munkát fog végezni, mert ismerős azokon a helyeken. Azután a . . . -i találkozásról beszélt, mely alkalmából Fernando ausztriai főherceggel beszélt, aki éppen visszautazott sógorával a magyar királlyal tartott megbeszéléséről, mely pompával és dicsőséggel folyt le. Ez a Fernando igen szép alaku, lecsüngő ajkú, kellemes külsejű, 21 éves; egy spanyol vezetése alatt áll, akit Gabriel Salamancának hívnak . . . éves s . . . ez az ő meghitt barátja, tilkárja és tanácsadója, úgy hívják, hogy Maran (?) Igen tevékeny, életmes és szellemes ember ez és mindenki gyűlöli, aki az udvarban van. Ennek a pénzre van nagy gondja, mert ezzel saját szavai szerint egyszer valami nagyszerű vállalatot akar nyélbeütni, mivel pedig azoknak az uraknak, akik az ő államához tartoznak, megvan a joguk, hogy ezüst-pénzt verjenek kapott kiváltságuk fejében, ő, Gabriel, a főherceg nevében az összes pénzeket forgalmon kívül helyezte s újakat veretett, melyekre Ferdinánd neve volt rávésve; amiből nagy haszna lett. Ő két órával előbb kelt, mint a nap, audienciát adott azoknak, akik kértek; Ferdinándnál igen nagy tekintélye van. Ez — ahogyan látszik — a mi Uraságunkat nem igen kedveli. Ferdinánd nem nagyon szerette a feleségét, a magyar király testvérét, ép megfordítva, mint sógora, aki hetenként egyszer az övé előtt letérdelt.

Gabriel Salamanca volt az, aki az összes szolgákat kinevezte az udvarnál. Fernando főherceg nagyon szereti a tudományokat, ugyanint a csillagjósást, filozófiát és kozmográfiát s ezekre a tudományokra két-két tudóst tart udvarában. Azonkívül sok nyelvet ismert: a burgundiait, ahol született, a

la spagnola dove é stato gran tempo, la francese, la alemana, la latina, e intendeva il parlar italian. *licet* non sapesse parlar. Questo con tempo fará grande intrada. Et che, al presente é amico di la Signoria nostra, poi fato lo acordo, et carezò molto esso Orator quando lui li parloe, et non é ben salisfato di suo fradello l'Imperador. Disse, la causa di la gran autoritá á questo Gabriel di Salamanca apresso questo illustrissimo signor, é processa perché, quando monsignor di Chievers che morite conseiava esso Imperador tenisse basso ditto suo fradello, questo a l'incontro zerchava exaltarlo et meter ben con la Cesarea Maestá; *unde* adesso dito signor li vol render il merito. Disse di la condition di quelli signori di Hongaria che á poter e domina quel Regno e chi é amichi di la Signoria a chi non. Poi intrò su le soe calamitá patide in questa legatione, ma piú presto peregrination; et ha speso oltra quello li dava la Signoria dil suo, né per questo zerchava alcuna remunerazion, perché non *solum* la facultá, *licet* sia tenue, ma la propria vita á messo e meterá come l'è ubligato di far per questo excellentissimo Stado. Et che nel suo partir il Re li apresento uno potò d' arzeno dorado, pol valer zercha ducati el qual fece portar al mastabè dil Doxe, nè richiede sia messo parte li sia dato, perché, havendo fato il piu, pol etiam far questo pocho, come di raxon dia esser di la Signoria nostra.

spanyolt, ahol sok ideig tartózkodott, a franciát, a németet, a latint és megérti az olaszt is, dacára annak, hogy nem beszéli. Idővel ez az uralkodó nagy jövedelmekre fog szert tenni. Jelenleg barátja a mi Uraságunknak, miután a meg egyezés létrejött s igen nyájasan viselkedett, amikor beszélt a követtel. Azonban nincsen nagyon megelégedve a bályjával, a császárral. Elmondta, hogy ennek a Gabriel Salamancának azért van az udvarnál olyan nagy befolyása, mert amikor amikor di Chiveres monsignore, aki elhalt, a császárt arra buzdította, hogy öccsét tartsa mindig elnyomva ő, Salamanca bátoritani akarta s arra törekedett, hogy a császári fenséggel a jobarárságot ápolja; ami miatt a főherceg most már hálás akar lenni. Beszélt a magyar urak állapotáról, hogy birtokuk van és az országot kormányozzák és részben barátai a mi Uraságunknak, részben pedig nem.

Azután az ügyes-bajos dolgokról beszélt, amik vele történtek kiküldetése közben, mely utóbbi inkább zarándoklás volt, mint követség. (Elmondta,) hogy sokkal többet költött (a magáéból) mint a mennyit neki a mi Uraságunk adott, azonban ő ezért nem követel semmi kártérítést, mert ő azt tartja, hogy kötelessége nemcsak képességeit, — jóllehet csekélyek — hanem életét is feláldozni e kiváló államnak.

Elutazásakor a király neki egy aranyozott ezüst poharat ajándékozott, mely körülbelül tallért ér. Ezt elhozta a Doge pecsétörjéhez s nem kéri, hogy félrelegyék számára, mert ha már sokkal többet áldozott eddig, ezt a csekélységet is hagyja; így ez is a mi Uraságunknak menjen birtokába.

Laudó Francesco Masser fo suo secretario era li, el qual si parti avanti de lui con so licentia per vegnir a varir di una egritudine havia presa de li. Et disse del pericolo di la peste havia scapolato. Concludendo, se in questa legation nan ha fato il debito suo si scusa il suo pocho saper, ma sempre á hauto perfectissimo voler, etc. — Laudó sier Alvixe Bon el dottor stato orator de li, suo precessor, et *etiam* á gran fama il qu. sier Piero Pasqualigo *etiam* orator di la Signoria nostra. exaltandolo *super astra*. Disse di rectori nostri di Dalmatia confinava con i lochi di la regal maestá di Hongaria, quali alcuni da hongari erano stá imputati haver da favori a turchi quando veneno a Clissa, et quando fu presa Scardona, da sier Domenego Pizamano é conte a Trau in fuora, qual á bon nome apresso hongari, et era unico rector. Laudó sier Pandolfo Morexin era savio a terra ferma quando acordó le cosse di danari con domino Philippo More vene qui orator di quel Re, puel esso domino Philippo lo lauda assai che con la sua destreza conzó le differentie di danari. Laudó do . . . sono in Hungaria, overo in . . . Laudó Bortolo Comin secretario, qual fece una elegante letera el Re Disse di secretari dil Regno. Di primarii do erano amici, *videlicet* et do inimici, *videlicet* ma il fórzo inimici. e levavano molte vanie a la Signoria, di che era inocentissima, e lui Orator la iustificava etc. Et cussì compite

Megdicsérte titkárját Francesco Massert, (Massaro) aki engedélyével hamarabb visszautazott, mint ő, mivel betegségét kellett kezeltenie, amit ott szerzett. Beszél a pestis veszélyéről is, amely szerencsésen elkerülte őt. Végezetül (elmondta): ha netalán nem tette volna meg mindazt, amit neki tennie kellett volna, kevés tudásával menti magát; azonban mindenkor a legteljesebb jóakarattal járt el, megdicsérte elődjét doktor Aluise Bon-t, aki Piero Pasqualigóval együtt szintén Uraságunk követje volt, akinek szintén kitünő hire van és akit a csillagokig feldicsért. Azután a mi dalmát kormányzóinkról beszélt, azokról, akik a magyar királyság határain székelnek. Ezek közül egynéhányat a magyarok meggyanusítottak, hogy amikor Clissába jöttek s Scardonát a törökök elfoglalták, ezek a török pártján voltak, kivéve Domenico Pizimano trau-i grófit. akinek a magyaroknál is jó hirneve van. Megdicsérte Moroxini Pandolfo urat, aki a szárazföldön (*terra ferma*) bíró volt s akinek sikerült az anyagi megegyezést létrehozniá Philippo More urral. Ez utóbbi itt volt személyesen mint magyar követ; ezt a Philippot szintén nagyon dicséri, mert csak az ő tudása egyenlítette ki az anyagi differenciákat. Megdicsért két . . . akik Magyarországon vannak vagy ban. Megdicsérte Bortolo Comin titkárt, aki elegáns levelet írt a királynak Beszél a birodalom titkáiról, ezek közül kettő barátja volt (Velencének) nevezetesen és kettő ellensége, nevezetesen, de legtöbben ellenségei, akik sok mindent vetnek szemére a mi Uraságunknak, bár ez teljesen ártatlan; ő a követ azonban megvédte stb. Így aztán ezzel végzett

et vene zosò. Il Principe lo laudò iusta il solito, et da tutto il Pregadi fo laudà haver fatto bellissimā relatione. Stete zercha do ore in renga, et niun di Collegio messe parte di darli la copa, come si suol meter a li altri oratori, havendo lui ditto non la voler.

és lejött az emelvényről. A hereg szokása szerint megdicsérte, de megdicsérte az egész tanács (Pregadi) is, amiért ezt a jelentést tökéletesen adta elő. Az emelvényen tartózkodott kb. két órán át. A tanácstagok közül senkisé ism indítványozta, hogy a kapott poharat neki odaadják, amint az szokás, minthogy ő maga is azt mondta, hogy nem kell neki . . .

Francesco Massaro titkári jelentése (1523).

(Diarii XXXV. 99—116.)

Sumario di una lettera scripta al Serenissimo Principe nostro per *Francesco Massaro* venuto secretario di domino Lorenzo Orio dotor e cavalier, orator in Hongaria, data a Coneian a di 5 Octubrio 1523.

Come narerà il successo di la guerra dil signor Turcho cum el Serenissimo re d'Hongaria fino a di 5 del preterito, che si partì da Buda per venir a repatriar. Hor intrato il Signor turco nell'Imperio, dubitando di haver guerra dal signor Sophis, mando oratori al re di Hongaria et a la Signoria nostra domandando pace per stabilir le cose sue de la bande di qui, et hongari, afferati per l'avaritia, consultorono non era ben concluder la pace fino non havessero auti li 80 mila ducati pretendeano haver da la Signoria nostra, commettendo al reverendo domino Filippo More loro orator di qui fingesse dimandar questi danari a la Signoria nostra perchè voleano far guerra al Signor turco, iudicando, se havessero conclusa la pace avanti auti, più non li arebono se non con difficultà, perchè cognoscevano ben esser più presto debitori che creditori; sichè protraseno ditte pace in longo. *Interea* il Signor turco, o havesse conze le sue cosse con il (*Sophis*) o provisto a li confini, deliberò far l'impresa per Hungaria vedendo praecipue tante discordie in Transilvania et in Croatia che consultavano di farsi tributari di esso Signor turco, et vene con persone 100 mile, di le qual 30 mila erano da facti, il resto zentaglia senza arme con uno pezo de legno in man, con fama di non voler expugnar città, nè castello, ma venir dreto a Buda; per il chè hongari si meseno in tanto terror, che pensavano più presto de fugire

Összefoglalása annak a levélnek, melyet Francesco Massaro Lorenzo Orio doktor és lovag titkára írt. Kelteztvén Coneglianóban 1523. okt. 5.-én.

Szól ebben a fenséges magyar király és a török között lefolyt háborúról, egészen a múlt hónap 5.-ig, a mikor is Budáról elutazott, hogy hazájába visszatérjen. A török bejött az országba, s nem tudván biztosan, vajjon meg kell-e ütköznie, elküldölte a követjeit úgy a mi uraságunkhoz, mint a magyar királyhoz békét kérvén, hogy ezzel rendezhesse az itteni ügyeit. A magyarok, fősvényességüktől elkapatva, megegyeztek abban, hogy nem jó megkötni a békét mindaddig, amig meg nem kapják azt a 80 ezer tallért, amit a mi Signorainktól követeltek. Megbízták hát Móré Fülöp⁹⁹) urat, aki az ő követjük minálunk, hogy tegyen úgy, mintha ez a pénz azért kellene nekik, hogy a törökök ellen tovább tudjanak harcolni, azt gondolván, hogy ha a békét megkötötték a törökökkel, még mielőtt ezt a pénzt megkapták volna, sohasem kapják meg, vagy csak igen nagy nehézségek árán; mert nagyon jól tudták, hogy inkább adósok ők, mint hitelezők. Emiatt huzták-halasztották a békekötést. E közben a török, vagy mert rendbejött a Sophissal, vagy a királlyal, vagy mert bebiztosította a határait, elhatározta, hogy vállalatba kezd Magyarországon s különösen azért, mert észrevette, hogy mind Erdélyben, mind pedig Horvátországban viszálykodások vannak, és hogy utóbbi országok készek arra, hogy sarcot fizesse nek a török uraságnak. Jött tehát 100 ezer emberrel, akik közül 30 ezer volt számbavehető, a többi olyan csöcselék, amelynek még fegyvere sem volt, csak egy darab fát vittek a kezükben. Azt mondták róluk, hogy nem akarnak ütközben sem kastélyokat, sem városokat elfoglalni, hanem egyenesen Budára tartanak. E miatt a magyarok annyira megijedtek, hogy inkább menekü-

che de defendersi, per non esser ancora alcuna cossa ad hordine per le gran discordie erano tra li nobeli et signori. A li quali nobili fureno fatti più comandamenti con pena per quella Maestà, che dovessero congregarsi et far exercito. Fu scripto *etiam* in Moravia, Bohemia, Schlesia, Transilvania et in ogni altro loco, che tutti dovessero venir al campo. Et Sua Maestà a di 15 Luio 1521 cavalcho con 60 cavalli a Tetem miglia 10 distante da Buda, per dar exemplo che tutti li altri cavalchasseno per far exercito. Et in questo mezo el reverendo Strigoniense, che era allora Quinqueecclesiense, mando tutto il suo in Bohemia, e cussi fè lo episcopo Transilvano, perchè haveano quel regno per perso se il Signor turco veniva di longo. Ma dio volse che si fermò, et posesi ad oppugnar Belgrado altramente chiamato Nanderalba et in latino Taurinum, et si messe tempo di mezo, che le gente poi a di 10 de Avosto cominciorno a re-dursi e do giorni avanti apresso la Maestà dil Re; la qual stete a Tetem tutto il mexe di Luio ch'el non havea 400 cavalli, e *tamen* domino Filippo More; monstrò una lettera data in Cinque chiesie a di 22 Luio, che dicea il Re havia un bellissimo exercito et ch'el voleva far giornata, ma non era 8 di Avosto che non erano congregate 4000 persone; sichè dicta lettera fo fincta ei contrafacta per esso orator, perchè io scriss di 16 Luio al clarissimo domino Daniel Renier e fo lecta in Senato, et acusava hungari de una grande ignavia. Fece *etiam* aziò la Signoria non si pentisse di darli quelli 20 mila ducati li era stà promessi. Hor lo exercito dil Re si andò ingrossando; *tamen* mai volseno veder turchi. Lo episcopo Bossinense fu mandato a li confini con 16 mila hungari, quali, venendoli in contra 3000 cavalli di turchi, subito fugiteno via et dicto Episcopo si ascose in uno molino et stete li fino che li turchi tornarono indriedo. Poi

lésre gondoltak, semmint védekezésre, már csak azért sem, mert semmi sem volt erre előkészítve a folytonos pártoskodás miatt, amely a nemesek és az urak között dúlt. A királytól sok parancs ment a nemesekhez, melyek büntetés terhe alatt kimondták, hogy össze kell fogni és sereget kell létesíteni. Írtak Csehországnak, Erdélynek, Horvátországnak, Sziléziának is, valamint az összes más idetartozó tartományoknak, hogy mindenkinek a táborba kell jönnie. Ófelsége 1925 július 15.-én átlövagolt Téténybe 60 lovassal, mely 10 mérföldnyire van Budától, hogy ezzel is példát mutasson mindenkinek, hogy seregét szedje össze. Így az esztergomi érsek is, aki ekkor még pécsi püspök volt, elküldötte mindenét Csehországba s ugyanigy tett az erdélyi püspök is, mert meg voltak róla győződve, hogy az ország elveszett, ha a török egyenesen bevonul. De Isten azt akarta, hogy a török megálljon s így Belgrádot foglalja csak el, melyet másképen Nándorfejérvárnak hívnak, latinul Taurinumnak. Így sok idő telt el, úgyhogy a csapatok augusztus 10.-ike után kezdtek összegyülekezni, két nappal ezelőtt a király körül, aki Tétényben maradt egész július hóban, mert alig volt 400 lovasa. És mégis More Fülöp úr egy levelet mutatott fel, mely Pécssett kelt július 22.-én s amelyben azt írta, hogy a királynak igen szép hadserege van s a harcot fel akarja venni; azonban már augusztus 8.-ika volt s 4000 ember se volt még együtt; így ez a levél hamis volt s a hamisítványt maga a követ írta, mert én július 16.-án írtam Renier Dániel nagyságos úrnak egy levelet, amelyet a senátus előtt is felolvastak s amelyben a magyarokat gyávának neveztem. Azért tette ezt (More), hogy a mi Signoriánknak ne jusson eszébe megbánni azt a 20 ezer tallért, melyet ígért. A királynak serege ugyan növekedőben volt, azonban esze ágában sem volt, hogy a törökkel találkozzék. A boszniai püspök a határra küldetett 16 ezer magyarral, akik látván, hogy ellenük 3000 török lovas jön, azonnal elmenekültek. Maga a püspök egy malomba bujt el s mindaddig ott maradt, míg a török vissza nem vonult. Azután

a di 28 Avosto el Signor turco hebbe Belgrado a pacti perchè non si potevano tener più, si per esser pochi a la deffensione, si perchè non li fu dato mai soccorso nè di gente, nè di munitione, nè di victualie, e questa perdita fu grandissima vergogna a hongari; e auto il loco, il Signor turco lo munite et presidiò et se ne ritornò con lo exercitoa Constantinopoli. Hongari pur sequivano avanti, e quando furono per passar la Drava venono in discordia, però che parte voleva che se sequisse driedo il campo de turchi, e parte non voleva dicendo esser pochi contra tanti turchi, et che non erano più de 60 milia hongari in campo. Et cussì fu risolto lo exercito, dando voce che l'anno sequente voleano far uno bellissimo exercito. Altri dicono che li manchò denari a hongari e però fenxeno quelle discordie nel campo, acciò paresse fosse risolto per discordie e non per mancamento di danaro. Et certo quello exercito fu pagato per uno mexe e mezzo di danari dil reverendissimo cardini Strigoniense, in quelli giorni defuncto. Hor ritornati di campo, deteno opera a la Coronatione de la Serenissima Regina, et a ritrovar danari per lo anno futuro e messeno molte impositione nel regno; ma poche se ne hanno rescosse per non haver voluto pagarle. Poi il Re andò in Boemia, chiamato da quelli per conzar certe sue differentie, et promesseli dar 40 mila bohemi combattenti. Et assetate le cose di quel regno, et posto una graveza nel suo partir di Bohemia e per consiglio di domino Andrea dal Borgo orator cesareo e dil marchese di Brandiburg exautorò e privò tutti li ufficiali di quel regno; cosa che disconzò tutto e si sdegnorono molto, adeo che non hanno voluto pagar le impositione, nè mandar gente questo anno, come haveano promesso.

Bohemia è piccolo regno, a centro ad *circumferentiam* 60 o 70 miglia; si esse fora dil regno è circondato da la Hercinia silva; è molto popoloso e fa ville 34 milia. La città metropoli è Praga.

augusztus 28.-án a török Belgrádot meg-
egyezéssel megkapta, mert már nem tud-
ták magukat tovább védeni, részben abból
az okból, hogy a védelemhez kevesen vol-
tak, részben mert sohasem segítették őket
se katonákkal, se hadianyaggal, sem éle-
lemmel. Ez a kudarcc nagy szégyene volt
a magyaroknak. A török elfoglalván a vá-
rost, ellátta és megerősítette, majd vissza-
tért seregével Konstantinápolyba. A ma-
gyarok azonban követték s amikor a Dráva
folyón készültek átkelni, összekülönböztek;
egyrészük ugyanis a török sereget akarta
üldözni, a másik rész azt mondta, hogy
kevesen vannak ennyi török ellen, hiszen
csak 60 ezren vannak összesen fegyverben.
Így a sereget szétoszlatták, kijelentvén,
hogy egy év múlva gyönyörű sereget fog-
nak szervezni. Mások azt mondták, hogy
a magyaroknak nem volt elegendő pénzük
s e miatt készkakarva mutatták azt, hogy
összevesztek a táborban. Azért, hogy úgy
lássák a dolog, mintha nem a pénz miatt
oszlatták volna szét a sereget, hanem a
viszálykodások miatt. Bizonyos, hogy ezt
a sereget másfél hónapon keresztül fizették
az esztergomi érsek pénzéből, aki azokban
a napokban halt meg.⁴⁰⁾

Visszaérkezvén a harctérről, megkoro-
názták a királynőt. Hogy a jövő évre pénzt
szerezzenek, nagy adókat vetettek ki az
országra, de ebből keveset kaptak kézhez,
mert senki sem akart fizetni. A király
azután elment Csehországba, mivel a csehek
hívták, hogy bizonyos dolgokat rendezzen
s megígérték, hogy 40 ezer cseh vitézt
fognak neki adni. Elrendezvén ezeket a
dolgokat, elutazásakor sulyos adót rótt ki
ottan. Andrea del Borgo,⁴¹⁾ a császár köve-
tének és a brandenburgi herceg tanácsára,
rangjától megfosztotta s hivatalából el-
bocsátotta az országnak minden nagy hiva-
tálnokát. Ez mindent tönkretett; nagy volt
a felzúdulás, annyira, hogy sem az adókat
nem fizették be, sem a vitézeket nem kül-
dötték el ez évben, ahogyan ígérték.

Csehország kis állam, közepétől a ha-
táráig kb. 60–70 mérföld. Hercyniai erdős
hegyekkel van körülveve, nagyon népes,
34 ezer községe van. Fővárosa Prága.

Sono homini ianimosissimi belicosissimi e fidelissimi a cui servono, et fa grandissimo numero di homini di arme e pedoni. Li homini d'arme sono ben in ordine de armadure et de cavalli, e la fantaria ben armata tutti da capo a piedi; el più de loro sono schiopetieri, et alcuni portano certi mazuchi, davanti de ferrí grossi et acuti, incatenati ad uno bastone in modo de batadori de formento, et menano gran botte cum quelli, che accoperiano uno homo ben armato. Alcuni portano partesanelle et pavesi, et quando vanno a la guerra sempre voleno invader lo inimico quando ben fuseno in menor numero de li inimici, et sono inimici de alemani et de hongari et amatori de venitian sopra ogni altra natione del mondo, et li laudano molto de sapientia, governo, potentia et richeza, et più volentiera veniriano a soldo di la Signoria nostra, che de qualunque altro Principe. E di questo uno giorno li parlò il magnifico domino Joanne de Val de Stem barone et gran capitano di Bohemia, che volentiera veniria a servir la Signoria nostra cum 10, 20 o 30 milia persone et più et meno. Ringratiati sua signoria dicendoli per hora non havea bisogno etc. el qual disse passeria in Italia per l'Hongaria e l'Austria per forza, nè voleva altro, che trovar contrasto. E li mostrò uno suo bel inzegno, di cavar palude, qui atorno Venetia; cossa che niuno altro ha mai saputo fare. Questo è quel magnifico capitano che il re Christianissimo voleva condurre al tempo che lui era in Bohemia, che non 15 over 20 milia persone rompesse ne l'Austria, e quel orator di Franza capitulò et lo incaparò et promesseli di andar a tuor li danari, nè mai più ritornò.

Questa Bohemia è proverissimo regno. Pochi signori che siano ricchi; ma quelli pochi sono richissimi, e tutti sono pomposi, e cussi le donne ben vestite di bellissimi abiti, e sono le più belle donne del mondo, et essendo porvere e volendo pompizare, quello le fano

Igen harcias emberek, bátrak, s hűségesek ahhoz, akit szolgálnak; nagyszámú fegyverest és gyalogost képesek kiállítani. A fegyveresek úgy fegyverrel, mint lovakkal jól fel vannak szerelve, a gyalogosok pedig tetőtől talpig fegyverben állanak. Nagyrészüknék jó puskája van, mások pedig éles és kemény vasból való buzogányfélét hordanak, mely lánccal botra van erősítve, cséphadarók módjára; akkorákat tudnak ütni ezekkel, hogy felfegyverzett embert is leterítenek. Némelyek alabárdokat hordanak pajzsokkal és amikor harcba keverednek, mindig keresik a mérközést az ellenséggel, még akkor is, hogyha az utóbbi túlsúlyban van. Ellenségei a németeknek és a magyaroknak és minden más nemzetnél jobban kedvelik a velenceieket: s őket igen dicsérik tudományukért, kormányzatukért és gazdagságukért; sokkal szívesebben eljönének a mi Uraságunkhoz zsoldosokként, mint bármely más herceghez. Erről egy napon beszélt neki Stehemberg János⁴²⁾ báró Csehország főkapitánya, aki szívesen eljönne a mi Uraságunkat szolgálni, mintegy 10—20—30 ezer emberrel. Megköszöntem neki mondván, hogy egyelőre nincs erre szükségünk stb. Ő azt mondta, hogy egyszer meglátogatja Olaszországot; Ausztrián és Magyarországon akar fegyveresen átvonulni, mert csak módot szeretne találni az összetűzésre. Előadta eszméjét, mellyel a Velence körülmocsarat ki lehetne kotorni, amit még eddig senki sem tudott megtenni. Ez az ember az a fényes hadvezér, akit a legkeresztényebb király rá akart⁴³⁾ venni abban az időben, amikor Csehországban járt, hogy 15—20.000 emberrel támadja meg Ausztriát. A francia követ már részletes megegyezést is csinált vele ezt illetően, lekötötte és megígérte, hogy a pénzért megy, de többé nem jött vissza.

Ez a Csehország nagyon szegény ország. Nagyon kevés a gazdag úr, de az a kevés, nagyon gazdag. Mind szeret pompával élni és ezért a nők gyönyörű ruhákat hordanak. A legszebb nők a világon; és minthogy szegény létükre szeretik a fényűzést, olyanokat tesznek, amiket itten.

relinquo dicere. E cadauno homo et dona nobile vol portar catena doro, et de le 10) le 99 sono de rame inaurat per non haver così da far la spesa. Però sono assassini et stano alla strada, et prima amazano et poi cerchano, e se cognoscono che li viatori siano richi, li danno taglia su la vita di qualche migliara di ducati. Et *tamen* hanno assaisimi monti de minera; ma non sano cavar, e se qualche uno cava, i assassini vanno poi a robar quanto hanno purifichato. El parlar suo è come schiavon, però che traseno la origine sua de Liburnia, overo Croatia. Tutti tieneno la fede di Cristo; ma è divisa in molte secte de heresi. La prima si chiama Hussite, però che hebbeno origine da un suo bohemo rustico nominato Joannes Hus, homo molto arguto, de optima lingua et inzegno, de una continenté et sancta vita, et predicava sempre li Evangelii, ma non voleva interpretatione de parabola alcuna, ma così come era le parole, così voleva fusse el sentimento: li dogmati e precepti dil quale sono questi:

Ch'el Papa non ha maggior autorità di quello ha uno minimo episcopo et *similiter* nel sacerdozio che niuno per maior prelato ch'el sia habia più auctorità di qualunque minimo, però che la consecratione non è quella che facia uno sacerdote maggiore di l'altro, ma li meriti de la bona vita de essi sacerdoti. E diceva che l'era paradiso e inferno solamente, et che non era purgatorio, però pregar per li morti era vano e frustratorio, dicendo, o l'anima nostra ha facto bene, o male; se bene, l'è ascasa nel paradiso, se male, in lo inferno, però è una pacia a pregar per morti, e questo è stà invento de avaritia di preti. Et non voleva che si tenisse imagine di Dio, nè de sancti; quelle benedictione de aqua santa reputava nulle et senza precepto de Dio, però non tienono aqua santa nelle loro chiesie. E damnava la religione di frati mendicanti, dicendo non è stata constituta da Dio, ma era un diabolicoinvento. Voleva che li sacerdoti non havessero molta intrada, ma tanto, quanto

nem mondok el. Minden nemes férfi és nő aranyláncot akar hordani, azonban e láncok 99 %-a aranyozott rézből van, hogy ne kerüljön sokba. E miatt utonállók is vannak, akik áldozatukat előbb leütik s aztán kifosztják; azonban ha észreveszik, hogy az utasok gazdagok, párezer tallérnyi válságdíjat követelnek az életükért. Pedig töméntelen érchegeik vannak, de nem tudnak bányászni s ha már bányásznak, a gonosztevők odamennek és elrabolják a feldolgozott ércet. Nyelvük olyan, mint a szlavon nyelv, mert liburniai illetőleg horvát eredetűek. Mind keresztények, azonban sok eretnekségre vannak felosztva. Az elsőt huszitáknak hívják, mert Huss János cseh paraszt alapította, aki igen éleleszü ember volt, igen tanult és szellemes, önmegtartóztató és szentéletű. Mindig az evangéliumot prédikálta, azonban nem akarta semmiféle magyarázatát sem adni a példázatoknak, hanem azt akarta, hogy a szavak ugyanazok legyenek, mint az értelem. Az ő dogmái és tanításai a következők:

A pápának nincs nagyobb tekintélye mint a legkisebb püspöknek s így a papok között senki, akármilyen magasrangú főpap legyen is, ne legyen nagyobb tekintélyű, mint akár a legkisebb; mert nem a felszentelés az, amely egyik papot a másiknál nagyobbá tesz, hanem a papok életének jósága. Azt mondta, hogy csak paradicsom és pokol létezik, tisztítóhely nincsen. A halottakért imádkozni hiú és fölösleges dolog, hiszen vagy jót tett a mi lelkünk, vagy rosszat; ha jót tett a menyországba jutott, ha pedig rosszat, a pokolba ment és így boldogság a halottakért imádkozni. Ezt csak a papok kapzsisága találta ki. Nem akarta, hogy Istennek és a szenteknek képei legyenek. A szentelt vízzel való áldást semmisnek és nem Isten által rendeltnek tartotta s e miatt templomaikban nem tartanak szentelt-vizet. Nem ismerte el a kolduló barátok rendjét, mert azt tartotta, hogy nem Isten rendelése, hanem ördögi kitalás. Azt akarta, hogy a papoknak ne legyen sok jövedelmük, hanem csak annyi, amennyi-

honestamente potessero vivere. Far elemosina diceva non far beneficio alcuno a l'anima, ma ben voleva ch'el si facesse elemosina a li indigenti, acciò tutti partecipassino de li beni de Dio. Diceva ancora che la Cresma e l'Olio Santo in *ultimo articulo mortis* non era de precepto. Confessarsi a preti et frati diceva essere vano, ma che confessare si dovesse ne la sua camera con la menta a Dio solo. Li cimiteri et lochi sacri per sepolir li corpi morti essere derisorio et invento dei sacerdoti per guadagnare, ma sepolire li corpi morti in loco sacro o non sacro niuna differentia era. Li apparamenti sacerdotali, ornamenti de altari, pale, calici, corporali et patene essere de niuno momento, et il sacerdote potere consecrare in qualunque loco el corpo dn Cristo, et a questo bastare le parole sacramentale solamente. Impetrare li auxilij de sancti essere vano et frustratorio; le hore canoniche essere un perder tempo, et che si debba lavorare qualunque giorno, nè guardare alcuna festa de sancti, se non la Domenica. Li ieiunii non essere de alcun merito. Comandò che tutti si doveseno *comunicare sub utraque specie, panis et vini*, mosso da quel dicto del Evangelio: „*Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam aeternam.*“ Ma questo anchora saria el mancho male perchè anti-quamente per molti anni così fu fato, purchè non li facesse comunicare senza confessione et comunicare li puti nascenti, adherendosi pur a l'Evangelio: „*Venite ad me omnes infantes et innocentes*“, dicendo che li puti sono più degni di ricever il Sacramento per esser inocenti, puri et senza peccato, che li grandi che sono peccatori. Questo Joannes Hus fu convocato al Concilio in Constantia *cum* salvo conduto, dove convento fu poi brusato; per il che bohemi sdegnati ruinorono tutte le chiesie de frati, et amazorono li frati et in Praga li edificorono una chiesa de Sancto Joanne Hus et a di 6 Zugno fanno la sua festa, et fanno grandissime solennità, perchè l'hanno per martire et beato.

ból tisztességgel meg tudnak élni. Az alamizsna adásról azt tartotta, hogy semmi jót sem tesz a léleknek, de az akarta, hogy a szűkölködőkön segítsenek, hogy ezáltal mindenkinek része legyen Isten jóságában. Azt mondta, hogy az utolsó kenet szentsége nincs elrendelve. A papoknak vagy barátoknak való gyónást felesleges dolognak tartotta; gyónni otthon kell, a szobában, lelkiismeretben, egyedül Istennek. A temetőkről és a szent helyekről, ahová az embereket temetik azt mondta, hogy nevetségesek és a papok találmányai, azért hogy keressenek; és teljesen mindegy, hogy valakit szent-vagy nem szent helyre temetnek-e. A mise ruháknak, az oltári díszítéseknek, a festményeknek kelyheknek, miseabroszoknak és kehelytartó-tányéroknek semmi jelentőségük nincsen, mert a pap Jézus testét bárhol képes megszentelni és ehhez a szent igék elegendők. A szentektől segítséget kérni üres és hiábavaló valami; az egyházi órábeosztás időpocsékolás. Mindig kell dolgozni, nem nézvéen a szentek ünnepeit, kivéve a vasárnapot. A bűjtőknek nincs értelmük. Azt parancsolta, hogy mindenki *sub utraque specie panis et vini* áldozzék az evangéliumnak azon részből kiindulva, hogy, hogy *nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam aeternam.* De ez lenne a kisebbik baj, mert régente sok éven át így tettek; hacsak nem áldoztatnának még az újszülött gyermekeket is az evangéliumra támaszkodva: „*venite ad me omnes infantes et innocentes*“ — mondván hogy a gyermekek sokkal méltóbbak a szentség felvételére, mert tiszták, ártatlannok, bűn nélkül valók, míg a felnőttek bűnözők. Ezt a Huss Jánost meghívták a konstanzi zsinatra oltalomlévéllel, azonban amikor oda megérkezett, megégették. Ezen a csehek felháborodtak és az összes barátok templomait lerombolták és megölték a barátokat is. Majd Prágában templomot építettek Szt. Huss János emlékére, akinek ünnepét június 6-án tartják nagy fénnel, mert boldognak és mártírnak hiszik őt.

Et li boni cristiani se guardano quel giorno de andar per la terra, perchè questi Hussiti li fariano dispiacer. Furono facte poi grandissime guerre per causa de questa heresi, quale preter metterò per non esser molto longo. Poi vene uno altro heretico de Gallia belgica, overo Picardia, nominato Adam facendosi figliolo de Dio, quale in pocho tempo trasse una gran parte de bohemi alla sua heresi. Et questa secta de Picardi non voleno, che sie nè preti, nè frati, nè episcopi, nè papa, nè se confessano mai, et voleno esser poveri, et sono de una vita continen- tissima, de grande conscientia; et questa secta de Picardi è divisa in tre specie. La prima consacrano loro medesimi il corpo de Cristo et il vino comunicano *sub utraque specie*, la seconda niente credeno del Sacramento, et dicono, che non bisogna consecrar, et che nel Sacramento non c'è, nè corpo, nè sangue; la terza vanno sotto certe grotte et caverne subteranee et predicano li Evangelii, et quando sono a quel passo „*crescite et multiplicamini, et replete terram*“, extingueno le candelle et in quella obscurità se pigliano insieme a ventura li homini et le donne et concubino insieme, et molto volte achade ch'el padre concumbe con la figliola, el figlio *cum* la madre, et il fratello con la sorella. Et quest terza secta è molto persecuitata non solamente da li Hussiti, ma *etiam* da tutti li altri Picarditi sopranominati; et già in bona parte è exterminata, pur se ne trova anchora per quella Hercinia silva che vanno sotto le grotte molto secretamente; ma de le altre due specie picardi sopradicte sono intanto multiplicati che non si potria credere. Sono alcune cità che non hanno altro che Picardi. E questo basta per non tediar etc. Ritornata la Serenissima Maestà de Bohemia in Hongaria a tempo de una dieta generale per provedere alle cose del regno per le occorrentie de la guerra de turchi, et prima se trattasseno le provisioni, li regnicoli poroxeno molte querimonie a quella Maestà contra lo illustrissimo Palatino, acusandolo prima, che domete el rimase locotenente in Hungaria, nel tempo che quella Maestà stete in Bohemia, l'havea scosso de le impositione et altre intrade del regno ducati 700 milia

A jó keresztények óvakodnak ezen a napon a járás-keléstől, mert a hussiták bántalmazzák őket. E miatt az eretnekség miatt nagy háborúk voltak, azonban, hogy ne legyen nagyon hosszú a jelentésem, elhagyom őket. Jött azután egy másik eretnek Belgiumból vagy Picardiából, akit Ádám-nak neveztek. Ez azt hirdette magáról, hogy ő Istennek fia s igen rövid idő alatt nagyon sok hívet szerzett eretnekségének. Ezt a Picard-secta azt akarja, hogy sem papok, sem barátok, sem püspökök, sem pápák ne legyenek. *Soha nem gyóznak, szegények akarnak lenni, fölöttebb önmegtartóztató életet élnek, nagyon lelkiismeretesek.* Ez a picard-sekta három fajtára van osztva. Az első: ők maguk szentelik meg Jézus testét és a bort *sub utraque specie* szolgáltatják. A második: nem hisznek semmit a szentségből és azt mondják felesleges áldozni és a szentségben sem test, sem vér nincsen. A harmadik: elmennek földalatti barlangokba és odúgba, ott az evangéliumot predikálják s amikor erre a helyre érnek: „*crescite et multiplicamini és replete terram*“, eloltják a gyertyákat és ebben a sötétségben a férfiak találomra megölelik a nőket, együtt hálnak; gyakran előfordul, hogy az apa a leányával hál, a fiú az anyjával, a testvér a húgával. Ezt a harmadik sektát erősen üldözik, nemcsak a husziták, hanem a többi picardok is. Már jobbra kivesztek, de azért még található belőlük Silva Herciniában, ahol nagy titokban mennek a földalatti barlangokba. A két előző picard-sekta, amelyekről előbb beszéltem, hihetetlen módon megszaporodott s van olyan város, ahol más sem lakik, mint picard. Ennyi elég, hogy ne legyenek unalmas stb. Mikor a fenséges király visszaérkezett Csehországból Magyarországra, az általános országgyűlés idejében, hogy a törökök elleni háboru dolgait letárgyalhassa, mielőtt az előkészületeket megtárgyalták volna, az ország lakói, sok panasszal járultak a király elé a méltóságos nádor ellen. Először megvádolták őt azzal, hogy, mikor helytartó volt Magyarországon, míg a király Csehországban járt, beszédett 700.000 tallért

per pagar gente d'arme alli confini per obviar che turchi non dannizaseno quelli lochi, e lui non havea tenuti de pagati altro che cavalli 500. *Item*, che continuamente l'havea tenuto explorator del Signor turco in casa sua, et che l'havea intelligentia cum el dicto Signor turco, et che de suo consentimento domino Andrea Batthor suo fratello havea facto batter più di 300 mila ducati de moneda falso, e tutti cridavano che al tutto el fosse deposto del palatinato et constretto a restituir quelli danari indebitamente subtractati, altramento che i non soccorreriano al bisogno del regno per la guerra, de modo che quel Re li tolse el palatinato, et li regnicoli restorono contenti et satisfatti e promesseno di venir in campo in persona cum Sua Maestà. Et poi vedendo il Re et quelli signori el bisogno de danaro per far lo exercito, perchè era fama che turchi venivano, non possendosi così scuoder de le graveze imposte, et che nel publico non ci era danari, consultorono tra loro dar di le sue proprie borse: et pur hessendo qualche difficultà, il reverendo episcopo Scardonese orator pontificio vene uno giorno in Consiglio davanti il Re et signori, dicendoli che l'era una sua gran vergogna, hessendo l'una e l'altra mano richissime, a non voler exponer le proprie facultà per conservation dil regno, alegando li Signori venitiani haver fatto gran tempo guerra di soi proprii danari prestati a la Republica, e così dovesseno fare loro, e defenderse e virilmente, protestandoli da parte de Dio e del Sanctissimo Padre, che se per causa loro si perdi questo regno, si farà una coniuratione di tutti li principi cristiani et recupererà questo regno, et vi cazerà poi tutti al postribolo, come homini indegni da gubernar un tale regno. Per le quale parole quelli signori offeriteno chi 10, chi 20, chi 30, chi 40, et 50 marche d'ariento, *etiam* danari, et fo deliberato dar optimo ordine alla defensione; ma poi niuna execution efu fatta, però che niuno volse exborsar nè danari, nè marche d'ariento.

adókban és más jövedelmekben, hogy fegyvereseket fizessen vele a határon, megakadályozandó, hogy a törökök ama vidékeket megkárosítsák; ő, a nádor azonban csak 500 lovaszt fizetett ki. Másodszor, hogy folytonosan tartott a saját házában egy török kémet és hogy egyetértett (összejátszott) a török urasággal; továbbá, hogy az ő beleegyezéssel bátyja Báthory András több mint 300 ezer tallér hamis pénzt veretett. Mindenki azt kiáltootta, hogy méltóságától fozsák meg és kötelezzék arra, hogy azt a pénzt, amit jogtalanul beszedett, adja vissza; különben nem segítik többé az országot háboru esetén. Így hát a király a nádorságtól megfosztotta s az ország lakói megnyugodtak és megelégedtek, majd megigérték a királynak, hogy személyesen meg fognak jelenni a táborban őfelségével. Azután a király és az urak látván, hogy a sereg összeállításához pénz kell, mert az a hír járt, hogy a törökök jönnek, nem tudván ezt a pénzt a súlyos adókkal behozni, az embereknek sem lévén több pénzük, megállapodtak abban, hogy mindegyik a saját zsebéből fog adni. De minthogy még mindig voltak nehézségek, a scardonei püspök, pápai követ egy napon az országgyűlésbe jött a király és az urak elé és ezt mondta: Nagy szíven, hogy amikor az egyik és másik is igen gazdag, még sem akarják saját anyagi tehetségüket kockáztatni önnön országuk megmentésére. Előhozta nekik a velencei urak példáját, akik hosszú éveken át maguk adták kölcsön a köztársaságnak a pénzt a háborúhoz; ugyanígy kell nekik is tenniök és magukat megvédelmeznüök férfiasan. Megfenyegette őket Isten és a Szentatya nevében, hogy amennyiben miattuk az ország elvesznék, az összes keresztény hercegek összeállnak, hogy visszaszerezzék az országot, őket pedig kikergetik, mint olyanokat, akik az ország kormányzásáranem méltók. Eszavak miatt azok az urak felajánlottak, ki 10, ki 20, 30, 40 és 50 ezüst márkát és pénzt is. Elhatározták, hogy a védelmet kitünően készítik elő. Később ebből sem lett semmi mert amikor kellett volna, senki sem akart sem pénzt, sem ezüst márkát adni. Mint-

E inteso per il Signor turco tutte te provisione e la fama di lo exercito voleano far hongari, mandò alli confini per custodir quelli da 40 in 50 mila persone; et hungari dubitando queste forze non venisseno in Hongaria, feceno comandamento a tutti li subditi soi che dovesseno venir in campo, et niuno mai aparse salvo 1000 fanti che mando la Moravia, et quelle poche gente che furono mandate a li confini per quelli reverendissimi prelati, che potevano esser da 12 mila persone, capitano di le quale fu facto il reverendissimo archiepiscopo di Colocia. La causa ch'el Signor turco non sia venuto quest'anno in Hongaria, alcuni assegnano la universal pestilentia per tutto l'Oriente e *maxime* nell'Asia minore, ovvero Natolia dove el traze el forzo de le sue genti. Ma li iudei dicono, et non lo crede che uno grandissimo numero de essi iudei, quali sono stati in una regione in India circundata da monti molto alpestri che già 2000 anni non hanno possuto ussir fuori, salvo che hora, et vengono a la volta de Hierusalem et haveano dimandato quella al Signor turco. E di questo essi iudei sono in Hongaria dicono haver avuto lettere di Damasco. Altri dicono ch'el non è per rar più impresa in Hongaria perch' el dubita non segura la expeditione universale, et *eiam* per non si ritrovar hora molte persona da fatti per esserli morti et combattendo et da diverse infermità, di le persone 130 mila da facti, perchè si l'havesse voluto seguir la impresa di Hongaria saria venuto l'anno preterito quando il Re era in Bohemia, che non ci era riparo alcuno. Niente di men è di star sempre occulati con lui, etc.

Ultimamente, questo anno, a di 12 Avosto, 15 mila turchi, el fior di le soe gente, passorono in Serimia, guastando tutte le vigne de quella provintia che produce ottimi vini. Et quando serimiensi si sentirono

hogy pedig a török minden előkészületről értesült és a hadseregről is, amelyet a magyarok összetaborozni akartak, a határra küldött 40—50 ezer embert. A magyarok nem tudván, vajjon ezek az erők az országba benyomulnak-e, megparancsolták minden alattvalójuknak, hogy a táborba jöjjenek; de sohasem jelent meg ott senki, kivéven 1000 embert; akiket Morvaország küldött s azt a kevés számú katonaságot, amit a méltóságos főpap urak küldöttek. Ezek száma 12.000 volt. Parancsnokul a kalocsai érseket nevezték ki. Okául annak hogy a török az idén nem jött Magyarországra, némelyek azt tartják, hogy az egész keleten általános pestis uralkodott, különösen Kis-Ázsiában és Anatóliában, ahonnan a török hadainak nagyrésztét beszerzi. De a zsidók azt mondják, bár nem igen hiszik el nekik, hogy nagyon nagy számú zsidó, akik egy indiai területen voltak, melyet óriási hegyek vesznek körül s ahonnan 2000 éve nem tudtak kimozdulni, most elindultak és Jeruzsálem felé tartanak és ezt a törököktől elkérték. A Magyarországon lakó zsidók azt mondják, hogy erre nézve Damaszkuszról levelet kaptak. Mások arról beszélnek, hogy Szíriában az egyik szultán fellázadt és országából az összes törököket kikergette; emiatt nem tudott Magyarországra jönni a török; mások azt mondják, hogy a török nem fog többé Magyarországra jönni, mert nem igen bízik az általános támadásban, s már csak azért is, mert jelenleg kevés harcosa van, miután nagyrésztük meghalt Perzsiában, Szíriában, Belgrád alatt és Rodos alatt részben betegségben, részben a harcok alatt; kb. 130 ezer ember. Mert ha végre akarta volna hajtani vállalatát Magyarországon, akkor tavaly jött volna el, amikor a király Csehországban volt és akkor (az ország) még védekezni sem tudott volna; de azért mindig szemmel kell őket tartani, stb.

Legutóbb — ez évben — augusztus 12.-én 15 ezer török, a hadsereg virága, Szerémségbe vonult, tönkretéven az összes ottani szőlőket, melyek kiváló bort termelnek; amikor a szerémségiek megérezték,

tochar sul vivo, che era tutto il suo nutrimento, si levarono a furore li popoli e forono a le mano cum essi turchi. Li quali turchi ruppero essi serimiensi; ma in quello sopraionse il soccorso de persone circa 3000 tra homini d'arme et pedoni, et quando turchi videno zonzer il soccorso de homeni armati, non valendo a combatter con quelli, e iudicando *etiam* i fosseno maggior numero, cominzorono fugire a l'acqua, et questi driedo insieme cum li serimiensi, de modo che ne tagliorono a pezi da 8 in 9 mila et 4000 anegati, il resto alcuni presi a parte fugati ben feriti et malmenati. Erano in questo conflictio due bassà, *videlicet* belliarbei et Farcat. El belliarbei fugite ferito, e di Farcat non si ha mai possuto intendere quello sia stato de lui. Et feceno una bella preda de spoglie e presoni, et molti bellissimi cavalli, de li qual alcuni de li più belli et alcuni vexilli et presoni furono mandati a donar la Maestà del re. Questa Serimia è provintia in Ylliria, overo Schiavonia, da la parte di sopra verso il septentrione e il Danubio, da l'occidente la Drava e da oriente la Sava. *Inde sclavones quasi savones a Savo fluvio*, ezi è dicti. Et de là de la Sava è Belgrado, in quello angolo situato *ubi Savius fluvius dilabitur in Danubium*. Et questo è tutto il verissimo successo di la guerra dil Signor turco con il re di Hongaria fino al mio partir. Ma a Viena el signor Eugenio fu dil qu. re di Cypri li disse esser lettere di Hongaria ne la corte dil serenissimo Ferdinando, come turchi haveano *iterum* corso a quelli confini, e aveano depredato et brusato ville et inferito de notabeli danni.

La Maestà dil Re è assai bel principe et grandò di età de anni 17, et è tanta bontà, pietà et clementia che non si potria dire; è liberalissimo, pur havesselo tanto da dar quanto el daria et doneria; non si adira mai nè vol vendeta contra de alcuno, ma sempre perdona, e non si mette mai pensier nè fastidio di cosa del mondo siali

hogy elevenükre tapintottak, amennyiben táplálékukat tették tönkre, a nép fölkelte a törökök ellen s kézre mentek velük. A törökök pedig legyőzték a szerémségieket. Ekkor körülbelül 3000 emberről álló segítség érkezett, részben harc-osok, részben gyalogosok. Amikor a törökök látták a fegyveres emberek segítségének megérkezését, nem akarván fölvenni a harcot s azt is gondolván, hogy amazok túlnyomó számban vannak, elkézdtek a vízbe menekülni s ezek (a segítő csapat) hátulról a szerémségiekkal együtt megtámadta őket, úgy hogy darabokra vágtak belőlük 8—9000 embert s 4000 pedig belefulladt a vízbe. Akik megmaradtak, azokat foglyul ejtették. A másik részük kénytelen volt menekülni sebesülten és jól helybenhagyva. Résztvevett ebben az ütközetben két pasa is, Belliar bej és Farcat. Belliar bej sebesülten menekült el, Farcatról nem sikerült sohasem megtudni mi lett vele. Így nagyszámu foglyot és ruházatot zsákmányoltak, valamint sok igen szép lovat, köztük a lehető légszebbeket is; egy ilyen zászlót és foglyot a királynak küldöttek el ajándékba. Ez a Szerémség Illíriában illetve Szlavóniában fekvő tartomány; ennek északi részén van a Duna, nyugaton a Dráva, keleten a Száva. *Inde sclavones quasi savones a Savo fluvio* — mondatnak. A Száván túl van Belgrád abban a szögletben, *ubi Savius fluvius dilabitur in Danubium*. Mindez, amit mondtam, a legigazabb leírása a török és a magyar király háborújának, elutazásomig. De Bécsben Eugenio, a cipriusi királynak fia, azt mondta, hogy Magyarországból levelek érkeztek Ferdinánd udvarához, melyekben azt irták, hogy a törökök újból betörték a határokon, felégettek, meg fosztottak sok falut és jelentős károkat okoztak.

Őfelsége a király⁴⁴⁾ igen szép fejedelem, 17 éves és annyira jó, jámbor és kegyes, hogy nem is lehet kimondani. Nagyon bőkezű; bár annyija volna, amennyit adni és ajándékozni szeretne! Nem haragszik meg sohasem és nem keresi a bosszút; mindent megbocsát; sohasem töpreng és sohasem

adversa et contraria quanto si voglia e come non li pertinesse a lui. Ben è verso, quando l'era governato da hongari, l'era de optimi costumi instituito; ma da poi maridato, et ch'el stà al governo de alemani, i l'hanno instituito a cosse molte dissimile, però che li hanno insegnato a mangiare 6 et 7 volte al giorno et meglio bere et solazare e ben lusuriare e ballar tutta la notte e mangiar ancora di meza notte. E li preceptor di questi dogmati sono il magnifico domino Andrea dal Borgo orator cesareo, et lo illustrissimo Zorzi marchese di Brandiburg, quali ballano tutta la notte *cum* la serenissima Regina et sue donzele, la qual Regina è ancora lei de natura solacevole, piccola et bruta, superbissima, sdegnosa ed vindicativa, mal voluta da hongari, fa far mille inquità al Re, è inimica di questo Stato, e tutto il giorno la vol cavalchare cavalli che saltano, sollazare e ben mangiare a tutte l'hore, mettendo *indigestum super indigestum*, però non si pò ingravedar.

Da poi, el primo in ordine è questo dal Borgo singularmente amato da la Regia Maestà et di la Regina, ma da hongari summamente odiato. E homo di experientia et pratico di corte, ma assai leziero et soperbo, et ha posto ogni male contra questo excellentissimo Stado. Fa ogni demonstratione di essere omnipotente con questi regali, per esser tributato *ex subernato*, e di ciò ha guadagnato assai, e à hauto doni grandissimi dil Re, dil quale havea impetrato uno castello ditto Ovar a li confini di Hongaria verso l'Austria, et hongari non hanno voluto consentir, e li hanno dicto ch'el si toglia Petrovaragia, ch'è al confin de turchi et che lui lo defendi; e lui non l'ha voluto. *Tamen* il Re vol per ogni modo che l'habi qualche intrada in Hongaria. Et fin hora è stato appresso a quella Maestà a persuaderla doni la Croatia e Sclavonia al serenissimo Ferdinando con dir la defenderà ben da turchi; et questo fera aziò l'havebbe action su la Dalmatia. Et qual Ferdinando suo cugnato, sentendo

bosszankodik a világnak dolgain, bármely kedvezőtlenek vagy ellene irányulóak is azok, mintha csak nem tartoznának öreá. Igaz, amikor a magyarok vezették (nevelték) jó szokásokat (erkölcsöket) tanult, de amióta megnősült és a németek vezetése alá került, egészen eltérő dolgokra szoktatták rá; mert megtanították 6–7-szer enni naponta s még többet inni és mulatni, dorbézolni, táncolni egész éjjeleken át; e szép tantételeknek tanítói: Andrea del Borgo úr császári követ és Brandenburgi György ögróf, kik egész éjjeleken át a királynéval és ennek dámáival táncolnak. Maga a királyné⁴⁵) is mulatós. Kicsi és csunya, igen gögös, mindent lenéz, bosszúálló; a magyarok sohasem szivellék; ezer igazságtalanságra veszi rá urát, ellensége államunknak. Egész napon át olyan lovakat akar lovagolni, amelyek folyton ficáncolnak, mulatni akar és minden órában jól enni „*indigestum super indigestum*“ s emiatt nem kerülhet áldott állapotba se.

Azután: rendben legelső ez a dal Borgo,⁴⁶) akit mind a király, mind pedig a királynő nagyon szeret, akit azonban a magyarok szerfőltt gyűlölnék. Tapasztalt ember ért az udvari dolgokhoz, de nagyon könnyelmű és gögös. Minden rosszat elkövetett már kitűnő államunkkal szemben. Mindent megtesz, hogy megmutassa a királyi ház fölött gyakorolt hatalmát. Járulékokat kap és minthogy ő *ex subernato*, ezzel igen sok pénzt keres. A királytól óriási ajándékokat kapott, többek között egy kastélyt, melyet Óvárnak hívnak a magyar-osztrák határon, de a magyarok ebbe nem egyeztek bele és inkább felajánlották neki Péterváradot, mely a török határon van, azzal, hogy védelmezze ezt; de ő nem fogadta el. Azonban a király minden módon azt akarja, hogy Magyarországon legyen neki valami jövedelme. Mindéddig a király oldalán maradt csak azért, hogy rábirja, hogy adja át Horvátországot és Szlavoniát Ferdinánd királynak, mondván, hogy ez a törökök ellen jól meg fogja védeni. Ezt azért csinálta, hogy befolyása legyen Dalmáciában. Ferdinánd, aki neki (a királynak) sógora, meghallotta,

il Re fugiva la pestilentia, veniva a li confini de l'Austria con la serinissima sua consorte, li mandò subito per orator el reverendo episcopo Gurcense domino Hironimo Balbo veneto, per disponer dil loco dove si dovessero convenir a parlamento. Quello sia successo poi non lo sa; ma ben il Re, qual ama cordialmente esso suo cugnato, come persona liberalissima facilmente li doneria quelle regione; ma hongari, che sono superbi, nè voleno che se dica che i non sapino gubernar, non lo consentirano mai.

Driedo li è lo illustrissimo Palatino, homo da pocho più che sia in Ungaria, e da tutta hore è ebrio da la matina fino la sera fino la matina, odiato da tutti, et inimico de questo illustrissimo Stato.

Poi li è il marchese Zorzi di Brandiburg, quale insieme con il reverendissimo Gran Maestro di Prussia suo fratello è inimicissimo di questo Stato, et ha fatto tutte le male demonstration verso di quello che si pol far, e cussi tutti li soi fratelli, *tamen* è grosso de inzegno ben corespondente a la su persona, per esser molto grande et grosso di statura; ma il Gran Maestro è ben astuto, cativo, malhomo et valente ne le arme.

Poi li è il magnifico conte Joanne di Corbavia bano di Croatia, bon amico di la Signoria nostra e valentissimo homo, et quando el fo fato ban, protestò non voleva haver in custodia nè cità, nè castello alcuno, ma voleva star alla campagna, dicendoli sapeva ch'el Re non li pressiava nè muniva mai le sue terre e forteze, e quando li venisse una obsidione, li saria forze rendersi, però non volea esser imputato. Al qual non li vien dato la provision dil danaro che li bisogneria alla defension di la Croatia, e lui non ha da spender per esser poverissimo, e cussi non si diffende la Croatia: et è di opinion di refutare banato.

Da poi questo li è lo illustrissimo vayvoda de Transilvania, savio, prudente e de optimo inzegno, bon amico di questo Stato, ben amato da tutti, inimico de alemani, ma del Palatino inimicissimo, e *tamen* mangia, e beve insieme tutto il giorno. È valente capitano; ma non di tanta experientia

hogy a király menekült a pestistől; az osztrák határra jött fenséges feleségével és azonnal a gurki püspököt, Girolamo Balbo⁴⁷⁾ velencei urat küldötte el követ gyanánt, hogy kiválásszák a helyet, ahol megbeszélésre jönnek össze. Hogy azután mi történt később, nem tudja. Annyi bizonyos, hogy a király, aki szívből szereti sógorát s minthogy igen bőkezű ember, könnyen odaadná neki azt a területet. De a magyarok, akik büszkék, nem akarják, hogy róluk azt mondhassák, hogy kormányozni nem tudnak. Sohasem fognak ebbe belenyugodni.

Azután itt van a nádor,⁴⁸⁾ aki Magyarország legcsekélyebb értékű emberei közé tartozik, aki reggeltől-estig s estétől-reggelig folyton részeg, mindenki előtt gyűlöletes és kitűnő államunknak ellensége.

Azután itt van a brandenburgi herceg,⁴⁹⁾ aki a porosz nagymesterrel, bátyjával együtt, ellensége államunknak s ezzel szemben a lehető legrosszabb viselkedést tanúsította. Ugyanígy a többi testvérei is. Mégis nagyészű, alakjának megfelelőleg, mert nagy a teste és jól megtermett. Ez a nagymester igen ravasz, rossz, becstelen és derekas fegyverőigató.

Ezután itt van Giovanni di Corbavia horvát bán, aki jó barátja a mi Uraságunknak, értékes ember. Amikor banná nevezték ki, visszautasította, mert sem várost, sem kastélyt nem akar őrizni, hanem mindig kint akar lenni a szabad ég alatt, azt mondván, hogy a király sohasem erősítette meg birtokait és várait. Ha ellenséges csapat körül fogná, kénytelen volna magát megadni; és nem akarta, hogy ezek megvádolhassák. Nem kapja meg azt az összeget, ami szükséges volna neki, Horvátország megvédésére, neki meg nincs költenivalója, mert nagyon szegény; így hát Horvátország nem védi magát. Az a szándéka, hogy a bánságot visszautasítja.

Azután itt van az erdélyi vajda,⁵⁰⁾ aki bölcs, józan, igen jó tehetségű, nagy barátja államunknak s mindenki nagyon szereti; ellensége a németeknek, de nagy ellensége a nádornak is, bár egész napon át eszik és iszik vele. Igen értékes tábornok, de azért mégsem tud annyit, mint

come bisogneria ad uno capitano per quel regno; ma l'è uno altro Gazei, e saria contento che quel regno si perdesse et poi lui con il favor de transilvani recuperarlo e farsi re; ma el viverà pocor per esser ethico.

Poi li è el magnifico Bornamissa, qual è molto vecchio, savio, astuto et valente ne le arme, assai ben inclinato a questo Stato, è inimico di questo marchese di Brandiburg.

Li è driedo questo, il magnifico domino Joanne Dragfi conte de Themisvar, qual è uno gran signor, ben amato da tutti e valente ne le arme, e assai bon amico nostro.

Poi li è el magnifico domino Petro Pereni fu fiol dil conte Palatino defuncto. È molto zovene savio e astuto et richissimo e gran signor; monstra far existimation di questo Stado.

Li è ancora il magnifico domino Alessio Turso thesaurier dil Re et nipote di questo reverendissimo Strigoniense, homo richissimo e tien compagnia cum li Focheri in tutte le minere de Hungaria. È inimico di questo Dominio; volea refudar el thesauriato e Il Re li desse 65 mila ducati ch'el die haver da lui, et per non averli da dar Sua Maestà va scorando fin che de le intrade dil regno el se paghi. Al qual, quando il Re andò in Bohemia, li lassò ordine facesse bater moneta nova più ch'el poteva; el qual ne ha facto bater oltra quello per conto dil Re, più di un milion de ducati de soldi novi per conto di esso thesaurier. La qual moneta nova li par sia falsa e de puro rame, cum uno pocho debian chimeto de sopra, che cum uno ducato d'arzento ne fanno ducati 15 de quelli soldi nuovi.

De l'altra mano, el primo è il reverendissimo domino Giorgio archiepiscopo Strigoniense, homo savio et de grandissima auctoritate; et è de tanta elatione, ch'el si fa adorare e vol ch'el vole, né alcum pol obtenir nulla, se questo la disfa, adeo l'è omnipotente in quel regno. È grande persecutore de li soi inimici: ha in sè molte bone parte quando el vede el suo inimico humiliarsi e li perdona li dà

amennyit tudnia kellene egy ilyen ország tábornokának; de második Gazei s örülne annak, ha az ország elveszne, hogy idővel ő maga visszaszerezhesse az erdélyiek segítségével s magát királlyá tehesse. De keveset fog élni, mert tüdőbajos („hektikás“).

Azután itt van nagyságos Bornemissa, aki nagyon öreg, bölcs, ravasz, fegyverfogásban derekas, nagy barátja a mi Uraságunknak, de ellensége a brandenburgi fejedelemnek.

Azután jön Drágfi János úr, aki Temesvár grófja. Ez nagy úr, mindenki igen szereti, derék fegyverforgató s nekünk is jó barátunk.

Azután itt van Perényi Péter úr, fia az elhunyt nádornak. Nagyon fiatal, okos, ravasz, igen gazdag és nagy úr; azt mutatja, hogy nagyon megbecsüli államunkat.

Itt van még Thurzó Elek úr, a királynak kincstartója és unokaöccse az esztergomi érseknek.⁵¹⁾ Nagyon gazdag ember s a Fuggereknek üzlettársa az összes magyar bányákban. Ellenségünk. Vissza akarta adni a kincstartói tisztséget, de a király 65.000 tallért juttatott neki, minthogy pedig a királynak nincsen miből adnia, vár, míg az állami jövedelmekben befolyik. Neki, amikor a király Csehországba ment, megparancsolta, hogy veressen új pénzt, amennyit csak bír. Veretett is a király pénzén kívül saját használatára több mint egymillió tallért. Ez az új pénz, úgy látszik, hogy hamis, mert tiszta réz. Kevés fehér érc (ezüst) fölszine van, minthogy egy ezüst tallér 15 olyan pénzdarabot szolgáltat.

A másik részről az első főtisztelendő György⁵²⁾ (Szakmári) úr esztergomi érsek, aki bölcs ember s igen nagy tekintélynek örvend. Annyit tart magáról, hogy szinte imádatja magát. Amit akar, azt akarja és semmi sem történik meg az ő beleegyezése nélkül. Sokszor a király tesz valamit, de ő visszacsinálja, annyira hatalmas ebben az országban. Nagy üldözője ellenségeinek; sok jó tulajdonsága van azonban, mert hogyha valamelyik ellensége megálázkodik, megbocsát neki s még ajándé-

beneficii. È magnanimo e liberal in le cosse dove el cognosse poter conseguir fama, honor et gloria; ma in le (altre) cosse é stretto. Si dilecta molto di fabricar. Era prima inimico di questo Stato, poi è facto amicissimo per opera dil reverendo episcopo Scardonese orator pontificio, qual a questo l'ha molto persuaso, dicendo haveria gratitudine come ave il qu. reverendissimo cardinal Strigoniense, che per esser nostro bon amico, per via di la Signoria ave il patriarchà di Constantinopoli; sichè al suo partir lo pregò dicesse a la Illustrissima Signoria che lo voglii susciper in quella gratia che la tenia il reverendissimo Cardinal, perché io sonostato e li sarò magior fautore ne le occorrentie sue; con altre parole, etc. Sichò è bon saperlo mantener, poichè é acquistato per amico; et sil papato si darà per danari, facilmente potrà lui essere, et vlen affirmato aver da ducati 600 milia in suso d'oro.

Li è poi il reverendissimo archiepiscopo Colocense, frate observante di san Francesco, homo molto daben, et ne arme strenuissimo.

Poi il reverendissimo episcopo Agriense gran cancellier, primo episcopo, homo de singular valer, inzegno et intellecto, docto et eloquente, molto amico di la Signoria nostra. E li disse si ricomandava e si offeriva molto a la Signoria Vostra, et era molto parziale di quella; et è la verità, perchè sempre el ne ha defeso contra li nostri inimici. Questo è avaro e fa de mercantia, e quadagna ducati 40 milia a l'anno, videlicet 20 mila dil suo episcopato, 10 mila dil cancellariato, et 10 mila de mercantia, et poi ancora de monti de oro; et si dice ha da ducati 300 milia de contadi.

El secundo é lo episcopo de Zagabria, fu nepote dil reverendissimo cardinal Strigoniense, homo molto da ben e molto amico di la Signoria nostra, e si iacta e gloria esser stato suo soldato ne la obsidione di Padoa

kokkal is ellátja. Nagylelkű és bőkezű olyan dolgokban, melyekről látja, hogy neki hírnevet, becsületet és dicsőséget szerezhetnek, a többi dolgokban azonban szűkkeblű. Nagyon szeret építtetni. Először ellensége volt államunknak, azután igen jó barátunk lett a scardonei püspök, pápai követ érdeme miatt. Ez utóbbi erősen meggyőzte, mondván, hogy a mi államunk neki nagyon hálás lesz, mint ahogyan a volt esztergomi érsekkel tette, aki améرت nekünk jó barátunk volt, megkapta a mi Uraságunk befolyása révén a konstantinápolyi pátriárkátust.⁵³) Ezért elutazásakor megkérte, hogy mondja meg a mi Uraságunknak is, hogy tartsa meg őt is abban a kegyében, amellyel a volt érseket kitüntette; mert ő mindig kedvezett és kedvezni fog szükség esetén a köztársaságnak, más szavakkal stb. Tehát jó lesz őt megtartani tudni, ha már jóbarátunknak megszereztük. Amennyiben a pápasághoz pénzre van szükség, könnyen meglehet, hogy ő lesz a pápa, mert vagyona több, mint 600 ezer arany tallér.

Azután itt van a kalocsai érsek (Frangepán György), aki observans ferencrendi barát, igen jó ember, s a fegyverforgatásban nagyon serény.

Azután itt van az egri püspök,⁵⁴) fő-kancellár, első püspök, különleges értékű, tehetségű és értelmű ember. Tudós és jó szónok, nagy barátja a mi Uraságunknak. Ő azt mondotta, hogy ajánlkoznék a mi Uraságunknak, nagyon ajánlotta is magát — mondván, hogy mindig a pártját fogta. Ez igaz, mert mindenkor megvédett bennünket ellenségeinkkel szemben. Ez kapzsi ember és kereskedelemmel is foglalkozik. Megkeres 40 ezer tallért évente, ugymint 20 ezret püspökségéből, 10 ezret mint kancellár, 10 ezret kereskedéssel, azután még aranybányáival. Azt mondják róla, hogy kb. 300 ezer tallér készpénze van.

A második a zágrábi püspök,⁵⁵) unoka-öccse a volt esztergomi érseknek, nagyon jóra való ember és nagyon nagy barátja a mi Uraságunknak. Eldicsékszik azzal, hogy katonánk volt Pádova ostrománál

al tempo che li el studavia, e alora l'era ben povero; vero é non de inzegno molto sublimo, ma el pó stare assai bene fra li altri.

Poi li é reverendissimo episcopo Trasilvano. Qual é homo di suprema avaritia e de assai bon inzegno; ma maligna persona, inimico di questo Stado. Non sa far altro che crapular et acumular danari.

Driedo questo é il reverendissimo domino Filippo More, episcopo di Cinque Chiese, assai ben inclinato a la Signoria nostra, ancora che quando l'è ritornato da le sue ambassarie de Venetia sempre si ha lamentato con quelli Signori, che la Signoria l'ha tratato male. Et questo l'intese dal reverendissimo Strigoniensn, reverendissimo Balbo et dal reverendo preposito Statileo, e da molti altri secretari, e questo fa azio altri non li vengi voglia di venir a questa legation; el qual di ordine di quelli signori comprava panni d'oro, di seda e di lana, e quello li costava ducati 100, metteva costarli 140, e cussi ha guadagnato assai in queste ambassarie qui, da ducati 40 milia. E in questa ultima legation compró certe carisee per ducati 8 la peza e le messe ducati 12, per il chè fè gran parole con el prior di la Urana per questo. E homo molto avaro e molto studioso in egregar danari, et se le cosse de Hongaria passerano quiete, si meterà a far mercantie e si farà el più rico homo de Hongaria. E di natura che molto avantà le cosse sue e di quel regno, e va sempre *cum* tachagnarie; ne è di molta verità, nè da confidarsi de lui per esser molto falso e adulator.

Poi li è lo episcopo Varadinense, fu fiol del qu. illustrissimo Palatino defuncto, ben inclinato a questo Stado; ma è pocho existimato per esser da tutti reputato pazzo.

Li è poi lo episcopo de Javarin cancellier grandio di la Regina, de bon inzegno ma tardo, e inimico de venetiani, et molto ne ha straparlato; ma non è più in quella gratia de quel regno, come el soleva esser.

Poi li è lo episcopo Vesprimiense domino Paulo Diaco, quel è stato due volte thesauriero. E mala persona et mendace, non atende mai a promessa ch'el fazi, ma per

abban az időben, amikor ott tanult; akkor még igen szegény volt. Nem valami magasztos szellemű ember, azonban megállhatja a helyét a többiek között.

Azután itt van az erdélyi püspök, végtelenül fősvény, de igen okos ember, ravasz és rosszindulatu, ellensége államunknak. Nem tud mást tenni, mint dárídózni és pénzt harácsolni.

Ezután jön főtisztelendő Móre Fülöp pécsi püspök, a ki igen jóindulattal van Uraságunk iránt, bár amikor visszaérkezett Velencéből, mint követ, mindig arról panaszkodott az uraknak, hogy a mi Uraságunk rosszul bánt vele. Ezt főként az esztergomi érsektől hallotta és főtisztelendő Statileo préposttól és sok más titkártól. Ezt ő azért teszi, hogy másoknak ne jusson eszébe hozzánk követnek eljönni. Ő az ottani urak megbízásából vásárolt arany-selyem és gyapjúruhákat és azt a mi 100 tallérba került, 140-ért számította és ebben a kiküldetésben 40.000 tallért keresett. Ugyanebben az utolsó kiküldetésben vásárolt bizonyos Cariseo-kat, darabját 8 tallérért s eladta 12-ért, ami miatt nagy összeszólalkozása volt a vránai perjellel. Igen fősvény ember, mindig azzal van elfoglalva, hogy pénzt harácsoljon; ha a magyarországi dolgok lecsendesednek, kereskedni fog s így Magyarország leggazdagabb embere lesz. A természetete olyan, hogy a saját és az állam ügyeivel sokat törődik s mindig okvetetlenkedik. Nem igen mond igazat s nem igen lehet benne megbizni, mert nagyon hamis és hízelkedő.

Azután itt van a nagyváradi püspök,⁵⁶⁾ a volt nádornak fia, aki jóindulatu államunkkal szemben. Kevésbé tisztelik, mert bolondnak tartja mindenki.

Azután itt van a győri püspök, a királyné főkancellárja, jótehetségű, de lassu a velenceieknek ellensége és róluk sok rosszat beszél. Azonban most már nem élvezi azt a tekintélyt, amivel ezelőtt birt.

Azután itt van a veszprémi püspök,⁵⁷⁾ Pál deák úr, aki kétizben volt kincstartó. Rossz és hazug ember. Nem tartja be sohasem azt, amit ígér, azonban, hogy

consequir qualche suo intento el tributeria tutti li signori; et è povero et debito, ha impegnato el suo episcopato per ducati 12 mila, però zerca de esser thesauriero un' altra volta per pagar i soi debiti *cum* le intrade dil Re, e facilmente serà facto per quel suo tributar ch'el fa. Ne dirò di altri episcopi inferiori, per esse quelli di pocho valor et autorità.

Hongari in universali sono la pegior generation dil mondo. Non amano nè ex-timano natione del mondo, nepur se amano tra loro. Ogniuno atende al prorio comodo, et robank el publico et poco securano de quello; hanno uno odio et simultà tra loro occulta, che non si potrà credere, e *tamen alternatim* ogni giorno mangiano insieme, che pareno fratelli. Nè una iustitia fanno; non è si grande iniustitia nè iniquitate, che tributando tre o quattro di loro non se obtenisse; non c'è obedientia alcuna; sono superbi et arroganti, et non sciano nè reger, nè gubernar, nè voleno consiglio da cui sa, avanta dori de la cose sue, assai ben prompti ad determlnar, ma ad ezeguir tardissimi, et poche cose se mandano ad executione, salvo che il crapular et robar il publico: a questa cose sono diligentissimi. Li signori sono causa de ogni male, et li nobili, quali sono 43 mila, tieneno le raxon del regno, però sempre sono discordanti, procedono sempre *cum arte*, deceptione et inganni. E bisogna esser ben cauti ad negotiar *cum* loro *et, tu multa in unum colligam*, hongari sono la fece del mondo, e se non fosse tanta bontà et innocentia di quel Re, la Divina iustitia non poria tardar tanto alla destrutione de questi hungari.

Hungaria è uno bellissimo et opulentissimo regno, referto de tutti li beni del mondo. Ha cavalli grossi et lizieri et pedoni in grãndissimo numero, cosa che niuno altro principe ha. De Francia ha

valamelyik célját elérhesse, kész volna megvásárolni az összes urakat; azonban szegény és tele van adóssággal. Elzálogosította a püspökségét 12.000 tallérért, azért várja az alkalmat, míg újból kincstartó lehet, hogy kifizethesse a királyi jövedelmekből adósságait. Valószínűleg újból meg is választják vesztegetései miatt. Más püspökökről, akik keveset számitanak, nem beszélek, mert ezeknek kevés értékük és tekintélyük van.

A magyarok általában a világ legrosszabb fajtája. Nem szeretnek és nem becsülnek egyetlen nemzetet sem a világon s egymást sem szeretik. Mindenki a maga kényelmére gondol, lopják a közt és kevesen törődnek vele. Egymást közt oly titkos gyűlöletet és ellenségeskedést táplálnak, hogy szinte hihetetlen és dacára ennek minden nap váltakozva együtt étkeznek s testvéreknek hinné őket az ember. Nincs náluk igazság és nincsen igazságtalanság, amit — ha hárman négyen fizetnek — ne lehessen kieszközölni. Nincs semmi engedelmesség közöttük, büszkék és arrogánsak. s nem tudnak sem uralkodni, sem kormányozni, sem nem fogadnak el tanácsot olyantól, aki ért hozzá. Mindig dicsekednek saját dolgaikkal, mindig készek valamit megfogadni, de igen késedelmesek a végrehajtásban. Kevés dologgal foglalkoznak, kivéve a dözsölést és a köznek meglopását. Ebben nagyon serények; az urak az okai minden bajnak, a nemesek, akiknek száma 43.000 — tartják kezükben az állami hatalmat. Azonban mindig viszálykodnak egymással, ravaszsággal, tettetéssel és csalással járnak el. A velük való tárgyalásokban igen óvatosaknak kell lenni, „*et ut multa in unum Colligam*“, a magyarok a világnak salakja. Ha nem volna a királynak nagy ártatlansága és jósága, az isteni igazságszolgáltatás nem késhetnék a magyaroknak elpusztításával.

Magyarország nagyon szép és nagyon gazdag állam; tele a földnek minden javával. Nehéz és könnyű lovaik vannak és gyalogosok nagyszámban, amivel semmi más herceg nem bír. Franciaországnak

cavalli, la non ha pedoni, e bisogna ch'ì toglija sguizari o altre gente externe. Le Spagna ha pedoni, non ha tanti cavalli, etc. De virtualie ha grano, vino, animali quadrupedi, aquatili et volatili de ogni sorte abundantissime, ha monti de ogni minera de oro, argento, rame, stagno, piombo, ferro. Hanno *etiam* fiumi in Transilvania che menano oro finissimo, in grani come srogo, ciceri et nocelle, et globi *etiam etiam* grandi che pesano 100 et 200 ducati l'uno, come ho veduto; se ha *etiam* trovato ne le vigne verge di oro finissimo alte uno cubito, *claviculatim* intorte alle vite, et ne ho veduto far anelli de quelle. Et in alcuni loci, pur in Transilvania, ne la terra dove si semena sono harene d'oro. Li è ancora uno Fiume quale dicono che converte il ferro in rame. Questo non è vero, ma ben che'l ferro stato per alcuni giorni in quel Fiume fa una erugine di sopra di vero rame, et raso, il ferro rimane nel colore et prima essentia sua. Si trovano anchora sotto terra molte vene de medaglie de oro et argento però che questa Transilvania *olim* fo colonia *Romanorum* et si chiamava *latine* *Dacia*, e quella che hora è dicta *Dacia* in Fiandra, fu da li antichi dicta *Cymbrica*. Hanno *etiam* monti assai de sale bianchissimo et salgemma, et non lo fano distribuire in li territorii suoi, anzi permete intrare in la Croatia, Schlavonia et Hongaria a li confini de l'Austria, in Moravia et Schlesia et in Bohemia sali externi, *maxime* alemani. Hanno *etiam* cere negre per uso de candele in Transylvania et in Mysia overo Vallachia; la quale cera se fa de uno liquore odorifero come l'olio de saxo che stilla da certi monti in una bassa over laco, et per spatio de tempo se indurise come cera, e questo liquore è una specie de bitume dicto da li auctori *asphaltum*. Una altra cosa notabile et degna de intelligentia ho veduto in Hongaria, apresso una città che si chiama Bagna per andare in Transilvania,

vannak lovai, de niñcsenek gyalogosai és így kénytelen svájciakat és más idegeneket fogadni, Spanyolországnak sok gyalogosa van, de nincs ugyanannyi lova. Élelmisszerekből Magyarországnak van: buzája, bora, állatok: négylábuak, víziállatok, kétlábuak nagy számban és mindenféle fajtában, hegyei tele vannak mindenféle érccel, arannyal, ezüsttel, rézzel, ónnal, ólommal és vassal; folyói is vannak Erdélyben; amelyekben igen finom aranyat lehet találni, cirokmag, borsó és mogyoró-nagyságú szemekben és olyan nagy tömbökben is; amelyeknek sulya kitesz kb. 100 és 200 tallért, amint magam is láttam. Találtak a szőlők között olyan rudakat, amelyek karvastagságúak és hosszúságúak voltak, körülcsavarva szőlőtökére, és láttam, hogy belőlük gyűrűket gyártottak. Egnéhány szántóföldön — Erdélyben — aranyhomok van. Ott van egy folyó még, amelyről azt mondják, hogy a vasat átváltoztatja rézzé. Ez nem igaz, azonban ha a vas pár napig abban a folyóban áll, igazi rézből való rozsdát vesz fel; ha ezt lekaparják róla, a vas eredeti színét és minőségét kapja vissza. Található még a föld alatt sok érc, arany és ezüst érmekkel, mert Erdély a multban római kolónia volt és úgy hívták latinul, hogy Dácia. Az, amit most Flan-driában hívnak Dáciának azt a régiiek (*Dacia*) *cymbrica*-nak hívták. Sok hegyük is van szép fehér sóból és sókristályból, de nem osztják szét saját területeiken, hanem megengedik, hogy Horvátországban, Szlavoniában, Magyarországon és az osztrák határ mentén, Morvaországban, Sziléziában és Csehországban külföldi sófogyasszanak, különösen németek. Van fekete viaszuk, melyet gyertyának használnak Erdélyben és Mysiában, azaz Oláhországban; mely viaszt illatos folyadékból készítik, mely mint a kőolaj, bizonyos hegyekből csepeg horpadásokba vagy tóba. Ez bizonyos idő múlva megkeményedik, mint a viasz. Ez a folyadék szurokhoz hasonlatos, amelyet készítői *asphaltum*-nak hívnak. Egy második nevezetes és tudni érdemes dolog, amit Magyarországon láttam egy Bánya nevű község közelében, az Erdély felvezető

una fonte de certa aqua de colore, gusto et sapore preciso come vino bianco garbo, et fumosa da inebriare, et la beveno come vino et la chiamano la fonte del vino, et se io non l'avesse veduta et gustata, non haria mai creduto a Plinio quando de simil fonti ne fa mentione.

El re de Hongaria, quando questi tutti beni ditti di sopra fusseno coniuncti ad una unione, concordia et obedientia, et che se volesseno attender al ben publico, poteria far assai tanto quanto Principe del mondo, et defenderse valorosamente, anzi superare lo inimico; ma non li è ordine dipoter guerizare però che'l danaro publico non c'è, e nel privato assai, ma non voleno dar fora. Conclude: se'l Turcho non farà altra impresa contra Hungaria, hongari se contenterano star così e non farano exercito. E quando ben turchi venissero, forse loro non se defenderiano per le tante discordie vi sono, et in Bohemia per la mala contenteze che hanno del rezimento del ducha Carlo de Schlesia per questa Maestà posto locotenente in Bohemia, et hongari, si non fusse che hanno speranza expeditione universale, i haveriano facto pace con il Signor turcho. Unde hanno destinato il reverendo episcopo Scardonese orator suo a tutti li principi christiani, et *praecipue* a la Signoria nostra, de li favori di la qual più ne fanno existimatione che di tutto il resto di la christianitate, ad protestarli che se la non li aiuterà i farano ancora loro pace, senza dir altro, dandoli il transito a danno et exilio de qualunque si sia.

De la pace facta per la Signoria nostra con el Signor turcho, quando turchi veneno a la obsidione di Belgrado, disseno che i venivano, essi hongari, perché venitiani haveano facto pace *cum* el Signor turco; et li fo negato fino se have poi l'avisò di la conclusione di dicta pace. Et loro diceano saper la Signoria mandava orator al Turcho. Li era risposto si faceva *de more*

ulon van: kuf, melyből bizonyos színes viz folyik, ize épolyan, mint a jóízű fehér boré, gőzölög, hogy az ember megrészegszik tőle. Borkutnak hívják, mert úgy isszák, mint a bort. Ha nem láttam és nem izleltem volna sohasem hittem volna Pliniusnak, amikor ilyen kufáról tesz említést. A magyar király mindezeket a javakat, amelyekről beszéltem egyetértéssel és engedelmességgel összegyűjthetné; ha a közjóra ügyelnének, akkor löbbit tehelne, mint más fejedelmek. Hősiesen védelmezhetné magát, sőt még le is győzhetné az ellenséget. De itt nincs olyan rend, hogy háborút lehessen viselni, mert a közpénz hiányzik, magánpénz azonban sok van, csakhogy ezt nem adják ki. Összefoglalva: ha a török nem fog új vállalatba Magyarország ellen, a magyarok ebbe belenyugszanak és nem fognak sereget szervezni, ha pedig a törökök jönnek, lehetséges, hogy nem fognak védekezni a sok viszálykodás miatt. Csehországban Sziléziai Károly kormányzása miatt a nép nagyon el van keseredve. Ezt a herceget a magyar király nevezte ki. A magyarok, ha nem reménykednének egy általános expedícióban, békét kötöttek volna a törökkel; e miatt elküldték a scardonai püspököt mint saját követüket, az összes keresztény fejedelmekhez, de különösen a mi Uraságunkhoz, melynek kedvezésére jobban adnak, mint az egész keresztény világra együttvéve. Azt az üzenetet küldötték el vele, hogy amennyiben nem segítenek nekik, ők megkötik a békét a törökkel és megengedik nekik, hogy Magyarországon keresztülvonuljon, nem törődve azzal, hogy kit fog megtámadni, kinek okoz károkat.

Amikor a mi Uraságunk békét kötött a török Urasággal s amikor ezek Belgrád ostromára jöttek, azt mondták a magyarok, hogy azért jöttek (a törökök), mert a velenceiek békét kötöttek velük; ezzel szemben letagadták a dolgot mindaddig, míg a békéről tudomást nem szereztek. A magyarok azt mondták, hogy tudják miszerint a mi Uraságunk a törökhöz követet küldött. Azt válaszolta nekik (Massaro) hogy ez azért történt, mert az a szokás,

per alegrarsi con lui, et se era pace non bisognava mandar orator a farla; con altre parole longamente scripte di questa materia per excusatione di la Signoria nostra, qual havea tanto haver in Syria, Egypto et in Constantinopoli et tanta convicino con esso Signor turco, però li era forzo star in pace con lui; et che non era ubligation di farli intender a essi hongari voler far pace, perché quando loro feno le trieve per tre anni con el Signor turcho padre di questo, le fece senza farlo intender a la Signoria nostra.

Li foro *etiam* poste nella mente molte false calunie per alemari contra questa innocentissimo Stato *videlicet* che questo Signoria havia excitato turchi contra quel regno di Hongaria, e dato soccorso di galie e polvere et bombarde, et questi per divertir la guerra feva la Cesarea Maestà a francesi et *etiam* havia mandato veneno a l'Orator nostro de li per venenar il Re et quelli signori; per modo che l'Orator et esso secretario erano minazati da hongari su la vita. Hor esso secretario andò a caixa di tutti quelli signori per timoverli di la mente tal vane et temerarie calumnie aliene di ogni verità, et a farli conspicua la sincerità nostra verso quella Maestà con altre parole come in ditta scrittura apàr, dicendo che tal parole è di maggior nocumento a loro seminate da malevoli che a la Signoria nostra, però che risultavano do mali: uno debilitavano l'animo di soi subditi, perchè vedendo hongari esser soli e derelicti da venetiani e desseno auxilio al Signor turcho fariano deditione; l'altra che tal fama inanimava più lo inimico, vedendo hongari esser abandonati da venetiani, e si'l fusse ben vero, come savii no lo doveriano dire. Et cussi parlò esso secretario un giorno a quel Serenissimo re *pleno Consilio* occorrendoli andar a parlar contra le querelle de clisani, che essi rimaseno confusi et

hogy barátságban éljünk velük. S ha már béke lett volna, nem kellett volna követet küldeni, aki megkösse. Más szavakkal hosszsan megírtam ezeket. Hogy Uraságomat védjem, elmondtam, hogy annak olyan sok mindene van Szíriában, Egyiptomban és Konstantinápolyban és oly (szoros) szomszédsága van a törökkel, hogy e miatt is kénytelen vele békében élni; másrésztől nem köteles a magyaroknak megmondani, hogy békét akar, mert amikor ők egy 3-éves fegyverszünetet kötöttek a jelenlegi török Uraságnak apjával, akkor Uraságunknak nem jelentették.

A németek részéről ellenünk, a mi legártatlanabb államunk ellen sok hamis vádat emeltek, s ezek: a mi Uraságunk ingerelte a törököket a magyarok ellen és segített nekik hajókkal, löporral és mőzsarakkal s ezt azért, hogy a háborút, a melyet a császári fenség vívott a franciák ellen, ellensulyozhassa; azután hogy mérget küldött a követünknek, hogy megmérgezze vele a királyt s az urakat. Ezért a magyarok a követ és titkárja életét fenyegették. A titkár ezért elment minden úrnak a házába, hogy eloszlassa mindezeket az üres és vakmerő vádatokat, melyek egészen kívül esnek az igazságon s hogy bebizonyíthassa őszinteségünket a királlyal szemben; más szavakkal, mint a hogy az említett levélből kivehető, azt mondta, hogy ezek a rosszindulatu emberek által terjesztett vádak nekik többet ártanak, mint a mi Uraságunknak. Két baj származnék belőlük. Először is: meggyengítenék alattvalóik bátorságát, mert látván, hogy a magyarok egyedül vannak a velenceiektől elhagyatva, mely utóbbiak a töröknek segítettek, megadnák magukat a töröknek; a másik baj, hogy ez a hír még jobban felbuzdítaná az ellenséget, látva, hogy a magyarokat a velenceiek elhagyták. Így, bárha igaz volna is ha bölcssek akarnának lenni nem szabadna beszélniök róla. S eképen beszélt egy napon a királynak egy teljes ülés alkalmából, minhogy a klisszaiak visszálykodása ellen is kellett beszélnie ezen a ülésen; ezek (az urak) összezavarodtak és meg-

aguzati. Et uno solo, qual fu el magnifico Andrea Bathhor, disse che molti lo iceano; al quale dissi che domandasenoa quanti delatori se dvoleano star meco in prigione, et Soa Maestà facesse inquisitione di la verità et trovando la Signoria in *ipso crimine* lo facesse decapitare, si non che facesse decapitare loro; per il chè tutti li disseno li prestava summa fede et non voleano creder et rimaseno satisfati. Parimente fiorentini suggerivano ogni male, *praecipue* uno Rasone Bontempo fiorentino qual levò assà columnia contra il magnifico Orator, contra ogni verità, Quando vene poi il reverendo Scardonense in Hungaria et Bohemia fece bon officio; al quale indubia fede li fu prestata.

Et tornati di Bohemia in Hongaria, tutti latravano contra de nui et *praecipue* lo illustrissimo Palatino, dicendo: „Che vole dire che vui venitiani non havete soccorso a Rhodi?“ Lui li rispose: „Che vol dire, che vui hongari non havete soccorso a Belgrado che era vostro?“ Dicendo venitiani non hanno soccorso Rhodi per non perder il Stato suo, che poi se ne rideria di loro, et che in concistorio fo tratato che principe dovea soccorer Rhodi, e fu dicto per alcuni cardinali, vinitiani, per haver l'armata in pronto; et li fu risposto per il reverendo orator dil serenissimo re di Polonia, che venitiani non doveano soccorer per haver sì lungi contermini con il Signor turco, e *quam primum* se dimostrasseno inimici suoi in un tratto el toria Cypro, Canadia e tutto il resto di la Grecia e la Dalmatia, e sariano soli in tanta guerra; e meglio era a conservar questo Stato: aziò che a suo locho e tempo quando bisognasse potesseno pigliar le arme insieme con li altri a defensione di la christiana republica, e si dovea soccorer per il Pontefice, Cesarea Maestà, et Cristianissima Maestà et serenissimi re di Anglia e Portogallo, qualli tutti pono far armada et non pono perder cosa alcuna *cum* turchi,

hökkentek; és csak egy, vagyis nagyságos Báthory András mondotta, hogy sokan beszélnek ilyesmit... Ennek megmondtam, hogy kérdezzék meg a hamis vádak terjesztőit, vajjon akarnak-e velém együtt börtönbe kerülni: a király pedig nyomozzon az igazság után, amennyiben a velencei Uraságunkat találná bűnösnek, őt (a litkárt) fejezzék le, ha pedig nem, akkor őket (a besugókat). Erre mindenki azt mondta, hogy teljesen megbiznak benne, hogy nem akarnak többé hinni a hazug híreknek; és ebben megnyugodtak. Még a firenzeiek is rosszakat sügdostak, különösen Rasone Bontempo nevű firenzei, aki sok rágalmat terjesztett a követ ellen minden igazság ellenére. Mikor azután a scardonei püspök Magyarországon és Csehországban eljár (Velence ügyében), föltétlen bizalomban részesítették. Visszérkezvén Csehországból Magyarországra, mind ellenünk uszított s különösen a nádor, mondván: „hogy lehet az, hogy ti velenceiek nem segítettétek Rodust?“ — Ő így válaszolt: hogy lehet az, hogy ti magyarok nem segítettétek Belgrádot, „amikor: az még a tiétek volt?“ — Elmondta, hogy a velenceiek azért nem segítették Rodust, hogy saját államukat el ne veszítsék, mert azután nevettek volna rajtuk. Az egyházi tanácsban beszéltek arról, hogy a hercegnek (Doge) segitenie kell Rodust. Néhány velencei biboros kijelentette, hogy serege készen áll. Válaszképen kapták a lengyel király követétől, hogy a velenceieknek nem kell segiteniök, mert az ő országuk annyi helyen határos a törökkel, s mihelyt ez ellenségnek hinné őket, rögtön elfoglalná Cyprust. Candiát és egész Görögországot és Dalmáciát és egyedül maradnának ekkor a háboruban... Továbbá, hogy jobb megtartani ezt az államot, hogy ha majd idő és alkalom adódnék, együtt foghassanak fegyvert a kereszténység védelmére. Segítség várható a pápától a császári fenségtől, a legkevesztényebb királytól és a fenséges angol és portugál uralkodótól, akik képesek mind flottát kiállítani és nem veszíthetnek semmit a törökkel szemben, mert

per non haver confini con loro. E cussi fu deciso che venetiani non doveseno loro soccorrer Rhodi, ma li altri tutti principi ben fosseno tenuti a soccorrerlo: et cussi questi hongari restono quieti et satisfati, diceano haveamo regione.

Poi vene il reverendissimo Legato cardinal di la Minerva in Hongaria, ovvero chiamato di san Sisto, *cum* summo honore, et alegramente ricevuto per il ducati 50 mila el portava. Homo molto da bene e de una bona vita. E de li a pochi giorni quelli signori hongari li dimandorono li ducati 50 milia, perchè haveano facto disegno con quelli pagar il debito di ducati 65 milia che ha il Re al suo thesaurario. Esso Legato li risposa che 'l non potea dari, per haver *in mandatis* dal Pontefice di spenderli *in congregando exercitu*, et li monsrò la commissione; et poi che quelli signori videno non poter subtraherli quelli danari da le mano, non lo hanno cosi grato.

Di la meritissima creazione di Vostra Serenità tutti universalmente amici et inimici ne hanno sentito singular satisfacione e contento, e hanno pronosticato che quella serà Imperatore generale di lo exercito marittimo di tutta la Christiana in questa futura expeditione.

De la pace et confederatione tra la Signoria nostra et la Cesarea et Catholicā Maestà conclusa, pochi hongari l'anno hauta grata, dicendo si havea fatto male a rompere la fede a Franza e adherirsi a questi imperiali governi, e non hanno fondamento da subsister e che non li teneriano fede. Si scusò La Signoria per esso secretario, dicendo che la confederation si havia col re Crhistianissimo se intendea durar fino esso Re avesse a far nel castel de Milan, qual perso, *immediate* cessava la obligatione. E più volte quella havia protestato al Re venisse a recuperar Milano, altramente la componeria le cose sue con la Cesarea Maestà. Et che questa pace era stá fatta, stimolata dal Pontefice etc.

Dil serenissimo Ferdinando, Pè assai temuto, ma mal voluto et odiato, non *solum* da li subditi soi ma *etiam* da tutti li alemani, si per haver facto decapitar diece

országuk nem határos vele. Így hát eldöntötték, hogy a velenceieknek nem kell Rodust segíteniök, de minden más herceg köteles megsegíteni. Így a magyarok megnyugodtak, megelégedtek s elismerték, hogy igazunk van.

Azután jött di Sopra Minerva érseke, ⁵⁸⁾ követ Magyarországba, akit di San-Sistonak is hívtak; nagy becsülettel fogadták az 50.000 tallér miatt, amit hozott. Igen jóra való, jóéletű ember. Pár nap múlva a magyar urak kérték az 50.000 tallért, mert azt tervezték, hogy ebből fogják a 65.000 talléros adósságot fizetni, amivel a király a kincstartónak tartozik. De a követ azt mondta, hogy nem bírja odaadni, mert megbízása van a pápától, hogy ezt „*in congregando exercitu*“, kell elköltenie; s megmutatta, az írásos megbízást. Amióta látják azok az urak, hogy ezt a pénzt nem tudják tőle megkapni, nem oly kedves többé előltük.

Fenséges Uramnak megérdemelt kinevezetése fölött mindenki általánosan különleges megnyugvást érzett, barátok és ellenség egyaránt. Megjósolják, hogy Fenséged vezére lesz az egész kereszténység tengeri haderejének a jövődő vállalat alkalmával.

A mi Uraságunk és a császári fenség között létrejött szövetség kevés magyarnak tetszett, mert azt mondták, rosszul tettük, hogy a franciákkal szakítottunk és ezekhez a császári hatalomhoz csatlakoztunk: és nincs sok reményünk, hogy ez tartós lesz, mert ezek nem lesznek hűségesek hozzánk. A titkár mentegette Uraságunkat, mondván, hogy a legkeresztényebb királlyal kötött szövetségnek tartani kell mindaddig, amíg a király Milanóval van elfoglalva; mihelyt ez elvész, egyszerre minden kötelezettség megszűnik. A velencei uraság figyelmeztette a királyt, (a franciát) hogy foglalja el újból Milanót, mert különben ügyeit a császárral köti össze; ezt a békét megkötötték a pápa ösztönzésére, stb.

Ami a felséges Ferdinándot illeti, ⁵⁹⁾ nagyon félnék tőle, nem szeretik és gyűlölik nemcsak a saját alattvalói, hanem az összes németek is, részben mert lefejeztetett tized

de li primi baroni de Alemagna, come per la sua superbia e tirania, che l'ha imposto tante graveze che li populi lo maledicono per tutto. Ha imposto uno quarto de ducato per casa, per cadauna persona carantani 3, per cadaun famiglia carantani 2, per ogni massara 2, per ogni hosto 4, per cadauno frate et prete 1. E inimicissimo di questo Stado et molto cupido de dominar e de farsi grandio. Voria se 'l potesse dominare il cielo et la terra. E piccolo di persona et non bello; tiene sempre la bocha aperta, non è molto liberale, vindicativo a li sui inimici; el perseguita Martin Luthero e li populi se la pigliano per esso Luthero, el quale ha facto in una cità dicta Vitimberg, che tutti li preti han preso moglie.

Questi alemani signori et populi sono odiati et da polani et bohemi; li quali polani et bohemi sono amicissimi di questo illustrissimo Stado; ma hongari sono inimici nostri, come quelli che odiano tutte le natione del mondo, ma li più savii è amici e li più grandi e potenti e de magior autorità de quel regno.

A Buda è la pestilentia, grande al mio partir, et ne morivano da 40 in 50 al giorno.

A Vienna *in itinere* vidi il magnifico cavalier domino Antonio di Conti. Andava orator di la Cesarea Maestà al ducha di Moscovia, per tentar *cum* el mezo del ditto. Ducha de excitar tartari a romper guerra al Signor turcho.

Haveria possuto referire di le altre cosse assa' et de Hungaria et de Bohemia; ma per non esser longo me ho ristretto, resecando *praecipue* quelle cose che tante volte le Serenità Vostre ha udito et inteso da li suoi oratori, et però ho voluto far fine afermando a quella, che tutto quello che ho dicto è la pura verità. Gratie.

Cuius humiliter me commendo.

Datoe Cuniani, die 5 octobris, 1523.

E. S. V.

Servus fidelis

FRANCISCUS MASSARIUS,
secretarius clarissimi Oratoris apud serenissimum regem Hungariae.

a német első bárók közül, részben gőgösége és zsarnoksága miatt, mert annyi adót rótt ki, hogy a nép mindenfelé átkozza. Kivetett $\frac{1}{4}$ tallért minden házra, $\frac{3}{4}$ -et minden emberre, minden szolgára $\frac{2}{4}$ -et, minden gazdasszonyra 2-t, minden kocsmárosra 4-et, minden barátára és papra 1-et. Nagy ellensége államunknak és hő vágya, hogy uralkodhassék és nagygyá legyen. Uralkodna, ha telhetné az ég és föld fölött. Termetre kicsi és nem szép; száját mindig nyitva tartja. Nem valami bőkezű, ellenségeivel szemben bosszúálló. Luther Mártont üldözi, a nép pedig Luther mellett van, aki egy Wittenberg nevű városban megházasította az összes papokat.

Ezeket a németeket, úgy az urakat, mint a népet a magyarok, a csehek és lengyelek egyaránt gyűlölik. A csehek és lengyelek nagyon nagy barátai a mi államunknak. A magyarok azonban ellenségeink, mert ők a világ minden nemzetét gyűlölik; de az okosabbak és azok, akik a legtöbb tekintéllyel bírnak köztük... szeretik államunkat.

Budán pestis-járvány van s oly nagymértékű, hogy amikor eljöttem, naponta 40—50-en haltak meg.

Bécsben, utazásom alatt láttam Antonio di Conti lovag urat. Követnek ment a császártól a moszkvai herceghez, hogy megpróbálhassa e herceg befolyása révén a tatárokat rávenni a török elleni háborúra.

Birtam volna még igen sok más dologról beszámolni, úgy Magyarországot, mint Csehországot illetően, de hogy ne legyen nagyon hosszú, ennyire szorítkoztam, elmellőzvéni különösen azokat a dolgokat, amiket a Fenség már annyiszor hallott volt követjeitől. Ezért hát befejezem azzal, hogy mindaz, amit mondtam, tiszta igazság. Gratie.

Cuius humiliter me commendo.

Conegliano 1523. október 5.

E. S. V.

Servus fidelis Franciscus Massarius;
secretarius clarissimi Oratoris apud serenissimum regem Hungariae.

Vincenzo Guidoto jelentése 1525-ből^{*)}

Parmi poter judicar, Principe Ser, che per il tempo mesi 23 in circa sum stato in nome de la Ser v. suo fidelissimo secretario appresso il ser Re da hungaria, Jo per continue lettere mie hauer assai sufficientemente cum la solita mia summissione significato et dichiarito alla Celsit, v, li andamenti de quelle cose, secundo che per li. tempi le sono achadute, fino alli 9. del mese de Luio preterito che furono le ultime mie lettere li scripsi allora; dissolta la dieta fo facta per li Nobeli del regno nel loco de ottua, per lequale reuerentemente li significai tutto quello io cum ogni diligentia puoti intender de la cose et capituli facti et conclusi in quella cum mandarli per Capita la nota de tutti, per forma, che el me pareria uno cosumar tempo, cum tedio di la Exc. v. deuenir ad replicatione de li dicti progressi, pero da me serano pretermessi, et solum cum la reuerentia mia consueta dinotero a quella, quello e occorso et pervenuto ad notitia mia digno da sua Intelligentia dappoi la prefata dieta, imo la partita da quell Serma M^{ta} quale fo alli 25. del mese de luio passato. Dissolta la Dieta da ottua, la R. M^{ta} et tutti li signori del regno si ecclesiastici, come seculari ritornerono a buda. Et il terzo jorno da poi vene etiam il pallatino novo D. Stephano verbecio nobile del regno ma non pero pro tale nobilita in predicamento di esser idoneo ad tale titulo de pallatino,

Fenséges Herceg, azt hiszem, hogy azon, mintegy 23 hónap leforgása alatt, amidőn Méltóságod nevében. mint igen hűséges titkára, Magyarország felséges királyánál voltam, állandóan küldözgetett leveleim által szokott tisztelettel értesítettem és felvilágosítottam Magasságodat ama dolgok folyásáról, amint azok időközben megtörténtek. Elmult július hó 9-ig, amikor is utolsó leveleimet irtam; miután a nemesek által alakított tatai⁶⁰⁾ országgyűlés feloszlott, róla mindazt, amit szorgalmas utánjárással meg tudtam érteni az ott történt dolgokból és az ott létrejött határozatokból, tiszteletteljesen megjelöltem; és elhatároztam, hogy elküldöm per capita mindennek a jegyzékét, mert szószerint idézve időveszteség volna és Fenségedet untatná az elmondottak megisméltése; ezért ezek általam elhagyatnak és szokott tisztelettel csak azt fogom megjelenteni, a fenntemlített országgyűlés óta, ami végbement, tudomásomra jutott és méltó arra, hogy Ön értesüljön róla egészen a királyi felségtől való elutazásomig, mely elmult július hó 25-én történt. Mikor a tatai országgyűlés feloszlott, a királyi felség és a királyság összes urai, mind az egyháziak, mind a világiak visszatértek Budára. Harmadnapra rá megjött az új nádor is, Verböczy István úr,⁶¹⁾ a királyság nemesese, aki azonban nem címzetes nemességénél fogva lett a nádor méltóságra alkalmas,

^{*)} Közölte először Fr. Firnhaber: Vincenzo Guidotos Gesandtschaft am Hofe König Ludwigs von Ungarn, 1523—1525 (Quellen u. Forschungen zur vaterländischen Geschichte Literatur u. Kunst, Wien 1849. 66—138 I.)

quantunque sia doto sagace et astute molto, Per dar principio da mandar ad executione la deliberatione facta in la sopradicta dieta, et reduci tutti li signori in castello al loco solito, Ne era etiam il pallatino deposto, quale se pose ad seder al loco suo, et il pallatino nouo electo volendo procederlo deuenere in parole tra loco suo, et il pallatino nouo electo volendo procederlo deuenere in parole tra loro dicendo il pallatino vecchio alla R. Ma^{ta} et al Consiglio, che non li essendo sta dichiarita la causa de la depositione sua da tale dignita, dimandaua di questo Iudicio non possendoli questo esser denegato per le constitutione del regno, nel qual Iudicio, se sera dichiarita causa sufficiente alla Maesta sua de esser deposto, chel cederia, se veramente non, chel non douea esser cossi vergognosamente privato del honor et titulo suo. Il pallatino nouo rispondeua dicento, quelli, che te hanno electo duo volte pallatino, te hano etiam deposto, et me hano electo. Yo non ho ad cercar altro ne assignarte causa alcuna, per la quale siano deuenuti ad quello effecto, va ad loro et fa, che quelli te la dichiariscano, et il pallatino vecchio replicando, chil Iudicio per lui rechiesto non li deuea, ne poteua esser denegato, et che quello voleua ad ogni modo per li ordini del regno, che cossi li concedeuano. Stavano in questa et simile altercatione, per modo, che et la Maesta Regia, et tutti li Segnori se leuorono dal loco doue erano reduci, et chi in vno, et chi in vn altro loco del pallacio andorono, lassando ambi essi pallatini in simile loro altercatione, cargandose l'uno l'altro da diuerse Injurie. Steteno forsa 5, in 6 jorni in simile altercatione non volendo l'uno pallatino ceder all'altro, nel qual tempo, il Rev, Strigon. et

hanem azért, mert tanult. okos és nagyon ravasz. Hogy a fentemlitett országgyűlés határozatainak végrehajtását megkezdjék, az összes urakat a kastély szokott helyén összehívták. A méltóságától megfosztott nádor⁶²) is itt volt s midőn helyére le akart ülni, az ujonnan megválasztott nádor őt követvén, szövetségbe keveredtek, mivel a régi nádor azt mondta a királyi fenségnek és a tanácsnak, hogy miután nem magyarázták meg neki méltóságáról való lemondatásának okát, kérte annak megokolását; és mivel a királyság alkotmányánál fogva ez nem volt megtagadható, ő csak akkor enged, ha ebben a megokolásban elég alap van ahhoz, hogy méltóságától megfosztassék; ha azonban nincsen, akkor nem szabad ilyen szégyenteljes módon rangjától és címétől megfosztani. Az új nádor válaszolt, mondván: „akik téged kétszer nádorrá választottak, most téged mellőztek és engem választottak meg; én nem kutatok mást, sem nem jelölöm meg neked azokat az okokat, melyek ezt a hatást kiváltották; menj hozzájuk és magyaráztasd meg magadnak.“ A régi nádor azt felelte, hogy az általa kívánt megokolás nem volt megtagadható tőle, és hogy ezt a királyság törvényei szerint mindenáron így kívánja, mert azok azt így írják elő. Ilyen és ehhez hasonló vitában álltak, ugyannyira, hogy a királyi felség és az összes urak felkeltek arról a helyről, ahova összeültek volt és ki a palota egyik, ki a másik részébe ment; mindkét nádort, akik különböző sértegetésekkel illették egymást, vitatkozni hagyták. 5—6 napig vitatkoztak így, nem akarván egyik a másiknak engedni, mely idő alatt az esztergomi érsek és

alcuni altri de essi signori interpostoci, feceno quietar al quanto il palatino deposto quale se parti da budalassando il novo palatino, il quale partito pricipiarono ad redur il consiglio, et per executione, da quanto era concluso in la Dieta, feceno li 8 nobeli, che habino ad interuenir ne li Consigli regii, li quali quasi tutti sono amici deuoti et parlisani del lilo vayuoda da Transilvania nominato Iuane da Zapolya perpetuo conte da Sepusio, vayuoda vts. Dapoi deuenero ad electione de vno Thesaurario, et eleseno vno nominato Iuanne doci, familiar et seruo del prefato vayuoda, quale va disponendo la cosa al proposito suo, per poter mandar ad executione lo obiecto suo da farsi Re da hungaria, alche aspira cum tutti li sui spiriti, secundo mi ricordo hauer per mia dinotato mea solita reuerentia alla Celsitudine vestra. Questo tole vayuoda e persona, che se ha conciliato alle voglie sue vna gran parte de la nobilita del regno, et maxime de li poueri, che sono per la major parte, per hauer lui grande quantita de denari si per esserli sta lassata dal patre suo, quale fo Thesurario del regno alli boni tempi, es stete longamente nel officio, nel quale aquisto molto et molto peculio, si etiam per hauer aquistati poi lui et vno suo fratello menor non poca summa, et va acquistando continuamente quelle, suo fratello se nomina zorzi pur conte perpetuo de sepusio, il primo e de eta de anni circa 34, il secundo de circa anni 28, in questa actione loro molte fiata venne a me diuerse persone nomine regio, dimadandome, se io hauea hauta risposta da la Celsitudine v. de la partita mia da qui, et respondendoli per la verita, nulla hauer hauta, ma che la non poteua ragioneuolmente tardar non

egy néhány más úr közbelépett és valamelyest lecsendesítették a letett nádort, aki az ujat otthagyván, elutazott Budáról. Amint ez elutazott, megkezdték a tanácskozást, végrehajtván azt, amit az országgyűlésen elhatároztak; megválasztották a nyolc nemest, akik a királyi tanácsban részt vesznek.⁶³⁾ Ezek majdnem mind kész barátai és párthivei Erdély méltóságos vajdájának, akit Szápolya Jánosnak, a Szepesség örökös grófjának, vajdának stb. hívnak. Azután rátértek egy kincstartó választására és megválasztottak egy Dóczi János nevezetűt; ez rokona és hűbérese a fentemlített vajdának, aki saját belátása szerint úgy intézi a dolgokat, hogy tervét végrehajthassa, t. i., hogy Magyarország királyává választassa magát, mire minden erejével vágyakozik, amint azt szokott tisztelettel Méltóságodnak már megjelöltem. Ez a bizonyos vajda olyasvalaki, aki megnyerte magának a királyság nemességének nagy részét és leginkább a szegényeket, mivel neki igen sok pénze van, részben onnan, hogy atyja a királyság kincstartója volt a jó időkben és sok ideig viselte hivatalát, melyben sokat és nagymennyiségű pénzt szerzett és ráhagyott; részben onnan, hogy ő is meg öccse is nem kis mennyiségű összeget szereztek és még mindig szereznek. Testvérét Györgynek hívják és szintén a Szepesség örökös grófja, az elsőnek kora kb. 34 év, a másodiké kb. 28. Ebben az ügyükben különböző személyek jöttek hozzám a király nevében, kik azt kérdezték, hogy kaptam-e levelet Felsőgedtől elutazásomat illetőleg. Én igazság szreint válaszoltam, hogy nem kaptam semmit, de hogy előreláthatólag nem késhet az ér-

me diceano altro, et cossi scorrendo fino alli 9. del mese de luio preterito mi soprajunsero le lettere di la sublimita v. de 23. Iugno a me gratissime, che me concedevano licentia de repatriar. Ilche hauto me conferiti al R. Strigoniense pregando sua Signoria, li piacesse, constituir cum la R. M^{ta} il jorno de la audientia mia, per hauer haute lettere da la Celsitudine v.; mi promesse di farlo, et che me lo faria assaper, ilche expectando et sollicitando de di in di, me dedusseno 12 zorni fino alli 21. del mese de luio passato ad poter la hauer, et cio per le loro differetie gia narrate, che non se reduceano in Consiglio, et il re se staua in camera, ouer andaua ad vno suo loco vicino ad piacer. Il sopradicto zorno de 21. dicta M^{ta} R. mando per il R. D. Statilio preposito vesprimiense, secundo il loro solito, et andato in castello ritrouai dicta M^{ta} cum li R. Episcopo Transilvano, R. quinque ecclesiense, li Magnifici D. Francisco Bathiani, Turzo, et alcuni altri, fui alla qual facta debita Reuerencia sotto conueniente forma, significai io hauer hauta grata licentia da la Sublimita v. de repatriar, possa che cosi li hauea piuzuto, chiededoli venia di partirme, affirmadoli che la Eccellenza v. verso lei et tutto il regno suo sempre seria di quella mente et animo, che la e stata per passato cum li sermi predecessori, et sermo genitor precandoli prosperita, felicità, et augumento del stato suo contra infideli et pregandola se degnasse proueder, che securamente io potesse passar per il regno suo; la Maesta sua me fece responder per il Reuer. Episcopo Transilvano prefato in quella forma che chiaramente la sub^{ta} v. poteua veder. et cognoscer la

tesitès. Ők nem mondtak mást. Így telt az idő elmúlt július hó 9-ig, amikor megkaptam Magasságodnak számomra oly kedves június 23-ki leveleit, melyek a hazatérést számomra megengedték. Amint ezeket megkaptam, a Főtiszt. esztergomi érsek urhoz fordultam, megkérvén Uraságát, hogy sziveskedjék megjelölni kihallgatásom napját a királyi Felséggel, mivel Magasságodtól levelet kaptam. Izérte, hogy megteszi és velem tudatni fogja. Ezt várva és napról napra sürgetve 12 nap telt el, elmúlt július 21-ig, amikorra megkaptam; és ez a már említett vizálykodásaik miatt volt így, amelyek a tanácsban sem simultak el. A király pedig vagy a szobájában volt, vagy egy közeli üdülőhelyére ment. A fentemlített 21-iki napon a királyi fenség Statilio. Főt. veszprémi prépost utján szokás szerint elhivatott és a palotába menvén ott találtam a királyi fenséget, a Főtiszt. erdélyi és Főtiszt. pécsi püspökkel és Bathiányi Ferenc őnagyságával, Turzóval és néhány más urral. Az illő formában üdvözöltem, azután megjelöltem, hogy Magasságodtól ama kegyelmes engedélyt kaptam, hogy hazatérhessek: így teszését elnyervén utazási engedélyt kértem, biztosítván őt arról, hogy Magasságod iránta és egész királysága iránt oly lelkülettel viseltetik, mint a multban az elődökkel és atyjával szemben; egészséget, boldogságot, a hitellenekkel szemben birodalmának növekedését kértem, kívánva, hogy méltóztassék úgy intézkedni, hogy biztosan haladhassak át királyságán. A király az előbb említett Főtiszt. erdélyi püspökkel válaszoltatott abban a formában, amelyről Magasságod láthatja és megismerheti listán

licentia a me data non esser processa da la mente et volunta di quella, per hauer hauto tenir, et cossi esser per continuar la celsitudine v. et quello Excellentissimo stato sempre nel numero de li sui boni amici, per il qual la era per far in ogni tempo quanto la cognosca esser ad suo commodo et hono, et che tale licentia non procedesse dal animo suo, ma che la fusse sta forzata ad farla, questo apertamente se vedeua de la licentia etiam data al orator de la Cesar. M^{ta} suo Cugnato, quale era partito. Ringratiandome de le precatone li hauea facte, pregando il nostro Signor dio cussi li volesse conceder, voltandose al Rev. Quinqueecclesiense, et dicendoli che la M^{ta}. R. li commetteua me facesse condur cum ogni securita, per el Camino io hauea ad far per il suo regno, et cum questo me licentiai. Fui poi ad visitatione di la Serma Regina, chiedendoli similier licentia, laqual me disse, che deuesse salutar la Sue v. in nome suo, affirmandoli, che in quello la poteua la era per far quanto la cognoscerà. esser ad commodo, et honor de la Celsit. v. Andai poi ad visitar Rev. Strigon. alqual vltra le general parole vsate per mi dimandai. quale Causa hauea facto restar sua Signoria, che la non era stata cum le Reg. M^{ta} il zorno la me dete audentia. Mi rispose perche la non voleua, che in alcun tempo, mai alcuno potesse dir, quella esser interuenuta ad tale licentia procedente da chi la sono processe, subiungendome, che la volesse raccomanddar alla Celsit, v- quanto piu poteua dilaquale lera dedito cum simile altre parole demonstraticie deportar non vulgar affecto a questo Exmo stato. Dilche la ringratiat al proposito. Mi parue etiam bene visitar il pallatino ellecto nouamente, cum il quale alegrede tale sua ellectione, quasi diunitus concessa ne la persona sua, che seria grata alla Excell. V. per el beneficio ne

a neکم adott felmentés célját és indítóokát és azt, hogy méltóságodat megtartotta és meg fogja tartani államának barátai között. Elmondta továbbá, hogy ezentul is mindig kényelme és szüksége szerint cselekedhetik és hogy a felmondás nem lelkületéből ered, hanem kénytelen volt így cselekedni; ez nyilvánvalóvá lesz abból a felmentésből, melyet sógora, a császári felség követének adott, aki már elutazott. Megköszönve az általa hozott jókívánságokat és kérve Uristenünket, hogy ezeket megadja, a pécsi püspökhöz fordult mondván, hogy a királyi felség elhatározta, hogy minden biztonsággal elvezettessem az úton, amelyet országában fogok megtenni, ezzel búcsút vettem. Azután a felséges királynénál voltam, ugyszintén felmentést kérni. Ő azt mondta, hogy Magasságodat nevében üdvözöljem és biztosítam, hogy abban, amit csak tehet, Magasságod rendelkezésére és szolgálatjára áll. Azután az asztergomi érseket mentem meglátogatni, akitől, az általános szavakon kívül, megkérdeztem, hogy Őurasága miért nem volt a királyi felségnél kihallgatásom napján. Azt felelte, hogy nem akarta, hogy bármikor bárki azt mondhasa, hogy a felmentés olyantól ered, aki a meghívást eszközölte; hozzáfűzte, hogy Magasságodnak amennyire csak tudja, ajánlja magát. Ezzel és más kifejező szavakkal kimutatta szeretetét a kiváló állam iránt. Ezt azután illőn megköszöntem. Jónak találtam az ujonnan megválasztott nádort is meglátogatni, akinek szerencsét kívántam megválasztatáséért, mely majdnem egyhangon történt; biztosítottam, hogy Magasságod halás azon jótéteményért, amelyben a király-

consequiria il regno, per le rare Conditione sue etc. Me rispose poi el me hebe ringratiato di la visitatione, che la li centia a me data non era processa per alcuno altro conto. saluo che per dar Compagnia al orator de la Ces. M^{ta} delaqual haueano Cause molte de dolorse, acio non paresse cossi absurda tale licentia ad lui data, concludendome, la amicitia, et bona intelligentia de la Regia M^{ta}, cum Vestra Seria, se augmenteria piui presto che in alcuna parte se hauesse al diminuir. Il Rev. Transilvano me disse in la dicta sententia, quale etiam ho voluto visitar. lo illustro vayuoda Transilvano, qual visitai mi disse poche parolle videlicet, che tale licentia fo violenta, et non voluntaria, et che molto io douesse raccomandar alla sub^{ta} v. salutandola in nome suo.

Dumente le cose erano in le altercatione supra narrata tra li, ambi vechio et nouo pallatino, quasi tutti li signori, si ecclesiastici, come seculari se reduceano insieme hora ad casa del R. Strigoniense, hora ad casa del pallatino vechio, doue vedendo, chel vayuoda de Transylvania procedea cum tali sui termeni, per poter mandar ad executione li sui pensieri, dubitando, che li potessero andar facti, tra loro deunero in vno acordo, et capitularono ne la forma, et continentia, che per la copia de essi Capituli quali per bona via ho hauti, vedere la Cel. sit. v. qual pareno fabricati solamente ad beneficio commune, et per conseruatione de la R. M^{ta} nel stato, ma secundo, che per piu vie ho inteso, et me e sta etiam confirmato dal R. Quinque ecclesiense non ad altro fine questo esta facto per loro senon per vedede castigar li prefati vayvoda et pallatino noua, ilche se persuadeno poter far, pere moti nobili da alcuni Comitati no furono ne la dieta de otua,

ságnak része lesz az ő ritka tehetségeiből kifolyólag stb. Felelte, hogy köszöni a látogatást, hogy a felmentés csak azért történt, hogy felmentést adhassanak a császári felség követének is, aki miatt sok okuk volt panaszkodni és hogy ennek a felmondása ne legyen tulságosan feltűnő; azzal végezte, hogy a Magasságod és a királyi felség barátsága és jó egyetértése gyorsabban nőjön, mint sem bármely részben is csökkenjen. Az erdélyi püspök az említett beszédben azt mondta, mivel őt is meg akartam látogatni, a kevés általános mondókáján kívül, hogy ezen felmondás igen hirtelen történt és nem volt szándékos továbbá hogy sokszor ajánlja magát Magasságodnak és nevében üdvözzli.

Mig a régi és új nádor a fent említett dolgokon vitakoztak, majdnem az összes urak, úgy az egyháziak, mint a világiak egyszer az esztergomi érsek, máskor a régi nádor házában gyűltek össze, ahol látva, hogy az erdélyi vajda ily eszközökkel járt el, hogy terveit végrehajthassa, kétkedtek azon, hogy azok kivihetők legyenek s ezért egymás között egyesültek és megegyeztek a formában és tartalomban. A törvények tömegéből, amelyeket jó úton szereztem, láthatja Magasságod, hogy azok csak a közjóért és a királyi felségének az államban való megtartásáért látszanak elkészülve lenni, de több más helyről értesültem és a pécsi püspök is megerősítette, hogy ezeket csak azért szerkesztették, hogy megbüntessék az előbb említett vajdát és az új nádort. Meg vannak arról győződve, hogy ezt megtehetik, mert sok nemes néhány vármegyéből nem volt az ottuai (tatai) orszá-

et non assentirono alle cose facte in quella, farano le voglie sue, et dicono hauer cum loro etiam molli del regno, che sono in vno stato medio tra li signori, et nobili del regno. Dubitano che la dicta Dieta de otua sia sta facta cum consentimento de la Serma Regina, cussi persuasa dal nouo pallatino inanti, el fusse electo, sotto pretexto de far, che lei seria Regina et il serenmo Re, et luno et altro estimati, come debono esser li regali, laqual persuase ad sua M^{ta}, de andar in dieta, et compiacer alli nobelli, et tanto piui se confirmano in tale loro opinione, quanto che hanno veduto il quarto del ducato de la dica data alla R. M^{ta}, et voleuano fuste (?) del pallatino, esso pallatino supplico, el fusse dato alla Reginale M^{ta}, come e sta facta, et cum tali mezi habino quasi vno salvo conducto il vayuoda et esso pallatino cum li sui di exeguir quanto hanno in animo et mi sono sta monstrate lettere da dicto pallatino de mano sua, scripta al prefato vayuoda de qualche tempo inanti la celebratione de la dieta de otua per lequal li dice, che quando sera il tempo, sua Signoria sera suo signor, et il tutto sera sta facta per quella. Il pallatino vecchio manda a tutti li signori del regno inanimandoli et incitanooli ad la Executione de li Capituli conblusi tra loro vt supra, et se sottoscriue pallatino del regno per forma che hora in esso regno sono duo pallatini, cossa insueta et vetra quello, che mai e sta visto, saluo che al presente hanno ordinato la R. M^{ta} et tutti li signori del regno de far questo septembrio vna Dieta tra loro

gyülesen és így nem egyeztek bele az ott végzett dolgokba; azt fogják tenni, amit ők akarnak és azt mondják, hogy a királyságban sokan, akik a főurak és köznemesek közötti rangban vannak, hozzájuk tartoznak. Kétségben vannak affelől, vajjon az említett ottuai (tatai) országgyűlés a királyné beleegyezésével történt-e, akit az új nádor, megválasztatása előtt, azon ürügygel beszélt rá erre, hogy ő valóban királyné lesz és a királlyal egyetemben királyhoz méltó tiszteletben lesz része. Ez a királyné azután rábeszélte. Öfelségét, hogy az országgyűlésbe menjen és kedvezzen a nemeseknek. Még jobban megerősíti a véleményüket az, hogy látták, amint az adó negyed-részt a királynak adták: azt hiszik, hogy ez a nádor pénze, aki könyörgött, hogy a királynénak adassék, amint ez meg is történt. Ily eszközökkel majdnem szabad kezet adtak a vajdának, a nádornak és párhiveinek, miszerint azt tehetik, amit akarnak és oly sajátkezű leveleket mutattak az előbb említett nádortól, amelyeket az említett vajdának írt valamivel az ottuai (tatai) országgyűlés előtt, amelyekben azt mondja, hogy mihelyt eljön az ideje, Urasága az ő ura lesz és minden csak az ő érdekében fog történni. A régi nádor a királyság összes urainak írt, fellelkesítve és buzdítva őket, hogy hajtsák végre az általuk alkotott törvényeket, úgy, amint megbeszélték és úgy írja magát alá, mint a királyság nádora. Tehát most két nádora van az országnak, ami rendkívüli dolog, sőt mi több, ami még sohasem volt máskor, csak most. A királyi felség és a királyság összes urai elrendelték, hogy szeptemberben maguk között országgyűlést fognak össze-

soli signori cum inteuento del Sermo re de pollonia, et del illustro Principe Ferdinando in possonio, ouer Cassouia, nela qual se parlera de le Treugue o acordo daesserfacto cum il Turco, et per quello ho potuto intender da bon loco conclude-rano esse Treugue ouer acordo.

Creato il nouo Thesaurario ut supra D. Alexio Turzo, che primo era Thesaurario per esser stato in Compagnia de li focari ne le minere teneuano de oro, argento et rami, fo chiamato in castello, et examinato circa lo inganno facto del pagamento loro erano obligati ad far ogni anno alla R. M. ta per veder, se el se contraua (?) cum li focari retenuti come scripsi il qual pagamento era vno certo peso de oro, et argento, et quantunque diuersamente habia parlato da li dieti focari: pur se vede apertamente loro tutti rimanir debitori per dicto conto alla R. Mta. secundo se diceua, et il R. Quinqueecclesiense, questo inteso me ha affirmato, de vno million de ducati per la longeza del tempo, che hanno tenute dicte minere, et lo voleuano etiam retènr, ma dete la fede sua di star ad quanto sera giudicato, et per quello se diceua ad hauerne bon mercato, non vasiria de questo ballo cum pagamento de 600 m. ducati, ultra li quali lirestera etiam del guadagnato per quello conto molto piu.

Ad compita intelligencia de la Celsitud, V. D. Georgio Fratello del vayuoda di Transilvania se trouaua a Buda quando li signori del regno fecero li supraenarati Capituli tra loro et lui etiam interuene, et promesse per se et per il vayuoda suo fratello de rato, il qual partito da Buda et tornato alle case sue, vene poi il dicto vayuoda alla R. Mta perche mai se lassono trouar ambi alla corte regia,

hivni a felséges lengyel király és a méltóságos Ferdinánd részvételevel Pozsonyban vagy Kassán, amelyen a treugá-ról fognak beszélni, azaz a törökkel való szerződésről; biztos helyről tudtam meg, hogy treugá-t, azaz egyezséget fognak kötni.

Miután megválasztották az új kincstartót, Turzó urat aki azelőtt az arany, ezüst és rézbányák kohászárságának kincstartója volt, őt a kastélyba hívták és kikérdezték egy bizonyos fizetség sikkasztása körül, melyet neki minden évben a királyi felségnek fizetniök kellett, hogy lássák vajjon meg egyezzik-e a visszatartott kohászok jelentésével, akiknek a fizetése, amint már irtam egy bizonyos arany és ezüst súly szerint volt megszabva. (Turzó) eléggé elűtően nyilatkozott az említett kohászoktól, mégis nyilván úgy látszik, hogy valamennyien adósok maradtak ezen számadással a királyi felségnek, amint ezt akkor mondták és amint ezt a pécsi püspök is hallotta és megerősítette, hogy egy millió aranypénzt tartottak vizsza egy éven belül az említett bányákban. Vissza akarták volna tartani, az új kincstárost is ha nem igéri, hogy aláveti magát az ítéletnek és ezért azt mondták, hogy olcsón szerezte meg, mert nem került volna ki a bálból 600 arany fizetésével, most pedig ezen ügyben még többet keresett.

Amint Magasságod tudja, az erdélyi vajda testvére György, Budán tartozkodott, amikor a királyság urai a fentemlített törvényeket hozták; ő is résztvett és ígért az ő és vajda testvére nevében, aki Budáról elutazott és házába tért. Azután a fentemlített vajda a királyhoz jött — mert mindkét testvér soha sincsen az udvarban

et dimandato dal resto de li signori, se l'era contento de obseruar quanto suo fratello hauer promesso per lui vs. rispose, chel voleua ben esser cum loro et cossi li prometteua, ma non voleua altramente obligarse, il che ha acressiuto il stegno de tutti dicti signori molto piui essendo contra de lui inanimati al possibile.

El regno de Hungaria, Principe Ser, e tra li altri regni del mondo bellissimo et ottimo non diro bono, se el fusse ben gubernato, in quello si atroua et in assai abundantia fodine, ouer minere de oro, arzeno, rame, marchesite, et altri simile metalli, ma de rami piui quantita, che ne le altre sorte, sono etiam monito daliquali se trazeno sali bopi, et in grande quantita, daliquali se potria trazer bona de denari vltra il commune vso oi esso regno. Anemali de ogni sorte grossi et minuti in numero grandissimo. Biaue de ogni sorte, et qualita in molta copia, vltra etiam il bisogne del regno, vini in conueniente quantita, et vltra le minere ha etiam oro nassente in alcune parte de la Transvania, apresso alcune aque dilequale etiam trazeno pur etiam oro. E assai conuenientemente popullato: et ogni volta: che la R. Mta ha ad caualcar o nel regno, ouer fuori del regno ad qualche Expeditione, li nobili sono obligati ad caualcar, de li quali un potra hauer da 40. in 45 m, Ma quando lhauesse el danaro, ne potria far fino al numero de altri 30 m nel regno tutto. Ha la R. Mta, da intrada ordinaria al presente da 250 m Ducati allano: che inanti la perdita de li lochi toltoli dal Turcho poteua hauer da circa 300 m. Ben e vero che de extraordinario potria hauer molta Intrada per Impositione, quale loro chiamano diche, et vna Dicha se intende ducato vno per homo, che poascender alla summa vna dicha ouer impositione al presente de ducati 160 m., ma perche la R. Mta e tropo bona,

egyidőben — és megkérdeztelett a többi uraktól, hogy megvan-e elégedve azzal, amit testvére az ő nevében megígért. Ő azt felelte, hogy velük akar tartani és ezt meg is igéri, de más kötelezettséget nem akar vállalni, ami a végsőig fokozta az említett uraknak ellen való felháborodását.

Kegyelmes herceg, Magyarország királysága a világ összes királyságai között a legszeb és legjobb; nem mondom ha jól kormányozná. Igen bőtermésű bányái vannak, arany, ezüst, réz és más hasonló érce van, de valamenynyifajtánál legtöbb a réz; vannak oly hegyei, amelyekből nagymennyiségű jó sókat bányásznak, ezekből sokkal több pénzt lehetne szerezni, mint amennyit a királyság felhasznál. Nagy és kis állatai vannak. Mindenféle takarmány nagy mennyiségben, több, mint amennyire a királyságnak szüksége van, borok a kellő mennyiségben; a bányákon kívül, Erdély némely részében a folyók mentén aranymosások vannak, amelyek szintén aranyat termelnek. Bőven van benépesítve és valahányszor a király felségnek a királyságban, vagy azon kívül valami vállalatra nyeregbe kell szállni, a nemességből szintén kötelesek 44—45 ezren vele lovagolni. De ha volna pénze, még 30 ezren lehetnének a királyságból kíséretében. Most a királynak 250 ezer aranya van évente, ami, mielőtt a törökök elfoglalták a részeket, kb. 300 ezer is lehetett. Igaz, hogy rendkívüli esetben adóztatással igen sok bevétele lehetne, emitt ők dicheknek hívnak és ahol egy dicha alatt személyenkint egy aranyat értenek. Ez a dicha, vagy adó, jelenleg 160 ezer aranyra is felemelhető, de, mert a királyi felség túlságosan jó és

ne sa dir de non ad alcuno, vene ad scoder, si de le Intrade ordinarie come eötraordinarie quando sono imposte la minima parte, adeo. che spesse fiata la Mta sua patisse et nel viuer, et nel vestir.

El ser mo Re Ludovico de hungaria, e da eta anni 20. compiti questo luio präterito a di primo, in statura procerò, mazor di perkona di quello porta la eta aperto nelle spalle, bellissimo di Curpo, de volto non cosi bello, ochij humani. el naso li labri, et li altoi liniamenti alquanto grossi, Robusto, pleno de forteza paratissimo ad ogni faticha, mazime ne le arme. et giostre al loro modo et in caza, non teme ne fredo, ne caldo. Se delecta de archo, balestra, de schiopi et altre simile cose, dilequal tutte vsa, qudndo li è dato otio, se delecta de musica, et maxime de sonar. Ha bono inzegno e humano verso tutti, mai se corozza, sempre e alegro, munifico, apto ad ogni disciplina. Se delecta etiam de operar cum le manò sue qualche lauor de Intaglio, et similia. Ha le lengue hungara, bohema, pollona, latina, et germana, Intende alquanto Italian, et dice ualche parolla. sua Mta ama sa voler mal ad alcuno, ne saperia offenderlo, non cerca alcuna cosa de altri, non saperia dir de non ad alcuno, clemente, deuoto, alde ogni zorno la sua messa, et tutte le feste la predicha et la messa cantata. Non cerca de intender le cose sue, et meno de li altri principi, per non esser sta nutrito in questo. Ne le tractatione de le cose esto, chel sia in consiglio, se remete ad quanto fanno li sui consiglieri, et maxime il Reverendissimo Strigoniense.

La Serenissima Regina e de eta de anni circa 22. picola de persona di facia longa et stretcat,

nem tagad meg senkitöl semmit; a rendes és rendivüli bevételek még ha a legkisebb részben vannak is megszabva, elesnek, úgy, hogy a felség élelmezése és öltözködése gyakran hiányt szenved.

Lajos⁶⁴⁾ Magyarország felséges királya elmúlt július hó elsején betöltötte huszadik évét, nyulánk, kortársainál magasabb, szélesvállu, széptestű, de nem oly szép arcu, jóságos szemü, orra, ajka és többi arcvonása meglehetősen erős. Jófejlett, erőteljes. minden fáradságra alkalmas, igen kiváló a fegyverhordozásban, az ő sajátos lovagjátékukban, legjobb vadászaton is, nem fél sem hidegtől, sem melegtől. Szereti a nyilat a kézizjat a puskát és hasonló dolgokat, melyeket használ is. Amikor szabad ideje van gyönyörködik a zenében és főként a zenejátszásban, jó felfogása van és emberiséges mindenkiel szemben, sohasem bánkodik. mindig vidám, bőkezű minden tanulmányra alkalmas. Gyönyörködteti a sajtátkező faragás és hasonló munkák. Beszéli a magyar, cseh, lengyel, latin és német nyelvet, ért valamit olaszul és néhány szót beszél is. Ófelsége szeret mindenkit és nem tud haragudni, vagy megsérteni bárkit, nem kíván semmit másoktól, nem tud senkitől semmit megtagadni, nagylelkű jámbor, mindennap misét hallgat, ünnepnepkor prédikáción és zenés misén van jelen. Nem igyekszik a dolgok mélyére hatolni, még kevésbé mint a többi fejedelmek, mert nem szoktatták hozzá. A tanácsban nem törődik a tárgyalással. hanem tanácsosai és legfőképen az esztergomi érsek szavára hallgat.

A felséges királyné⁶⁵⁾ kb. 22 éves, kis termetű, keskeny, hosszas arcú,

alquanto venusta, magra molto, alquanto rossa in faccia, ochii negri, el labro ei sotto alquanto grosso, viua, mai quiesce, ne in casa, ne fuori. Cauaicha optimamente, et cum vno cauallo fa quello, che ogni bon Cualcador potria far. Traze ben di balestra, e ingeniosa, et ha core di far ogni cosa, et di natura fluxa, per il che et per il suo nimio exercitio, et moto tutti giudicano, la non sia per hauer figlioli. Le corte de ambe dicte M^{ta} sono poche, et pouere molto.

Tre sorte de homeni se ritrouano nel regno de hungaria, luno di prelati, laltro di baroni. il terzo de nobeli. Li prelati sono diuisi in duo archiepiscopati, zoe Strigonio et collocia. Strigonio ha sotto se sei Episcopati, videlicet Agria, Transiluania, Xagrabia, vesprimia, vacia, et Laurino, Collocia ha etiam sotto se altri 6 Episcopati zoe, cinque gesie, Serimia, Cenadino, varadino, nitria et bossnia. Archiepiscopo de Strigonio al presente e il R. Vladislauo hungaro nato verso le selue de Transiluania non molto nominate, homo de piccola statura de bona doctrina de expedito inzegno, et quello che faceua il tutto dumentum stato in hungaria et ha molta copia de danari, diligente, curioso, et ressoluto. Ha monstrate fauorir le cose di la Sert^a V. e de eta de anni 40 in 50 et ha de Intrada Ducati da 35/m.

Archiepiscopo de collocia e il R. D. Paulo thomori, frate del ordine de S^{to} francesco de obseruantia, oriundo de Transiluania, homo de honesta, et sancta vita, costumato de eta de anni 49. in circa experto ne le arme, et alla guerra, havendose in quelle exercitato, per tutto il tempo de la vita sua, excepti, duo anni e mezo, liquali e stato ne la religione, homo de optima volunta, et quello che ha mantenuto, et mantene li confini del regno contra Turchi in quelle parte, nel che spende tutta la sua Intrata, che po esser da circa ducati 20 in 22/m.

eléggè bájos, nagyon sovány, arcban piros, szeme fekete, alsó ajka erős, élénk, nem pihen soha, sem otthon, sem a szabadban. Nagyon jól lovagol, lovával mindazt megteszi, amire egy jó lovas képes. Úgyesen tornászik, élelmes, mindent meg mer tenni, mozgékony természetű, ezért és tulságosan sok gyakorlataiért és mozgásaiért mindenki anyaságra alkalmatlannak itéli. Mindkét felség kísérete csekély és szegényes. Háromféle ember van a királyságban: először főpapok; másodsor főnemesek és harmadszor köznemesek. A főpapok két érsekségre vannak felosztva, vagyis Esztergomra és Kalocsára. Esztergom alatt hat püspökség van, ezek; Eger, Erdély, Zágráb, Veszprém, Vác és Győr. Kalocsa szintén hat püspökségfelett áll, ezek: Pécs, Szerém, Csánád, Várad, Nyitra és Bosznia. Az esztergomi érsek most Főtiszt. László nevű magyar,⁶⁶⁾ aki Erdélynek kevéssé ismert erdeiben született, alakja kicsi, tanult és gyakorlott eszű; amíg Magyarországon voltam mindent ő végzett, sok pénze van, szorgalmas, kíváncsi és határozott. Ugy mutatja, hogy Magasságod ügyeinek kedvez, 48—50 éves és bevételei 35.000 aranyra rugnak.

A kalocsai érsek Főtiszt. Thomori Pál Szent Ferenc-rendi observans barát, erdélyi származású becsületes, szentéletű ember. Kb. 49 éves múlt, a fegyverhordozás, ban és háboruban járatos, mert egész életében ezekkel foglalkozott, kivéve azt a két és fél évet, melyeket kolostorban töltött. Erős akaratú ember, aki megőrizte és őrzi a határokat a törökök ellen az ő részében: erre költi összes bevételeit, melyek kb. 20—22.000 aranyra rugnak.

El primo episcopato e agria qual tene il R. Paulo Diaco. non molto de natione nominata, homo de assai bon inzegno, et non de molta doctrina, musico, et arismetrico de eta de anni 44. in circa bi bona phama, et vene dicto lui anchora esser virgine. Ha de Intrada ducati 22/m. in circa.

El secundo episcopato e Xagabria, qual tene el R. D. Simon. Nepote del q. R.^{mo} Cardinal Strigoniense, homo di provera statura de optima phama, de eta de anni 33 in circa, de bon inzegno, et doctrina, et serue in quelle parte del suo Episcopato bene il regno contra Turchi, quale vnse, et fo ministro alla Coronatione de la Serma Regina sufficiente religioso, et ama la Celsitudine v. Ha de intrata ducati 18 in 20/m.

El terzo episcopato e Transilvania, qual tene il R. D. Zuane goston de Nobele sangue, et e Cancellier de la Serma Regina, homo de picola statura, assai grasso, Doctor, homo de bona vita, et honesta. Ha de intrata da ducati 24 in 25/m. Non a ma questo Excelentissimo stato.

El quarto episcopato e varadino, qual tene il R. D. Francesco perini figlio del pallatino morto de eta de ani 27 in 28 homo di prospera statura, piccolo, bello di corpo, et faza, de bona doctrina, et inzegno. Ha de intrada da ducati 26/m. in circa. Ha il corpo de Santo Vladislao fo Re de hungaria in la sua gesa, alla sepultura dilqual ultra tutte le hore diurne et nocturne de di e de nocte sempre se cantano psalmi.

El quinto episcopato e cinque gesie, qual tene il R. D. Philippo more di nobile prosapia, de eta de 54 in 55 anni, di la sorte ben nota alla sublim. v. pero permetterto le altre sue digne conditione. Ha de intrata da 25 in 26/m. ducati.

El sexto episcopato, e vesprimia, quale tene il Rev. D. Thomaso de salacaza, homo docto in greco, et latino de eta de anni 40 in 42. Ha de intrada de ducati 10 in 12/m.

Eger, az első püspökség, élén Pál diák,⁶⁷⁾ aki nem nagyon hires családból származik, nagyon élelmes és nem nagyon tudós, zenebarát és matematikus, kb. 44 éves, jó hire van és azt mondják, hogy még szüz. Kb. 22.000 arany bevétele van.

Zágráb a második püspökség Főtiszt. Simon⁶⁸⁾ úr birja, aki az esztergomi érsek unokaöccse, hatalmas természetű, igen jó hírű, kb. 33 éves ember, élelmes és művelt. Azáltal, hogy püspöksége területén többször legyőzte a törököt a királyságnak hasznos szolgálatokat tett, a királynő koronázási szertartásainál résztvett, eléggé vallásos, szereti Magasságodat, 18—20.000 arany a bevétele.

Erdély a harmadik püspökség, élén Főtiszt. Gosztonyi János úr, ki nemes vérből származik és a felséges királyné kancellárja, alacsony természetű, nagyon kövér, doktor, jóéletű és becsületes. 24—25.000 arany a bevétele. Nem szereti e kiváló államot. (Vilenát)

A váradi püspökség a negyedik, birja Főtiszt. Perényi Ferenc úr az elhunyt nádor fia, aki 27—28 éves, jó alaku, kicsi, széptestű és arcu, művelt és élelmes, kb. 26,000 arany bevétele van. Templomában Szt. László hajdani magyar király teste van, sirjánál a nap és éjjel minden órájában állandóan zsolnárokat énekelnek.

Az ötödik püspökség Pécs, élén Főtiszt. More Fülöp úr, nemes származású, 54—55 év körüli ember. Magasságod által jól ismert, tehát elhagyom a többi részvételeket. Bevétele 25—26,000 arany.

Veszprémi a hatodik püspökség tartja Főtiszt. Szalaházy Tamás úr, ki a görög és latin nyelvben járatos, 40—42 éves ember. Bevétele 10—12,000 arany.

El septimo episcopato, e iaurino, che tene il R. D. Blasio paxi, nobile de le prime case del regno, homo di bona statura non molto docto, et che hora so fa per zornate. Ha de intrata da ducati 13 in 14/m.

Lo octauo episcopato e vacia, quale tene il Rev. D. de orsag de le bone case, et fameglie del regno, et del ordine di baroni, homo ben dotato de doctrina et de ogni bonta, di eta de anni 39 in 40 ha de intrata de 4 in 5 m. ducati.

El nono episcopato e nitria, qual tene il Rev. D. Stephano podmonisco, homo deuoto, et che on molto si interpone ne le facende de eta de anni 65 in circa. Ha de intrada de ducati 4/m.

El decimo episcopato e censiense, qual tene il Rev. D. Francesco de bona fameglia de eta de anni 29 in 30 ben docto. Ha de intrada da circa 3000 ducati.

Lo vndecimo episcopato e serimia qual tene il Rev. D. Vladislao macedonico, de le nobile fameglie del regno de eta de anni 46 in circa. homo molto eloquente. Soleua render il suo episcopato da ducati 5 in 6/m, ma hora per esser sta spogliati et tolli da Turchi molli lochi del dicto episcopato, po hauer da 2500 no so se ariua a ducati 3000.

El duodecimo episcopato e bossnia, quale tene hora vno hungaro pur nobile, et che se ha molto operato nele confine contra Turchi se, po dir, che lhabia, se non il titolo per esser le intrate sue in mano de Turchi, che molte poche nel regno el seatroua.

Tutti li due archiepiscopi, et 12 episcopi supronominati sono consiliarii regii, perche quamprimum e creato vno episcopo, el se intende consiglier tra li altri, ipso iure. Ma li duo archiepiscopi sono ordinarii, per modo che non possono esser esclusi de la R. Ma^{ta} laqual potria excludere li altri episcopi quando la volesse, quantunque mai li excludo.

A hetedik püspökség Győr, élén Főtiszt. Paksy Balázs úr, ki a királyság legelőkelőbb családjából származik, jó alaku, nem nagyon művelt ember, a napokban nevezik ki (?). Bevétele 13—14,000 arany.

A nyolcadik püspökség Vác birja Főtiszt. Ország úr, aki jó házból való, a bárók rendjéből, minden tudománnyal, jósággal megáldott, 39—40 éves bevétele 4—5,000 arany.

A kilencedik püspökség Nyitra, birja Főtiszt. Podmaniczki István úr, jámbor ember, aki nem nagyon törődik az ügyekkel, kb. 55 éves, 4,000 arany bevétele van.

Csanád a tizedik püspökség, élén Főtiszt. Ferencz úr, ki jó családból származik, 29—30 éves, igen művelt. Kb. 3,000 a bevétele.

A tizenegyedik püspökség Szérem, birja Főtiszt. Macedoniai László ur, aki nemes családból származik, kb. 46 éves, ékesszavu. Püspökségének jövedelme rendszeren 5—6,000 arany, de most mivel a püspökség több területét a török fosztogatta illetve elvette, 2,500—3,000 arany.

Bosznia a tizenkettedik püspökség, élén egy magyar nemes, aki sokat harcolt a határon a törökök ellen; majdnem mondható, hogy csak a címe van meg, mert jövedelmének forrásai a törökök kezében vannak, a birodalomban pedig nagyon keveset vesz be.

Mindkét érsek és a fentnevezett tizenkét püspök királyi tanácsosok, mert mielőtt valakit püspökké neveznek ki, tanácsos lesz ugyanazon jognál fogva. De a két érsek rendes tanácsos, ugyhogy nem zárhatók ki a királyi felség tanácsából, aki kizárhatja a többi püspököt, ha akarja, de ezt nem tette meg soha.

Nel regno de Hungaria se contengono le infrascripte dignita fra li laici, imprimis è il pallatino del regno, qual hora è D. Stephano verbecio, la promotione et presentatione del quale spectat alli comitati del regno quali al presente sono 52 et per li altri tempi superiori soleuano esser 72 diminuti al numero de 52. per le occupatione facte per turchi, la confirmatione dilquale spectat alla R. M^{ta}. Lo officio de esso palatino e in tutti li iudicii tenir il primo loco defender il regno et li regnicoli in la guerra, a lui spectat lo imperio del exercito, et ogni fiata che la R. M^{ta} se troua fuori del regno, lui e il suo vicegerente et tene sempre da poi el re il primo loco, excepto il Rmo strigoniense quale è primas hungariae et legatus natus.

La secunda dignita neli laici e il banno ouer capitano de croatia el quale e quasi vicere de quello regno, quale e obligato ad defender, ma al presente quella dignita e quasi del tutto destructa.

La terza dignita vt supra e il vayuoda de transylvania che tene lo Illmo conte Zuane conti de Sepusio, la madre dil quale fo duchessa de slesia sorella del lo Illmo duca Casimiro, vna sua sorella fo maridata nel Sermo re de polonia, sua primo moglier. dila qual hebe heredi, et e quello che aspira alla suprema dignita del regno.

La quarta dignita vt supra e il conte de temesuar, qual tene D. Zuane draffi, quale e etiam magistrò de quelli attendeno alla camera del re, et e il primo giudice deli 7. iudici de le cita libere, e homo di bella statura de eta anni 35 in 36 fratello del rev. episcopo de Olmutz.

Sono poi vno prouisor quale D. Zuane bornemissa, molto rico non ha figlioli ne alcuno, et ha facto herede poi la morte sua la R. M^{ta}

A magyar királyságban a következő világi méltóságok vannak. Első sorban a királyság nádora, aki mostan Verbőczy István úr, ennek kinevezését és felterjesztését a megyék végzik. Ezeknek száma most 52 azonban régebben több volt rendszeren 72 a törökök térfoglalása miatt az 52-es számra csökkentek. A választás megerősítése a királyi felséget illeti. A nádor kötelessége minden ítéletnél vezető szerepet játszani, a királyságot és a népet a háboruban megvédelmezni, a hadsereg vezetése és valahányszor a király a királyságon kívül tartózkodik, ő a helyettes uralkodója. A király után övé az elsőhely, kivéve az esztergomi érseket, aki Magyarország primása és legatus natus-a,

A világiaknak második méltósága Horvátország bánja, vagy kapitánya, aki úgyszólván helyettes király annak az országnak, köteles azt védelmezni, de ez a méltóság most majdnem elvesztette a jelentőségét.

A fenti méltóságok között a harmadik az erdélyi vajda, viseli János⁶⁹) a Szepesség grófja, akinek anyja sziléziai hercegnő volt, felesége Kázmér herceg testvére, akinek nővére a feleséges lengyel király felesége lett, ez első felesége, akitől örökösei voltak. Ő az, aki a királyság legfelsőbb méltóságára vágyakozik.

A fentiek szerint a negyedik méltóság Temesvár grófja, birja Drágfy János úr, a királyi kihallgatások intézője, a 7 szabad királyi város főbírája (tárnokmester), szép alaku ember, kb. 35—36 éves, az olmutz-i püspök testvére.

Van azután egy provizor Bornemissa János úr; nagyon gazdag, de nincsen gyermeke, ezért halála után örökösének a királyi felséget nevezte ki.

Sono poi li maestri de la corte quale sono D. Petro Corlaticij hungaro, et D. Trepca pollono. li quali tutti intrano nel consiglio regio insieme cum li episcopi.

La R. M^{ta} vsa tre sigilli, vno grande, cum il quale se sigilla tutte quelle cose. che spectano alla R. M^{ta}. et sono alienata da quella, et quello tene per respecto de la dignita il rev. Strigoniense, il secundo e vno sigillo mediocre, et cum questo se sigillano tutte le cose, che sono commisse per la R. M^{ta}. de chadauna sorte, excepte le giudicarie, quale sigillo tene il primo Cancellier del regno, che ipso jure ratione dignitatis e il rev. archiepiscopo collocense. Il terzo sigillo e picolo, et se sigilla tutte cosse giudicarie supreme, quale teniua il palatino novo ellecto.

Il pagamento. che per la R. M^{ta} se da alli fanti a piedi, e duo ducati per vno. altratanti alli Caualli lezieri, et alli loro homeni darne. che non tengono pero per obligatione piui dvno Cauallo ducati 3. che e vno miseria, et in questa Dieta de ottua hanno ordinato, che se debano dar ducati 3 etiam alli Caualli lezieri.

Buda quasi prima cita et sede nel regno di la Regia M^{ta} e picola non volze vno miglio quasi, e in vna Colina, ha il monte el pian, et il fiume del danubio, nel regno non sono cita se non pouere male in asselo, et brute, et questo per li mali tractamenti fanno li signori sui alli loro villani, quali tanto pellano che nulla li resta, perche hanno cum li sui signori vna seruitu paricale quasi, che sono obligati far quanto li commanda il patron loro.

Vannak még udvarmesterek, mint a magyar Korlátkövi Péter úr és a lengyel D. Trepca, akik a püspökökkel együtt mind a királyi tanácsban vannak.⁷⁰⁾

A királyi felség három pecsétet használ: egy nagyot, amivel mindazon dolgokat pecsételik, amelyek a kir. felséghez tartoznak és amelyek el vannak különítve tőle. Ezt (a pecsétel) méltósága iránti tiszteletből az esztergomi érsek őrzi. A második közép nagyságú pecsét: ezzel pecsételtek mindazon dolgok, melyek a kir. felség nevében hajtathatnak végre, legyenek azok bármi félék, kivéve a bírósági. Ezt a pecsétet a királyi kancellár őrzi, aki ugyanazon méltóság jogánál fogva a kalocsai érsek. A harmadik pecsét kicsi; ezzel pecsételik a legfelsőbb bírósági határozatokat; ezt az újonnan megválasztott nádor őrzi.

A fizetést, melyet a király a gyalogosoknak ad, két arany fejenként, ugyanannyit a könnyű lovasságnak és fegyvereseinek. Akik csak egy ló tartásra vannak kötelezve, azoknak 3 aranyat, ami egy nyomorúság. Ebben az ottuai (tatai) országyűlésben⁷¹⁾ elrendelték, hogy a könnyű lovasságnak is 3 aranyat kell adni.

Buda a királyság mondhatni első városa és székhelye, kicsi és nem foglal magába egy mérföldnyi területet sem, dombon fekszik, hegy, síkság és a Duna folyó környezi. A királyságban csak szegény városok vannak, rosszkarban tartottak és csúnyák. Ezt az uraknak a parasztokkal szemben való rossz viselkedése okozza, akiket annyira megnyúznak, hogy nem marad semmiök, mert szinte rabszolgai munkát végeznek és kötelesek annyit dolgozni, amennyit uruk megkíván.

Alli 23 del mese de luio præterito el Rev. quinque ecclesiense, me mando ad dir chel voleua partirse, et per el danubio andar al suo episcopato, donde cum sufficiente scorta me manderia sicuro fino a pectouia, li rispusi, che era optimo ad ogni sua volonta, differita la partita sua, fino alli 25 dicto et montati in barche, se aduiassemo verso vno loco nominato moaz, doue stete 3 zorni, et poi ando a cinque gesie, delqual loco mando ad far venir ad se alcuni sui nobelli, cum alcuni caualli fino al numero pe 40 et inanti venissero, consumai li 6 zorni pur tantem zonti furono se parlisserno, et se aduiassemo al camino nostro de pectouia, volendo venir sua Signoria al tutto, et contra ogni pregerie, et conato mio, per respecto de la Sert^a v. ad acompagnarne fuori de la terra per spatio de 3. in 4. miglia, et havendome facta ogni demonstratione de honorar la Sert^e v. il terzo zorno inanti la partita mia da cinque giesie il thesaurario nouo me mando ad presentar vna copeta darzento dorata de valuta ad iuditio mio de 20 ouer 25 ducati quale e de la Sert^a v. se quella non se volesse dignar cum la sua solita clementia lassarmela per parte minima dil danno, ho patito per lo anegar de le mie robe, et per la carestia grande ho hauta de ogni cosa nel viuer, per il che resto non poco debitor dilche li fazo le debita supplicatione cum la consueta summisione mia mi mando etiam le presente litere directiue alla celsitudine v. laquale supplico se degni cum la solita sua clementia se non hauesse cossi facta la volonta sua nel tempo sum stato ne li seruitii sui in queste viazo, concederme perdono, perche se alcuna cosa e come po esser contra la mente sua, quia errare hominis est, non processa da alcuna altraparte, saluoda non

Elmult junius hó 23-án a pécsi püspök üzente nekem, hogy el akar utazni és a Dunán püspökségére menni, ahonnan a megfelelő kísérettel Pectovia-ig el fog küldeni biztonságban. Feleltem, hogy beleegyezem minden kívánóságába. Elhalasztotta utazását 25-ig és hajóra szállva Mohács nevű helyre utaztunk, ahol 3 napig álltunk, azután Pécsre haladtunk, ahová elhivatott néhány köznemest 40 lóval. Mielőtt ezek megérkeztek, 6 napot vesztegeltem ott. Amint végre megérkeztek elutaztunk és Pectouia felé vettük utunkat. Urasága, mindenáron és minden kérésem elenére el akart jönni és elkisért engem Méltóságod iránt érzett tiszteletből 3—4 mérföldnyire. Tiszteletét Magasságoddal szemben mindenképen kimutatta. Bécsből való elutazásomat megelőző harmadik napon az új kincstáros egy kis aranyozott ezüstkancsót küldött, mely szerintem 20—25 aranyat megér, s amely Magasságodé, ha nem méltoztatik, szokott nagylelkűségével, ezt nekem hagyni károm kis részének kárpótlására, amit azáltal szenvedtem, hogy holmim vízbe merült és hogy az élet minden tekintetében igen drága volt, ezért nem kis összegben maradok itten adós. Ezért kérem ezt szokott alázatossággal. Küldöm Magasságodhoz az itten mellékelte leveleket és könyörgöm, hogy szokott nagylelkűségével bocsásson meg, ha esetleg nem akarata szerint cselekedtem szolgálatában ezen utazásom alatt, mert, ha valamelyes dolog akarata ellen történt, ami megtörténhetett, hiszen tévedni emberi dolog; ez csak hiányos tudásom-

piu saper. Si etiam le actione mie sono state conforme al desiderio de la celsitud. V. sia sempe laudato, et ringratiato il nostro signor dio, quale se degni conseruar, et augumentar quella in felice stato a lei deuotou et summisse racomend. etc.

ból eredhetett. Ha azonban cselekedeteim megegyeztek Magasságod kívánságaival, hála és dicséret Istennek, aki kegyeskedjen Magasságod boldogságát magtartani és megnövelni. Tisztelettel és alázattal ajánlom magam stb.

Jegyzetek a relációkhoz.

- 1) L. Fraknói V.: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bpest., 1889. (Magy. Tört. Életrajzok.) — 2) Báthori István erdélyi vajda. — 3) Szatmári György primás (1457—1524) L. Dr. Tóth—Szabó Pál: Szatmári György primás. Bpest., 1906. (Magy. Tört. Életrajzok, szerk: Dr. Dézsi Lajos.) — 4) Somi Józsa temesvári ispán. — 5) Sándor király, II. Ulászló magyar és cseh király testvére. — 6) Azaz II. Ulászló. — 7) L. Wenczel G.: II. Ulászló magyar és cseh királynak házaselete. (1501—1506). Századok. 1877. 630. sköv. le. — 8) Berzeviczy Albert: Beatrix királyné. (1457—1508) Bpest, 1908. (Magy. Tört. Életrajzok.) — Br. Nyáry A.: Hippolit—codexek. Századok. 1872 évf. 292. sköv. le. — 9) L. Fraknói V.: Erdődi Bakócz Tamás id. m. 53. sköv. el — 10) A pozsonyi szerződésekre céloz. — 11) A bécsi congresszusra nézve L. Diarium Cuspiniani etc. Bélnel Adparatus 297. sköv. le. — 12) II. Lajos L. Fogel József: II. Lajos udvartartása id. m. 19. sköv. el. — 13) Wenczel G.: A Fugerek jelentősége Magyarország történetében. Bpest, 1883. (Érték. a tört. Tud. köréből. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia X. 4.) — 14) Pérényi Imre nádor. — 15) Pasqualigora nézve, lásd: Fraknói V. Magyarország és a Cambray liga. id. m. századból. 1882. 177. s köv. el. — 16) Szapolyai János, a későbbi János király: — 17) Szatmári György pécsi püspök. L.: Tóth Szabó Pál. id. m. — 18) Frangepán György kalocsai érsek. — 19) Bakócz Tamás római utjára nézve. L.: Fraknói V.: Erdődi Bakócz Tamás id. m. 105. s köv. el. — 20) Azaz Bakócz Tamás. — 21) Azaz Szatmári György pécsi püspök. — 22) Azaz II. Ulászló. (1490—1516.) — 23) Azaz II. Lajos. (1516—1526.) — 24) Azaz II. Lajos. — 25) L. Dubravius: Historiae regni Bohemiae etc. Prostantae 1552. pag. CL XXXV. s köv. — 26) Zsigmond lengyel herceg budai számadásai. (1500—1502. és 1505.) Közzéteszi Dr. Divéky Adorján. (Magy. Tört. Tár. XXVI. kötet) Bpest, 1914. Bevezetés. — 27.) Zsigmond lengyel királyra vonatkozóan lásd a 26. sz. jegyzet alatt idézett számadás könyvek bevezetését és az ott citált irodalmat. — 28.) L. erre nézve Főgel József: II. Lajos udvartartása id. 106—107. le. — 29.) L. reá nézve a 8. sz. alatti jegyzetben felsorolt irodalmat. — 30.) II. Lajos király. — 31.) Erdődi Bakócz Tamás primás. — 32.) Várdai Pál erdélyi püspök. — 33. Szatmári György pécsi püspök. — 34.) II. Ulászló korában. — 35.) Szapolyai János. 36.) Újlaki Lőrinc herceg az egykori Újlaki Miklós fia. — 37.) Itt Szapolyai Jánosról és öccséről Györgyről van szó. — 38.) Brandenburgi György hercegről van itt szó, II. Lajos nevelő-nagybátyjáról. 39.) Móre Fülöpről van itt szó. — 40.) Bakócz Tamásról beszél itt. — 41.) Andrea del Burgo követ. — 42.) Schellenberg Jánosról beszél itt. (L. Palacky: Geschichte v. Böhmen V. K. I. r. 403.) — 43.) A Francia királyról szöveg itt, kinek címe „rex christianissimus. — 44.) Azaz II. Lajos. — 45.) Mária királyné. (L. Ortway Tivadar: Mária II. Lajos magyar király neje, (1505—1558.) Bpest, 1914. (Magyar Tört. Életrajzok.) — 46.) Búrgora Géza. (L. Főgel József: II. Lajos udvartartása id. m. 96. l.) — 47.) Balbi Jeromosra nézve L. Ábel Jenő: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Bpest, 1880. 32. s köv. le. — 48.) A sánta, közhíves Báthori István nádorról van itt szó. — 49.) Brandenburgi Györgyre nézve, L. Neustadt. id. m. — 50.) Szapolyai János, a későbbi János királyról beszél. — 51.) Thurzók és Szatmáriak rokonságára nézve lásd. Tóth—Szabó id. m. 21. s köv. le. — 52.) Lásd Tóth—Szabó Pál id. m. — 53.) Fraknói V. Bakócz Tamás id. m. 77. szöveg. le. — 54.) Szalkai László egri püspökre nézve L. Főgel József: II. Lajos udvartartása id. m. 28. l. — 55.) Erdődi Simon zágrábi püspökre nézve lásd: Főgel József II. Lajos id. m. 29. lap. — 56.) Perényi Ferenc, a nagy-

műveltségű renaissance-főpap, akit idealis filozófiai műveltsége miatt nem értett meg materialista kora. — 57.) Váradi Pál, kincstartó veszprémi püspökről szóll itt. 58) A pápai követekre nézve L. Fraknói V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal. Bpest., II. kötet. — 59) Ferdinánd főherceg, II. Lajos magyar és cseh király (1516—26) sógora; felesége volt Anna hercegnő, II. Ulászló és Candalei Anna első szülött gyermeke. — 60) Ottuai, azaz hatvani országgyűlésről beszél. — 61) Werbőczy István nézve L. Fraknói V.: Werbőczy István életrajza id. m. — 62) Azaz a sánta Báthori István. Sántának nevezték, mert a köszvénye miatt húzta a lábát. — 63) A két nádor közti harcra és pártküzdelemre nézve L. Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bpest., 1909. — 64) II. Lajos magyar és cseh király (1516—1526). — 65) Mária királyné, II. Lajos neje. 1505—1538) L. Örtvay id. m. — 66) Szalkai László. — 67) Várdai Pál deák — 68) Erdődi Simon. — 69) Szapolyai János. — 79) Korlátkövire és Trepkára nézve L. Brodarics historiája a mohácsi vészről. Ford. Szentpétery Imre. (Magy. könyvtár 337. sz.) — 71) Mint említettük Hatvanban volt a nevezetes országgyűlés.

XB137123

Tartalommutató.

	Lap
Velence az ujkor elején	3
Velence államformája	5
A diplomácia kialakulása	7
A velencei diplomácia	8
A diplomata jelleme	10
A követjelentések jellemzése	11
Marino Sanuto	12
Marino Sanuto „Diarij„-e	13
A „Diarii“ és a történetírás	14
Velencei követe Magyarországról a XVI. sz. elején	15
Magyarország a mohácsi vész előtt a követjelentések világán át	16

Követjelentések.

Francesco de la Zuecha jelentése 1500-ból	I.
Sebastian Zustignan jelentése 1503-ból	III.
Zuan Badoer jelentése 1504-ből	XII.
Antonio Surian jelentése 1516-ból	XIII.
Aluise Bon jelentése 1519-ből	XXIV.
Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból	XXXVII.
Francesco Massaro titkári jelentése 1523-ból	XLVII.
Vincenzo Guidoto jelentése 1525-ből	LXIX.

3

1. VYHNALEK KÁROLY: GIAMBATTISTA VICO ÉS A TÖRTÉNELEM.